

TÎroj

Kovara Du Mehî Çandeyî Hunerî
Sal: 5 Hejmar: 28 • 15 Rezber - 15 Sermawez 2007 • 4 YTL

'Zorunlu Göç' mağdurları *Dilek Kurban*, Şikefta xwekuştinê *Receb Dildar*, Halaçoğlu ve 'yeni' Türk tarih tezleri *Hakkı Özdal*, 1934 'gizli nüfus' fişlemesi *Nevzat Onaran*, Ev berhem bi zimanekî dewlemend hatin nivîsandin *Yaqob Tilermenî*, Fön çektirin dans edelim! *Nuray Sancar*, 22 Temmuz, Din-Siyaset ilişkisi ve Kürtler *Doç. Dr. Ahmet İnan*, Jiyanek şikestî *Yildiz Çakar*, Jean Piaget ve sosyal-psikolojinin penceresinden *Newroz Doğu Heval*, Stêrknasê kurd Ebû Henîfe Dînewerî *Cemil Oguz*, bir derviş göçtü... *Şerif Karataş*, Helbest çi ye? *Bawer Ronî*, Klasik dönem Arap-Fars kaynakları *Doç. Dr. Mamoste Qedri*, Bajar gunehê xwe bi tenêmayîna xwe dianî *Azad Ronakbar*, Bir roman, Kutsa Beni Ultima *Eylem Yıldız*

Dosya : 'İnkâr'ın eğitimi, dilin inkarı

Perwerdehiya 'înkare' û înkara ziman

Ismail Beşikçi, İrfan Amîda, Hasan Özgüneş, Ramazan Turan, Meslut Aykoç,

Abdullah Demirbaş, Haydar Diljen, Bengin Amedi, Ayşe Hür

Derket!

Edib Polat

Ristemê Zal

Rêzên pirtûka Kurdi

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

Bixwazin!

'Zorunlu Göç' mağdurları - Mexdûrên 'koça bizorê' - Dilek Kurban	2
Halaçoğlu ve 'yeni' Türk tarih tezleri - Halaçoğlu û tezên 'nû' yên dîroka tirk - Hakkı Özdal	4
Abdülrezzak İlge ve yüzümüzdeki kuyulara inen resimler... Abdülrezzak İlge û wêneyên ku dadikevin birên di rüyê me de. - Hüdai Morsümbül	6
Helbest çi ye? - Şiir nedir? - Bawer Ronî	9
Fön çektirin dans edelim! - Fonê lédin em bireqisin! - Nuray Sancar	10
Yaqob Tilermeni: Ev berhem bi zimanekî dewlemend hatin nivîsandin Bu eserler zengin bir dille yazıldı	13
Klasik dönem Arap-Fars kaynakları-2 - Çavkanîyên serdema klasik ereb-farsan - Doç. Dr. Mamoste Qedri	16
Tarih Vakfı: Halaçoğlu ırkçılığa dayanak arıyor - Halaçoğlu ji bo nijadperestiyê li delilan digere	19
1934 'gizli nüfus' fişlemesi - 1934, fişkirina 'serjimariya veşarî' - Nevzat Onaran	21
Şikefta xwekuştinê - İntihar mağarası - Receb Dildar	24
Dosya: 'İnkâr'ın eğitimi, dilin inkarı - Perwerdehiya 'înkare' û înkara ziman İsmail Beşikçi, İrfan Amida, Hasan Özgüneş, Ramazan Turan, Mevlut Aykoç, Abdullah Demirbaş, Haydar Diljen, Bengîn Amedî, Ayşe Hür	27-46
Din-Siyaset ilişkisi ve Kürtler - Têkiliya ol-siyasetê û kurd - Doç. Dr. Ahmet İnan	47
Bajar gunehê xwe bi tenêmayîna xwe dianî - Şehir yalnızlığına yanıyordu - Azad Ronakbar	50
Medet Dilek: Filiz halindeki Kürt sinemasını onurla yeşerteceğiz Emê birûmet sinemaya kurd a ku di asta şaxê de ye bigihinin	52
Stêrknasê kurd Ebû Henîfe Dînewerî - Kürt gökbilimci Ebu Henife Dineweri - Cemil Oguz	56
Jean Piaget ve sosyal-psikolojinin penceresinden Newroz Ji pencereya sosyo-psikoloji û Jean Piaget Newroz - Doğu Heval	58
Latini-Kurdî alfabe tartışmaları - Nîqaşên li ser alfabeya Latîni a kurdi - Xanas Derman	62
Jiyanek şikestî - Kırılmış yaşam - Yıldız Çakar	65
bir derviş göçtü... - Derwêşeki koç kir - Şerif Karataş	67
Bir roman, Kutsa Beni Ultima - Romaneki, Ultima min bievîrîne - Eylem Yıldız	68
Pirtûk - Müzik - Kitap - Müzik	71
Bulmaca - Xaçepirs	72
Helbest - Şiir: Berken Bereh, Rodî Diyar Ezdînî, Akman Gedik, Nezîr Elmas, Ali Beytaş, Dilxwaz Herdem Wêneyê Bergê (Kapak Resmi): Hasankeyf - Fevzi Bilge	

TÎROJ

Sal: 5 Hejmar: 28 / 15 Rezber - 15 Sermawez 2007 Yıl: 5 Sayı: 28 / 15 Eylül - 15 Kasım 2007

Kovara Du Mehî Çandeyî Hunerî İki Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

Li Ser Navê "Kültürsan Kültür Sanat Etkinlikleri ve Organizasyon A.Ş."

Kültürsan Kültür Sanat Etkinlikleri ve Organizasyon A. Ş. Adına

Xwedî û Berpirsê Nivîseran: Şiar Can Şener

Sahibi ve Yazışleri Müdürü: Şiar Can Şener

Navnîşan (Adres) Kamerhatun Mh. Alhatun Sk. No: 25 / 4 - A Beyoğlu - İstanbul Telefon 0212 247 65 17 Faks 0212 247 24 61

Nûneriya Diyarbekir / Diyarbakır Temsilçiliği: İstasyon Caddesi Özlem Apt. No: 16 Kat: 1 D: 2 Yayın Türü: Yerel Sureli

web: www.tiroj.net · e-mail: tirojdersisi@gmail.com, info@tiroj.net Çapxane / Baskı: Ezgi Matbaacılık Sanayi Caddesi Altay Sokak No: 10 Çobançeşme / Yenibosna - İSTANBUL

Belavkirin / Dağıtım: Yay-Sat · Abone Koşulları: 6 sayı: 24 YTL., 12 sayı: 48 YTL.

Posta Çeki Hesabı: Songül Özkan. 666 748/Sirkeci-İstanbul · Banka Hesabı: Songül Özkan, İş Bankası Kuledibi Şubesi 1078 0174908

*Yoksulluk, yoksunluk ve işsizlik sarmalında hayata tutunmaya
çalışıyorlar*

Mevsimlik işçiler 'Zorunlu Göç' mağdurları*

DİLEK KURBAN

Geçtiğimiz yaz aylarında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun çeşitli illerinden Türkiye'nin başta Karadeniz olmak üzere diğer bölgelerinde çalışmak üzere yola çıkan mevsimlik işçileri taşıyan araçların yaptığı ölümcül kazalara dair basında epey haber yer aldı. Haberlerde, bu araçların kapasitelerinin üzerinde yolcu taşıdığı özellikle belirtiliyor, bir anlamda kazalara emniyet kurallarına uymayan şoförlerin olduğu kadar, çoluk-çocuk araçlara 'doluşan' işçilerin de yol açtığı ima ediliyordu. O kadar ki, okuyucunun aklında, kazalara yolcuların kendi cehaletlerinin yol açtığı fikrinin oluşması neredeyse kaçınılmazdı.

Çok sayıda çocuğun öldüğü ve yaralandığı kazalar, kamuoyunda geniş yankı buldu. Yolların güvenliği, trafik kurallarına riayet denetimi, fazla yolcu taşıyan araçların kontrolü çokça tartışıldı. Ancak, bu insanları yazın sıcak aylarında memleketlerinden ayrılıp çoluk çocuk yollara düşmeye ve günde 20 YTL karşılığında uzak tarlalarda çalışmaya neyin sevk ettiği, yani aslında bu insanların kim olduğu pek merak edilmedi. Basın da bunu araştırmaya gerek duymadı. Basının ve toplumun gözünde bu insanlar, 'tarım işçileri,' 'fındık toplayıcıları' veya 'mevsimlik işçiler'di. güneydoğulu idiler ve çok çocukluydular. Za-

ten gündem çok yoğundu, ötesini merak etmeye kim-
senin vakti de yoktu, derdi de...

Göç...Açlık...Mevsimlik işçilik

Oysa, güneydoğulu mevsimlik işçiler olarak adlandırılan bu insanlar, aslında Kürt ve büyük ihtimalle zorunlu göç mağduru. Onlar, 1984 ile 1999 arasındaki silahlı çatışma döneminde köyleri boşaltılan veya çatışma ortamı nedeniyle köylerini terk etmek zorunda kalan yaklaşık bir milyon zorunlu göç mağdurundan bazıları. Zorunlu

göçün yol açtığı yoksulluk, yoksunluk ve işsizlik sarmalında tutunmaya çalışan, yaşadıkları yerlerde iş bulamadıkları için başka illerde işçilik yapmak için her yaz yollara düşen, yazın elde ettikleri ufak kazançla yıl boyu geçinmeye çalışan insanlar.

Mevsimlik işçilikle geçinenlerin zorunlu göç mağdurları arasındaki oranı bilinmiyor. Tabii, bu şartıcı bir durum değil, zira zorunlu göçe dair hemen hiçbir konuda elimizde sağlıklı veri yok. Sorunun sayısal boyutu bile ilk kez 2006'da, yani ilk göçün başladığı 1984 senesinin üzerinden tam 22 sene geçtikten sonra, aydınlığa kavuştu. Hükümetin Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'ne yaptırdığı ve

* Bu yazının daha kısa bir versiyonu, "Mevsimlik İşçiler: Zorunlu Göç Mağdurları" başlığı ile 10 Ağustos 2007'de Bianet'te yayımlanmıştır.

sonuçları 6 Aralık 2006'da kamuoyuna duyurulan araştırmaya göre, zorunlu göç mağdurlarının sayısı 950.000 ila 1.200.000 arasında.¹ Ancak, oldukça dikkatli yazılmış edilgen diline rağmen zorunlu göçe dair son derece önemli bulguları olan raporda, mevsimlik işçilere dair niceliksel veriler bulunmuyor.

Aslında, mevsimlik işçilik ve zorunlu göç arasındaki ilişkinin sayısal boyutunun fazla önemi yok. Gerek Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) adına 2005 ve 2006 senelerinde Diyarbakır, Hakkari, Batman ve İstanbul'da bizim yaptığımız,² gerekse diğer sivil toplum kuruluşları ile bir çok akademisyen tarafından yapılan çok sayıda niteliksel çalışma, bu ilişkiyi gözler önüne seriyor. İradeleri dışında topraklarından koparılan, ani, hazırlıksız ve kitlesel bir göçe zorlanan, bu süreçte devletten herhangi bir yardım almadıkları gibi ulusal ve uluslar arası yardım kuruluşlarına ulaşmaları da engellenen, bölgedeki ve ülkenin batısındaki büyük şehirlerin çeperlerinde kurulan 'göç mahalleleri'nde yıllarca yoksulluk, yoksunluk, işsizlik ve ayrımcılıkla mücadele eden Kürtler, karınlarını doyurmak için yıllardır mevsimlik işçilik yapıyor.

İşte o çocuklar...

Saha çalışmalarımız sırasında görüştüğümüz mağdurların ve sivil toplum kuruluşlarının anlatıları gösteriyor ki, mevsimlik işçilik, ezici çoğunluğu eğitimsiz ve vasıfsız olan zorunlu göç mağdurları için tek geçim kaynağı. Bu uğurda çoluk, çocuk yola koyulan aileler, sırasıyla Akdeniz'de pamuk, Karadeniz'de fındık ve çay topluyor, rotalarını değişen mevsimlere göre belirleyerek aylarca evlerinden uzakta, son derece zor koşullarda ve düşük ücretler karşılığında 'çalışıyor.' Bahar aylarında başlayan bu yolculuk sonbaharın ilk aylarında sona erdiğinde, okula 'devam eden' çocuklar aylardır eğitimden mahrum olmuş oluyor. Nitekim, saha çalışmalarımız sırasında görüştüğümüz eğitimciler, sınıfların mart-nisan aylarından itibaren büyük ölçüde boşaldığını, okula kayıtlı görünen çocukların önemli bir kısmının aslında okula devam edemediğini belirtti. Dolayısıyla zorunlu göç mağduru çocuklar, 'haydi okula' gidemiyor. Babaları onları okutmadığı için değil, kendi devletleri sokakta bıraktığı için. Onun yerine, pamuk toplamak için ideal olan küçük elleri ile tarlalarda çalışıyor, o tarlalara ulaşmaya çalışırken annesiz, babasız ile birlikte trafik kazalarında ölüyor. Haberlerde ölü ve yaralı olarak adı geçen ama fotoğrafları yer almayan çocuklar, işte bu çocuklar.

Köyleri boşaltılmadan önce kendi topraklarını eken Kürtler, bugün artık başkalarının topraklarının

meyvelerini toplamak zorundalar. Onlar çoluk, çocuk ülkenin bir ucundan diğerine savrulurken ve yollarda can verirken, ne basınımızın aklına 5N IK geliyor ne de toplum bu insanların kim olduklarını merak ediyor. Aslında bu tutum şaşırtıcı değil. Zira, son yıllarda özellikle İstanbul'da önemli bir gündem maddesi olan kapkaç ve hırsızlığın basında ele alınışı da benzer bir tutum sergiliyordu. O haberlerde, mevsimlik işçilere ilişkin haberlerden farklı olarak, suça karışan insanların bir kısmının Kürt oluşundan hareketle büyük şehirlere göç, Kürt sorunu ve yüksek suç oranı arasında bir bağlantı kuruluyor, ancak bu insanların ne hangi şartlarda İstanbul'a göç ettiği ve devletin bu göçteki rolü ve sorumluluğu tartışılıyor, ne de suça karışanların zorunlu göç mağdurları arasındaki oranı merak ediliyordu. Edilseydi, kendi devletleri tarafından topraklarından koparılan, yıllarca herhangi bir sosyal yardım almadan hayatta kalmaya çalışan insanların çok küçük bir oranının suça karıştığı, diğerlerinin ise son derece düşük ücretler karşılığında mevsimlik işçilik, inşaat ve tekstil işçiliği yaparak geçimlerini sağlamaya çalıştığı görülürdü...

Asıl sorun...

Temmuz 2007 seçimlerinde meclise giren DTPLi milletvekillerinin ilk icraatlarından biri, mevsimlik işçileri çalıştırdıkları tarlalarda ziyaret edip sorunlarını tespit etmek oldu. İşçilerin kazançlarının bir kısmını simsarlara vermek zorunda olduğu, kavurucu sıcaklarda kalabalık çadırlarda ikamet ettiği, sıcak ve temiz su eksikliği nedeniyle hastalıkla mücadele ettikleri ve yerel halk tarafından istenmedikleri ortaya çıktı. DTP milletvekillerinin, mevsimlik işçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve onları taşıyan araçların denetlenmesi için meclise yasa tasarısı vereceklerini öğrendik. Bunlar kuşkusuz son derece iyi niyetli ve olumlu girişimler. Ancak bu çabalar, asıl sorunun gözden kaçırılması tehlikesini de barındırıyor. Temel mesele, bu insanların kötü koşullarda mevsimlik işçilik yapmaları değil, mevsimlik işçilik yapmak zorunda olmaları. Dolayısıyla çözüm de, onların mevsimlik işçilik yapmak zorunda olmadan hayatlarını kazanmalarını sağlamak olmalı. Bu ise, zorunlu göç sorununun sosyolojik, ekonomik, siyasi, psiko-sosyal bütün boyutları ile ele alınmasını gerektiriyor... ❁

1 "Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması," Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü, Ankara, Aralık 2006.
2 Bkz. Kurban D., Yüksek D., Çelik A.B., Ünal T. ve Aker T., 'Zorunlu Göç'le Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası, TESEV, İstanbul, Haziran 2006.

Halaçoğlu ve 'yeni' Türk tarih tezleri

HAKKI ÖZDAL

Ağustos ayında, Türk Tarih Kurumu (TTK) Başkanı Yusuf Halaçoğlu'nun, Türkiye'de yaşayan bazı Kürt aşiretleri ile Alevi Kürtler'in "etnik orijini" hakkında yaptığı açıklamalar, önemli bir tartışma konusu haline geldi. Halaçoğlu, bazı Kürt aşiretlerinin gerçekte Türkmen olduklarını ve yine bazı Kürt Alevilerin de tehcir sırasında bu kimliği benimsemiş Ermeniler olduklarını söylüyor; bu konuda elinde, aşiretlerin, köylerin ve giderek tek tek hanelerin soyağacını gösteren belgeler olduğunu söylemişti. Halaçoğlu'nun sözlerinin gündeme düşmesinden sonra, bağımsız—en azından TTK diskurundan bağımsız— tarihçiler, açıklamaların objektif tarih anlayışından uzak ve ırkçı bir perspektife sahip olduğunu söyleyerek Halaçoğlu'nu eleştirdiler. Açıklamada adı geçen etnik kesimlerin temsilcileri ise bu sözleri etnik kökenleri hakkında yapılmış bir spekülasyon olarak gördüklerini ilan ederek, Halaçoğlu'na tepki gösterdiler.

Tarihçilerin açıklamalarının doğru olduğu çok açık. Söz konusu etnik gruplardan gelen tepkiler de her şey bir yana anlaşılır bir refleks olarak görülmeli.

Ama şimdi, tartışma biraz küllenmişken, Halaçoğlu'nun sözlerinin "doğruluğu", "yanlılığı", "belgelenebilir olup olmadığı" gibi bir zeminden ziyade, ideolojik bir yönelim olarak değerlendirilmesinde yarar var.

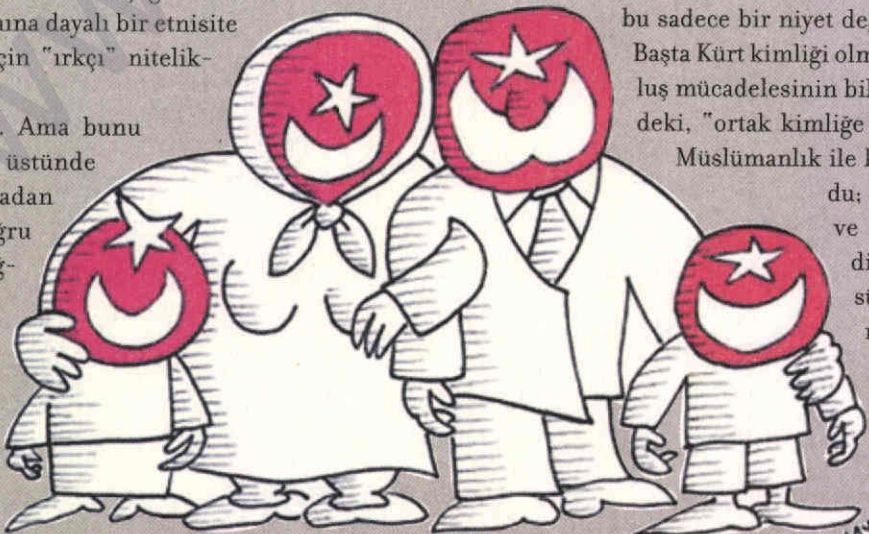
'Evrensel Türk uygarlığı'

Hemen tüm kesimlerden gelen tepkilerde ortaklaşan bir tespit var: Halaçoğlu'nun sözleri, ırk ayırımına dayalı bir etnisite kurguladığı için "ırkçı" niteliktedir.

Bu doğru. Ama bunu söylemek ve üstünde çok durmadan geçmek doğru değil. Halaçoğlu, tescilli bir ırkçı militanın hezeyanlarına sahip biri olarak görülemez.

Türkiye tarihinin hemen tümünde ve ama özellikle cumhuriyetin erken dönemlerindeki "bir toplum/topluluk bilinci oluşturma" çabalarında kilit rol oynayan; hatta bizzat bu rolü oynaması için yapılandırılan TTK'nın Başkanı olarak Halaçoğlu, "herhangi bir ırkçı"dan farklı bir muhataptır. Ve aslında bu açıdan bakıldığında "yeni" bir şey söylememektedir. Nitekim, Türklerin "evrensel tarihi" üzerine devlet destekli bir çalışmayı temsil eden ve başında Atatürk'ün manevi kızı Afet İnan'ın bulunduğu bir ekip tarafından hazırlanarak 1930 yılında "Türk Tarihinin Ana Hatları" adıyla yayınlanan tarih tezi, sadece Kürtleri değil, Anadolu'daki tüm toplulukları "Türk kökenli" kabul ediyor; "Türklerin tarihteki ilk ve en büyük ulus" olduğunu iddia ediyordu. Bu tezin yayınlanmasından iki yıl sonra toplanan, resmi nitelikteki "Türk Tarihi" ve "Türk Dili" kongreleri, "resmi tezleri", Yunan, Roma, Çin ve Hint uygarlıklarının Türk kökenli olduğu iddiasına kadar vardırdı. Bugün bir fantezi olarak görünen bu tezlerin, dönemin devlet politikaları açısından önemi vardı elbette. Kurtuluş Savaşı'nı bir "Türk" mücadelesi olarak görmeyen unsurların varlığı biliniyor. Bunlar sadece, en önemlisi Kürtler olmak üzere, Anadolu'da yerleşik Müslüman unsurlar değildi. Türk nüfusta da, modern anlamda bir "milliyet" algısı yoktu ve "Müslüman" üst kimliği belirleyici önemdeydi. Oysa Cumhuriyet, imparatorluktan ve onun devlet yapısından en köklü kopuşunu "laiklik" ilkesi ile temsil edilen bir mecrada gerçekleştirmek

niyetindeydi ve kurucu kadrolar açısından bu sadece bir niyet değil zorunluluktu. Başta Kürt kimliği olmak üzere, kurtuluş mücadelesinin bileşenleri üzerindeki, "ortak kimliğe dair" belirsizlik Müslümanlık ile karşılanabiliyordu; ama laikleştiren ve devlet yapısını dinden ayıran bir süreç artık bu dini kimlik üzerinden sürdürülemezdi. O halde şimdi ortada ikili bir sorun

vardı: İlki tüm Müslüman unsurlar için geçerli olan "laikleşme" ve ulusal bir kimliği benimseme sorunu; ikincisi Türk olmayan Müslümanların laik bir ulusal kimlik kurgusuna dahil edilmesi sorunu... Dönemin "ırk" kökenli yaklaşımları ikinci sorunun çözümüne odaklanıyordu aslında. Cumhuriyet rejimi, yeni devlette Kürt kimliğini Türk kimliği içinde tanımlamaya çabalarırken, Kürtler, kendilerini "Türkçeyi unutmuş dağ Türkleri" olarak tanımlayan bir tarih teziyle karşı karşıya kalmıştı.

Eklemek gerekir ki, 1930'ların dünyası ve özellikle yeni Türk devletinin yüzünü döndüğü Batı dünyası, popüler ırkçı düşüncelerle doluydu. Almanya, İtalya, İspanya gibi köklü Avrupa ulus ve ülkelerinin bizzat ırkçı iktidarlarla yönetilmesinin yanı sıra, sömürgecilikten miras kalan temel ırkçı yaklaşımlar, sosyal bilimler başta olmak üzere bilim alanında da etkili ve geçerliydi. Bu tarih tezleri, bir yandan Cumhuriyetin batılılaşma çabasıyla uyumlu bir biçimde, Türkleri Asya'nın sarı ırkları yerine batı ırkları arasına (hatta onları belirleyen bir üst motif olma iddiasıyla) yerleştirirken, bir yandan da Anadolu'daki tüm Müslüman toplulukların, "ırk bilincini ve kültürel mirasını unutmuş Türkler" olduğunu iddia ederek etnik bir homojenlik arıyordu. Resmi Türk tarih tezi, bu subjektif ihtiyaç ve koşullar etrafında ortaya çıktı ve gelişimine esas olan çekirdek burada gelişti. İlerleyen yıllarda, özellikle de ırkçı faşizmin kesin bir yenilgi aldığı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra *Türk Tarih Tezi*, *Güneş Dil Teorisi* gibi açık ırkçı içeriğe sahip bu iddialar dile getirilmez oldu. Ama resmi tarih anlayışı ve dahası devletin resmi kurumlarının ülkeyi oluşturan nüfusun etnik yapısına bakışı bir kez sakatlanmıştı. Bu sakatlık, özellikle Kürtlerin başkaldırı dönemlerinde çeşitli yüzlere bürünerek ortaya çıkacak ve kendi geçmişinden esinlenen "yeni" yaklaşımlar üretecekti. Öncelikle de resmi ideoloji ve buna bağlı statükonun bir kriz içinde olduğu dönemlerde elbette.

"Dönmeler" sorunu

Halaçoğlu'nun sözlerindeki bazı Kürt aşiretlerinin gerçekte Türkmen olduğu iddiası, yukarıda sözünü ettiğimiz erken dönem cumhuriyet tezleriyle bir örtüşme halindedir ve bildiğimiz kadarıyla TTK ya da başka bir resmi kuruluş, bu tezlerin bir özeleştirisine girişilmesi, geçersizliğinin ilan edilmesi gibi bir yola gitmemişlerdir. Halaçoğlu'nun yaptığı, bir başka kriz döneminde ortaya çıkmış faydacı bazı tarih tezlerini ve temel yaklaşımı güncellemeye çalışmaktır.

Yine Halaçoğlu'nun sözleri arasında yer alan, "bazı Kürt Alevilerin gerçekte Ermeni dönmesi olduğu" iddiası da, Türk milliyetçilerinin hem geçmişe hem de Türkiye nüfusunun etnik bileşimine bakarken kullandıkları bir argümanla örtüşür. Kendisini Mesih ilan eden Sabetay Sevi'nin taraftarları, bu "dönme" ithamı yaklaşımların ilk nesnesi oldular. Bu cemaat, özellikle Jön Türk devriminden sonra oldukça popülerleşen ve keskinleşen bir "dönme" tartışmasının merkezindeydi. İttihatçı kadroların içinde de özellikle Selanik'te yoğunlaşan Sabetaycıların bulunduğu iddiaları ve bunun giderek bir "kim nereden geliyor" tahkikatına dönüşmesi, kısa süre içinde zayıflayan bir furya olsa da bunun etkileri de günümüze kadar ulaşabili. Son yıllarda yeniden büyük bir ilgiye mazhar olan "Sabetaycılar sorunu", yüzyıl öncenin de sorunuydu bir bakıma. Öncesiz, derinlik istemeyen, hazırlop bir düşmanlaşma gerekçesi olarak dönme, aradaki yüzyıl boyunca da çeşitli vesilelerle gündeme geldi. Sabetaycılığın ve dolayısıyla açık örtük göndermelerıyla Yahudiliğin konu edilmesi, özellikle geçen yüzyılın ikinci yarısında uluslararası alanda tecrit edilmiş anti-semitizme dair çağrışımları nedeniyle rağbet göremezdi belki; ama ulusal bir düşman olarak görme konusunda çok daha fazla "olanak" tanıyan Ermeniler, bu tür iddialar için bulunmaz bir hedefti. Anadolu'da 20. yüzyılın başında yaşanan dramatik olayların bilgisine bir şekilde sahip olan ve dolayısıyla, milliyetçilerin kast ettikleri ve "sinsi bir plan" çerçevesine oturttukları anlamda olmasa bile, bir can korkusu ve güvenliği refleksiyle oluşan "Ermeni dönmelerine" gerçekten de tanıklık etmiş insanlar için nesnel bir şeydi "dönmelik". Birileri gerçekten de Türk ya da Kürt hakim toplulukların içinde Ermeni kimliğini eriterek gizlenmeye çalışmıştı ve şimdi Ermeni dönmesi ithamı, o belirsizlik ortamı içinde, değdiği her yerde iz bırakabilecek kadar şüphe uyandırıcı olabilirdi.

Halaçoğlu'nun sözleri, 22 Temmuz seçimlerinden hemen sonra ve bu seçimleri "statükonun oylanması" havasında yaşayan bir zihniyetin büyük düş kırıklığı yaşadığı koşullarda gündeme geldi. Soğuk savaş döneminin ve anti-Sovyetik kampın ihtiyaçları doğrultusunda Türk-İslam senteziyle "sulandırılan" bir milliyetçiliğin, şimdi yenik düşme hissiyle kendisini yeniden konumlandırma arayışı ve bu arayış çerçevesinde "temel metinlere dönüş" güdüsü olarak görülebilir belki. Ama 1930'ların zorlama teorileri, günümüz için ne tür sonuçlara yol açar, toplumda ne tür karşılıklar bulur gibi soruları ortaya çıkaracağı açık. ❀

Albdülrezzak İlge ve *yüzümüzdeki kuyulara inen resimler...*

HÜDAİ MORSÜMBÜL

Jineke Dengbêj/A Dengbêj Woman, 2004

"Bir resim, ressamın belli bir dönemde belli bir kültürde dikkatini verdiği ve dikkat çekmeye değer gördüğü şeyler hakkında tarihe düşülen bir kayıttır."

B. Maria Stadfford

Albdülrezzak İlge resmine neyin kaydını düşmeye çalışmaktadır? Hangi tarihe, hangi kültürden yola çıkarak kayıt düşmek gayreti içindedir? Bu 'kayıt' kimin zihnine, neyin imini koyabilir?

Mêrdîn/Mardin, 2005

Resimde daha ilk adımlarını atmaya başlamış bir ressamdır karşımızdaki... Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü' nü henüz bitirdi. 2007 yaz döneminde Hakan Gürsoytorak'ın atölyesinden mezun oldu İlge. Böylece, lise yıllarında Fevzi Bilge atölyesinde resme atılmış ilk fırçaların izlerini çağdaş resmin kaygılarıyla da birleştiren bir eğitimden geçmiş oldu.

İlge'nin resimleri tematik olarak üç grupta incelenebilir:

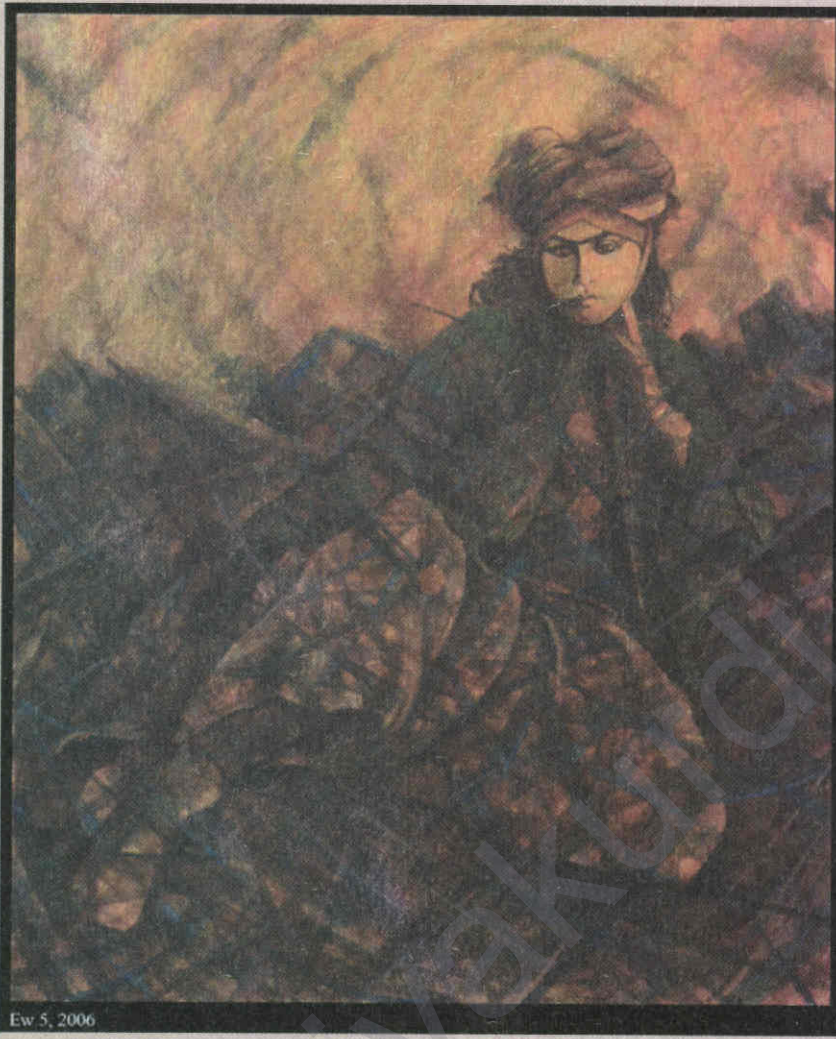
Birinci grupta, pastoral bir resmin izlerini bulmaktayız. Kürdistan'ın bozkırları içinde tek başına kalmış toprak damlı evler yansımaktadır bu resimlerde. Renk olarak sarı ve kahverengi hâkimdir. Fırçanın sarmal hareketleri dinamik bir yapı kazandırır tablolara. Bu dinamizm, evin tek başına kalmışlığını ve sıkıntıyı temsilini de yeniden şekillendirmektedir. Yalnızlık resimlerdeki gizli anlamdır...

Yüzlerden kimlik aramak...

İkinci gruptaki resimleri, renk olarak büyük farklılıklar göstermese de ele aldığı figürlerle ilk gruptan ayrılmaktadır. Bu resimler insan yüzlerine ve giysilerine odaklanmıştır. Kimliğini aramak temel kaygıdır. Bulunabilir mi kimlik... Ressam bu

Mêrdîn/Woman and Mardin, 2005

Ew 5, 2006

soruya resimleriyle yanıt aramaktadır.

Kültürel bir öge olarak Kürt imajı yeniden hatırlatılır. Bu, "biz de varız" şeklinde bir fısıltıdır. Aslında içinde çılglık barındıran bir fısıltıdır bu. Portre çalışmalarını bir süreklilik arz etmektedir. Resim serisi içinde oran bakımından ağırlıklı figür, yüzlerdir.

Portreler geçmişin izlerini, görüntülerini taramaktadır. Bu yüzler bazen toplu bir biçimde büyük saatin içinden bize doğru akmaktadır. Çoğu zaman tek başlarına sunmaktadırlar kendilerini. Bunu geç kalmış Kürt romantizmi olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır sanırım. Tablolarda karakter arayışından çok bir tipoloji çalışması esas alınmaktadır. Hatta bu durum, kendisine oryantalist bir yaklaşımın sıkıntılarını doğuracak düzeydedir. İlge, bunun sakıncalarını görebilecek resim sezgisine sahiptir mutlaka.

Dili ihmal etmeden...

Üçüncü grupta, ressamın baskı atölyesinde gerçekleştirdiği eserler bulunmaktadır. Rastlantının zorunlulukla ürettikleri şeklinde adlandırılabilir bu ürünleri. Az sayıda olmasına karşın Abdulrezzak'ın resim algısını büyük ölçüde şekillendirecek çalışma-

lar olarak değerlendirilebilir bunlar.

Ressamın, geçmişi yeniden yazma çabası, bu gruptaki çalışmaların etkisi ile bir inşa etme haline bürünebilir. Geçmiş bizi inşa ettikçe (biz bir yere kadar eski bizizdir) biz de dönüp geçmişi yeniden inşa ediyoruz; ilgi, anlayış, yatırım, arzu ve algılanan ihtiyaçlarımız çerçevesinde geçmişi habire yeniden yazıyoruz.

Son olarak Abdulrezzak İlge'nin diğer bir yönünü belirtmek onu iyi anlamamız açısından yararlı olacaktır. Plastik sanatların temel kaynaklarından biri kabul edilen "Sanatın Öyküsü" adlı eseri İngilizce'den Kürtçe'ye kazandıran da İlge'dir. Gombrich gibi önemli bir isim onun sayesinde Kürtçe içindedir artık.

Dil üzerine yaptığı çalışmalar ressamın seçimi konusunda bizi aydınlatmaktadır. Abdulrezzak İlge, şunun farkına varabilmiş Kürt sanatçılarından sayılabilir: Kimliğimize ulaşmak için yüzümüzdeki kuyulara inebilme cesareti göstermeliyiz. "Dilimin sınırları dünyanın sınırlarıdır" sözünü Wittgenstein'dan ödünç alıp İlge'nin resimdeki kaygısıyla paralel okuyabiliriz. ✨

Helbest çî ye?

BAWER RONÎ

Di nav berhemên wejeyî de helbest, bikaranîna ziman û ji derfetê wê pêk tê. Razberkirina zimanê helbestê, ji "zimanê standart" nayê qutkirin. Lê belê girîngbûna helbestê, ji bo hunerekê estetik e.

Di helbestê de hunerek, hunereke ku bi zimanê estetikê tê kirin heye û em encax helbestê xurt bi tekiya wan a ziman re veqetînin. Helbest problemeke (pirsgirêkeke) ziman e, lê mixabin, her helbestkar nagihîje taybetiya vî zimanî. Em nikarin zimanê helbest û zimanê rojane ji hev veqetînin; ji xwe cudatiya helbest û helbestekê ji ev e. Baş e, lê belê helbest wê bi kîjan zimanî bê nivîsandin? Ev pirs, me dibe peyvê heban (vokabuler) û peyvên tîprêzkirinê (sentsaks). Berî her tiştî divê peyvên di tûrikê helbeskar de dewlemend be. Ev jî bi gelemperî çandî û bi wateya taybetî bi zanebûna helbestkar pekan e. Xweser tûrikê peyvên her helbestkar heye û ev taybetiyeke wî ye û ev wî di uslûbê (şeweyê) de ji helbestkarên din cuda dike. Zêdetir afirandina demên (niqaş-îmaj) û wekî hosteyî alîkariya bikaranîna hunerê edebî dike. Peyvên tîprêzkirin, ji helbestê zimanê rojane tê veqetandin. Rastî ev cudabûn nayê wê wateyê ku ji zimanê rojane bi giştî tê veqetandin. Helbeskar wê peyvên rojane jî bikarbîne, lê di rêzkirinê de divê pir baldar be. Rêza -misra- "Evinên raşikestiya derbas dibim" Em bînin bêjin; "Derbas dibim evinên raşikestî ya" Wê demê wateya wê wînda dibe, zimanê helbestkî namîne.

Hêza bandorgirtina helbestê heye. Berî her tiştî, vê hêzê peyvên heban û peyvên tîprêzkirinê hildigire. Peyvên ku tîpî hîlbijartin û rêzkirin bibîrxistineke dewlemend pêşkeşî xwendevanan dike. Peyvên tê bikaranîn, rîya bibîrxistin(êvokation)ê, me dibe rêzê helbeskarê din û pêdivî biavakirina tekiliyên navbera deqa (intertextuel) re dike. T. S. Eliot dibêje; "Tu nûjeniyêke tune ku ji dîroka xwe re deyndar nebe." Di helbesta xurt de lêgerîna wateyekî tenê, çewt e û qaîdeki nîşander jî nîn e. Xwendevan li gorî pêvengê çandî û hestiyarî ya xwe têgihîştin û şîrovekirina helbestê dike. Wate jî bin perdekî bi mij de û bi piranî xwe nade nîşan, helkî du-sê delîla bi me dide hisan-

din, ew qas. Wateya helbestê her dem neyekser e û gerek xwendevan vê yekê fam bike. Yanê avakirina tekiliyeke "diyalektîk" dertê holê. Di helbestê de wate, avakirineke tevlihevî ye. Û helbestên dewlemend, di xalekê de lêgerîna wateyê ne rast e û encam jî nade.

Di helbestê de wate, îmge (îmaj), metafor- sîmge (sembol) û mît (gotin)ê de lêgerîneke bi awayê tevlihevî wê êdî rast be. Ji ber ku ev di nav xwe de teoriya cihê destpêkirinê de du xalê girîng dihebinê

Bi riyekî neyekser gotîna(xeyalan) fikran

Di hestiyariyekî guhezî de armançekî estetik.

Bi piranî helbest, bi mijara xwe tê terfîkirin; destpêkirina bikaranîna ziman ve çêkirineke pênas tune. Di helbestê de, bîngeheke civakî, hilbaran, ji jiyînê re tekildar û hebûna gîredayîyeke diyalektîk tê jîbîrkirin. Lê di helbesteke de bikaranîna ziman girêdanî, şewqdanîneke tekildarî ya civakî bêtir tu tişt nîn e.

Xwendevanên helbestan ji helbestkaran kêmtir in. Ew kesên ku ji xwe re dibêjin em helbesta dinivîsinin û wisa difikirin, mixabin ne xwendevanên helbestan in. Asta wî/ê ya çandî çî dibe bila bibe, hin kes dertên û bi hêsanî dibêjin em helbesta dinivîsinin û navê helbestkariyê li xwe dikin û ji vê yekê qet aciz nabin. Lê nivîskarî tiştêkî olî, etik, estetik, dîrokî, felsefî, aborî, politîk...e. Pêwîstiyek têgihîni tê zanîn. Ji pêş amadekirina pêvemenî bi hêsanî jî bû çavdêrî, berî her tiştî jî çanda helbestkaran re, lêhûrbûneke berçavkirin pêwîst e. Helbest, ji jiyînbûna civakî heya tekiliyên hilbaranî, erdnîgarî, bi pêşketinên teknolojîk, zanebûna çandî, bikaranîna zimanên beredar serbixwe nabe.

Çavkaniyên ku helbestkar xwe spartin û derfet, di sefoka zanîstî de derbas nabe, di helbestê de pêwîstiya hewandinekê dewlemendî namîne û hêj di despêkê de wînda kiriye lê mixabin helbesta kurd hê xwe naniye ziman. Û em ji watebarkirin û watedaniya helbestê gelek dûr in. Em (ji) vê /yekê derbasbûna, rexne û nîqaşên derbarê helbestê de jî ew qas rûbarî nedibû. ❀

Fön çektirin dans edelim!

NURAY SANCAR

Cumhuriyet tarihinin her döneminde Rapunzelin-kiler gibi davrandığı, batılılaşma sürecinde, asılıp yukarı doğru çıkacağı halat gibi gördüğü düşünüldüğünde bizim siyasi ve sosyal kod sistemimizde bu haber hemen bir yer bulur. Kadın saçının örtülü ya da örtüsüz olmasının, uzun ya da kısa olmasının, düz ya da kıvrıkcılığının, sarı ya da siyah olmasının modernleşme mesajları için anlamları önceden belirlenmiştir. Kıvrıkcık değil düz, kara değil sarı, örtülü değil örtüsüz, uzun değil kısa olmasıyla ilgili tercihlerin "kentlileşme-batılılaşma-modernleşme" kategorisine dahil olmayı kendiliğinden ima edeceği öyle çok işlenmiştir ki, dalgalı saçlı bir Kürt kadın siyasetçinin saçlarını düzleştirmesi, onun, modernleşmenin asgari kriterlerine uymaya hazır olduğunun göstergesi haline gelebilir. Siyasetin işaretlere indirgendiği, beden dili okumanın meslek haline geldiği bir ülkede her davranış, kendisinden daha fazla şeyi anlatmak zorundadır. Fön çektirmek, sadece fön çektirmek değildir artık. Tuncel, fön çektirmekle en azından, medyadaki haberlere bakarak söylersek, kadın vekillerin "Meclis-teki şıklık yarışına" dahil olmaya, yani Meclis için öngörülen kadın davranışı ortalamasına girmeye doğru bir adım atmıştır. Medyanın kadın milletvekillerine davranışındaki cinsiyetçi ve magazinelle yaklaşımını gözönünde bulundurduğumuzda, onun her kadın siyasetçiye biçilen bir rolü oynamaya geçtiği zannıdır bu. Kürt kadın siyasetçi ile diğer kadın siyasetçiler arasında bir modernlik farkı olduğu ima edildiğinden Tuncel'in saçlarına fön çektirmesi arayışını kapatmaya doğru hevesli bir adım olarak görülür. Zavallı bir kriterdir bu ama, siyaset magazinelle bir süzgeçten geçtiğinde bütün jestler bu denli zavallı bir anlam kazanabilir. Magazin, modernleşme yorumunun daha fazlasını kaldırmaz.

Nasıl bir modernleşme?

Modernleşme mevcut algıya göre zirvesinde Avrupa'nın bulunduğu bir düzeye doğru ilerleme sürecidir. Kavram böyle bir "süreç" olarak tarif edildiğinde ileri ile geri arasında sonsuz aşamalar da varsayı-

Hürriyet gazetesinin 4 Ağustos tarihli nüshasından bir haber:

"Cezaevinden çıkararak Meclis'e giren DTP İstanbul milletvekili Sabahat Tuncel yemin töreni öncesinde dün DTP Genel Merkezi'nde yapılan toplantıya katıldı. Tuncel, fön çektirdiği saçlarıyla dikkat çekti. Cezaevi günlerinin ardından hareketli bir dönem yaşayan Tuncel, dün objektiflerin karşısına pembe gömleği, siyah takımı ve fönü saçlarıyla çıktı."

Sabahat Tuncel'in saçlarına fön çektirmesi "normal" bir ülkede haber değeri taşımaz. Ama Türk modernleşmesinin, kadınların saçlarına,

lacaktır. Türkiye kendisini Batı'nın gerisinde hisse- der ama kendisinden daha geri olanlarla kendisini kıyasladığında, Avrupa'ya yakındır; Batı'dır, daha modernidir. Daha geride olanların, tapusu, Türkiye egemen sınıfının elinde olan 'modernleşme' düzeyi- ne ulaşmaya çalışması, Türkiye'nin de kendisinden gelişkin ülkelere yetişmeye heves etmesi gerekme- tidir. Bu ülkenin burjuvazisi kendisi dışındaki sınıf- ları yeteri kadar modern ve medeni bulmaz. O yüzden de onları küçümseme hakkını kendinde bulur; ama sözde, bu kesimlerin de modernleşme imkanlarını teşvik eder.

Türkiye, modernleşmesinin öğelerini Cumhuri- yetin kuruluşundan bu yana hatta Tanzimattan beri sürekli tartıştı. Kadının statükosu hiç tükenmeyen bir konuydu bu kapsamda. Kılık kıyafetin doğal bir evrim geçirerek güncelleşmediği ender ülkelerden biri olarak bu cinsin biçimine, modernleşme adına yukarıdan aşağıya sürekli bir müdahalede bulunuldu. Atatürk'ün, çevresindeki kadınların saçlarını, Batılı bir profile uygun ve memlekete örnek olsunlar diye kestirmelerini tavsiye etmesi bu bakımdan hatırlan- sını. Sonraki süreçte de bu müdahaleler çeşitli vesile- lerle gündeme geldi.

Daha önemlisi bu türden biçimsel müdahaleler modernleşmenin kendi normalleri arasına girdi. Öngörülmuş normalin benimsenmesi, farklı sınıf- lardan, farklı etnik kökenlerden farklı inanç ve gele- neklerden oluşan çok kültürlü bir nüfusun türdeşleş- tirilmesi ve normalleştirilmesi için bir ölçüt haline geldi.

Yeniden Sabahat Tuncel'e dönersek, işaret ve gösterge "uzman"ı editör ve habercilerin, onun fönlü saçlarında gördükleri de medenileşmeye doğru bir adım olmuştur çok büyük olasılıkla. (Fakat hatırlan- sını, Leyla Zana'yı, bir zamanlar sarı kırmızı yeşil saç bantıyla meclis kürsüsünde Kürtçe yemin etmesi yü- zünden, fönlü saçları bile kurtaramamıştı.)

Bir Kürt için, bu kadar aşağı ve zavallı bir düzey- den medeniyet kanıtı ise Cumhuriyetin başlangıçtaki medenileşme ölçütlerini karikatürleştirir ve onlar- dan daha ilkelidir. Ne de olsa bu ilkelerin bir anlamı- nın olduğu zamanlardan 70 küsur yıl geçmiştir. Her köşe başında bir mahalle kuaförünün olduğu, fön çektirmenin mühim bir ayrıcalık ve kültür konusu görülmediği bir dönemde medeniyet endazesinin bu noktaya konulması gerçekten gülünçtür.

Gazino kültürünün batısı

Bir röportajında* Tuncel'e "daha önce topuklu ayakkabı giymiş miydiniz" diye "dostça" soran ropor- tör, Tuncel, köy işleri yapmayı, ağaçlarla uğraşıp çapa yapmaktan hoşlandığını söylediği için "yok hep çarık- la dolaşmışım" yanıtını bekleyen işaret uzmanlarının gönlünü hoş etmeyen bir yanıtla karşılaşıyor: "Yok, benimki zaten düşük topuklu bir şeydi. Çok anlamıyo- rum da, önemli olan yaptığınız iş. İlk günden tüket-meye yönelik şeyler bunlar. Kadınlar oraya siyaset yapmaya geldi. Avrupa'da falan kıyafet bu kadar önemli değil. Ben şahsen daha rahat girebilmeyi is- terdim Meclis'e, daha rahat çalışırdım çünkü" Yani Tuncel Meclis kapısından girer girmez, onun eşiginde modernleşmemiş. Piyangodan çıkan ikramiye ile ha- yatı değişmemiş, değiştirmeye de niyeti yok. Batı'yı da tanıyor, modernleşmenin biletini de plazalarda otu- ranların kesmediğini de söylüyor satır arasında.

Magazin alemlerinin şıklarını ve rüküşlerini, taş- ralı burjuvaların mekanı gazinolardaki hakim kültü- rün kılık kıyafet normlarıyla ölçen programların, normal ve medeni saydığı şıklık ölçütünün Tuncel'in değindiği gibi Batılılaşma ile ilgisi yok aslında. Ama medyadaki Batı imgesi buralarda kuruluyor. Kılık kı- yafetin normları da öyle. Gazino kültüründe kırıldıktan sonra ekrana yansıyan Batı imgesi bu kadar çar- pık olduktan sonra Kürt modernleşmesiyle ilgili algı- lamaların sağlam olmasını beklemek fazla olacaktır.

Ya (f)önlenemeyen Kürt modernleşmesi!

Medyada ciddi olan her şey magazinle sulandırılı- yor, siyaset siyazetsizleştiriliyor, Eğer Kürt siyasetçi kadın, Tuncel'in yaptığı gibi, Kürt kadınlarının Hak- kari'de Siirt'te ne kadar süslü ve bakımlı oldukları- nı** anlatmaya çalışarak magazinleştirmeye karşı bildiğini okursa, direnci, onun aslında Kürt değil, "kendisinin Kürt olduğunu iddia eden Alevi Türk" olduğunu "kanıtlayan" çok bilmişlerce kırılmaya ça- lışılıyor.*** Velevki adı geçen kişi Kürt olmasın, ma- dem ki bu ülkede "ne mutlu Türküm" demek Türk ol- mak için yeterlidir; kendisini Kürt hissetmek de son derece insani ve siyasi bir seçim olabilir aynı biçim- de. Ancak bizdeki gibi hep kendine yontan bir mo- dernleşme algısında böyle çifte standardın lafı mı olur!

Kürtler kendi modernleşmelerinin böyle magazi- nel normalleştirmelerle daha doğrusu etkisizleştir- melerle gerçekleşmesini istemediklerini her halle-

riyle gösteriyorlar kuşkusuz. Kürt modernleşmesinin asgari koşulları bu kadar çok sık dile getirildiği halde kendi kültürlerini özgürce geliştirebilme, kendi dillerini konuşabilme, kimliklerini reddetmeden siyaset yapabilme vs. gibi hakların nasıl karşılanacağı hiç konuşulmaksızın bir kadın siyasetçinin saçına kılığına kıyafetine odaklanan normleştiricilerin, insan haklarının bu asgari ilkelere göz ardı etmesinin ne kadar medeni bir tutum olduğu ayrıca sorulmalıdır. Kürt siyasetçinin söylediklerini dinlemek onun yazılmamış satır aralarını çözmeye uğraşmaktan, beden diline, topuk seslerine kulak kabartmaktan daha sıkı bir medeni davranış olacaktır esasında. Türk modernleşmesinin sağlıklı bir biçimde tamamlanmasının da gerçek yolu budur.

ğinde dans etmek modernleşmenin ta kendisi gibi görünebilecektir. Devletin başındakiler böyle bir baloda yanyana oturarak diyalog içine girebilirler; çünkü ne de olsa balo balodur, siyaseten ciddi bir balo kurgusu yapılmıştır ama o kadar da ciddi bir etkinlik değildir, ekrana yansıyan diyalog da esasa ilişkin olmayacaktır.

Kürt vekiller ise ciddi ya da gayri ciddi bu türden resepsiyonlara davet edilmemişlerdir. Gerekçesi siyasidir; ama siyasetleri ile medenileşme düzeyleri arasında bir bağıntı kendiliğinden kurulduğu için onlara şimdilik, yani biraz

daha medenileştiklerini, siyaseten de değiştiklerini kanıtlamadıkları sürece Besame Muço dansı yasaktır.

Elbette, sadece fönlü saçlar ve topuklu ayakkabıyla dans edilmez; Kürtlerin resepsiyonlarda dans edebilmesi için bütün işaretler tamamlanmalı, Kürt olduklarını unutmaldırlar.

Ama öyleyse fön çektiren Kürtlerin "kurtlarla dans"a hayır deme hakkı da bakidir. ❀

Sadece medya mı?

Ancak durumdan sadece medyayı sorumlu tutmak doğru olmaz. 30 Ağustos etkinliklerinde taze cumhurbaşkanına cephe selamı vermeyen askeri erkanın "beden dili" ile verdikleri işaretler yüzünden yeneden gerilen siyasi ortam bu beden dilinden bir anlam çıkaran medyanın eseri değildir. Siyasi gerilimi azaltmak için Cumhuriyetin Atatürklü zamanlarındaki kadınlı erkekli modern cumhuriyet baloları gibi bir 30 Ağustos balosunun düzenlenmesi ve Başbakan-Cumhurbaşkanı ikilisinin bu toplulukta ağırlanması modernleşme gerilimlerinin çözümünün de "yukarlarda" medyayla aynı biçimde algılandığının göstergesi. Saçı açık, mümkünse düz, hatta sarı, topuklu ayakkabı giymiş kadınlarla Eurovizyonda mabus talihimizi kıran Sertab Erener'in şarkıları eşli-

*Radikal, 20 Ağustos 2007 Pınar Öğünç röportajı

** Sabahat Tuncel röportajında soru ve yanıt şöyle:

- Yemin töreninde bütün DTP'li kadınların, ama özellikle de sizin kılığınız kıyafetiniz, saçınız başınız ayrıca konuşuldu. Size kadınsılık fazla mı görülüyor?

- Sonuçta oraya giderken bir kural var, ama "Kürt kadınları çok sık" falan denmesine ben de bir anlam veremedim. İlginç, Kürt kadını okumamıştır, geri kalmıştır diye mi düşünülüyor? Ben daha spor giyinirim, ama kadınlarımız çok bakımlıdır, hatta süslüdür. Gidin Hakkari'ye, Siirt'e, gözü sürmesiz kadın görmezsiniz. Düğünlerde ayrı süslüdürler, günlük yaşamda ayrı...

***Akşam, 17. Ağustos 2007, Güler Kömürcü bir okurunun mektubuna dayanarak bu konuyu işliyor.

Ev berhem bi zimanekî dewlemend hatine nivîsandin

HEVPEYVÎN: MEHMET ASLANOĞLU

Weşanên Lîsê isal bi navê "Pirtûkxaneya Ehmedê Xanî" 19 pirtûkên ku wekî klasikên kurdî têne hesibandin bi hev re çap kirin û gihandin ber destê xwendevanên kurdî. Di nav van de Celadet Ali Bedirxan: 'Gazinda Xencera Min', 'Klêopatre' û 'Hevind', Kamiran Ali Bedirxan; 'Eyloyê Pir', Mele Mehmûdê Bazîdê; 'Mem û Zîn', Evdîrehîm Rehmî Hekarî; 'Memê Alan', Erebê Şemo; 'Dimdim' û 'Hopo', Cegerxwîn; 'Reşoyê Darê' û 'Cîm û Gulperî', Osman Sebrî; 'Li Goristaneke Amedê', Qedri Can; 'Guneh', Îbrahîm Ehmed; 'Jana Gel', Nûredîn Zaza; 'Gulê', Rehmî Qazî; 'Pêşmerge', Mehmût Baksî; 'Hêlin' û 'Gundikê Dono', Bavê Nazê; 'Gowenda Li Ber Mirinê', Hesên Silevanî; 'Gulistan û Şev' hene. Li ser van berheman û vê xebatê me bi edîtor û berpirsiyarê Weşanxaneya Lîsê Yaqob Tilermenî re hevpeyvîneke pêk anî.

We wekî Weşanxaneya Lîsê di bin navê Pirtûkxaneya Ehmedê Xanî de kesên di Kowara Hawarê de gihîştine ku îro wekî helbestvan û nivîskarên nişên Hawarê tên zanîn, gi-hand nişên roja me. Nivîskarên ku ji vê nişê gihan, hêlên wan ên hevbeş, kêrhatinên wan ên li wêjeya kurdî û li zimanê kurdî û di warê wêjeya nûjen a roja îro de girîngiya wê çi ye?

Mirov bala xwe bide navê nivîskaran, dê bibîne ku gişên wan ji ber zilm û çew-sandinên dewleta tirkî mecbûr mane ku welatê xwe biterikînin. Piştî salên 1922'yan Bedirxanî wekî malbat û wekî eşîr ji bo wan biryara dardekirinê hatiye fermankirin. Celadet Ali Bedirxan û Kamiran Ali Bedirxan piştî salên 1930'yî li Şamê bi cih bûne. Osman Sebrî di sala 1929'an de ligel bîst û şeş serokên kurdan tê girtin û piştî serbestmayîne di mêjûya 24.12.1929'an de direve Sûriyê. Nûredîn Zaza di zarotiya xwe de ji Madenê direve Sûriyê. Qedri Can di sala 1931'ê de koçî Sûriyê kiriye. Cegerxwîn kesê ku herî dawî dihere Sûriyê, çûyîna wî ji piştî salên 1930'î ye. Li vê derê xala herî girîng ew e ku ev kes giş berî ku ji Bakurê welêt (Tirkî) dakevin Binê xetê (Sûri), li derdora xwe bi karên netewîti re mijûl bûne. Ev hêlên wan jî bûye sedem ku li êrişa dewletê rast werin û werin vederkirin. Û ev çarenûsa wan a hevpar bûye sedem ku asasekî zexim ji bo netewa kurd deynin: Zimanê kurdî û wêjeya kurdî. Mirov ji zemanê îro bala xwe bide wî zemanî, dê tê bigihîje ku

van kesan biryareke di cih de dane û ji ber wê jî mirazê wan pêk hatiye. Berhemên wan ku îro ji pirtûkxaneya Ehmedê Xanî gihîştîye ber destê me, bi zimanekî dewlemend û dûrî asimilasyonê hatine nivîsandin. Di warê şêwe û vegotin û rêbazên wêjeyî de jî, li gora wan salan têra xwe bikêrhatî ne. Nivîskarên roja me dikarin li ser vê mîratê wêjeyeke gerdûnî ava bikin.

We du pirtûkên çirokan, Reşoyê Darê û Cîm û Gulperî yên Cegerxwîn weşandin. Me berê bi tirkî 'Jinenîgariya Min' xwendibû. Di ser van pirtûkan re wekî helbestvanekî jî nişên Hawarê, der barê berhemhênanîya Cegerxwîn a di warê pexşanûsiyê de mirov dikare ji bo wî çi bibêje?

Ger mirov li ser pêhatiyên di 'Jinenîgariya Min' de binêre, dê çêtir tê bigihîje ku çima Cegerxwîn ji bilî helbestvanîyê bi navdariya pexşanûsiyê nehatiye naskirin. Kesekî wekî wî ku hîna di zarotiyê de hişmendîya li dijî axa, beg û şêxan pê re çêbûye û di feqîtiyê de li çar parçeyên Kurdistanê geriyaye, hemû feqîrî û belengaziya milletê kurd ditiye, tê hêvîkirin ku bi nivîsên xwe yên pexşanî bihata naskirin. Di vir de xala herî girîng ji ber şert û mercên wî zemanî derdikeve; wê demê helbestên Cegerxwîn bi devkî di nava millet de dihatin jiberkirin û belavkirin. Derfetên weşandinê pir kêmbûn. Ji ber vê hindê pexşanên Cegerxwîn li ser kaxizan neweşandî diman. Li gora ku kurê wî

Keyo Hassan dibêje, niha nêzikî sih dosyayên wî yên neçapkirî hene. Îcar Cegerxwînê ku pênuşa wî di warê pexşanê de xurt, bi helbestvaniyê nehata naskirin, dê bi çi awayî wekî nivîskarê pexşanê bihata naskirin! Cegerxwîn çiroknûsek û pexşanûsekî gelekî hêja ye; jixwe 'Cîm û Gulperî' û 'Reşoyê Darê' vêya diselmîne.

Li hemberî helbesta kurdî ya klasîk ku rabirdûyeke wê ya kevin heye, em Qedrî Can wekî helbestvanekî ku di şeweya nûjen de nivîsandîye nas dikin. Yanî ew wekî serkêşê pêşîn ê helbesta nûjen tê qebûl kirin. Giringî û taybetmendiyên karakterîstîk ên helbestvaniya Qedrî Can çî ne? Em di ser pirtûka 'Gûneh' re binirxînin, Qedrî Can çî-roknûsekî çawa ye?

Qedrî Can ku li Biniya xetê dest bi karê huneriyê kir, bi hêla xwe ya nûjen tê naskirin. Ligel ku Cegerxwîn di hucre û medreseyan de perwerde bû û dikarîbû di nava civaka kurd a feodal/olî de bi zimanê gel xîtabî wan bike, Qedrî Can bi hişmendîyeke sosyaltî, bi zimanekî nû û bi şeweyên cuda ristên helbestên xwe saz kir. Wî bi helwesteke wêrekî derbeyek li helbesta kurd a klasîk xist, lê derbeyên wî li gora asta civaka kurd derbeyên qels bûn û ji ber van sedeman dengê wî zêde derneket. Di helbesta Qedrî Can de pêşî hilweşandina arûz û qafiyeyê heye. Mînak di helbestên Qedrî Can 'Hesinker, Di Şorezarekê De, Tabûta Bixwîn' de şopên kêşsaziye bi timî nehatine jêbirin, lê di awayê rêzîkdanîne de qutbûne ji kêşsaziye heye:

*"Hesinkerek şev û roj, dixebiti ji dil û can
Xebata wî zincîrek, ko naqete tu caran
Her carekê ko çakûç, lêdixist dilxweş dibû
Imîda wî qewitir, hêviya wî geş dibû
Çend roj holê pêşveçûn, min ji bala xwe dida
Zincîr hê ew zincîr bû, dîsa wekî xwe dima"*

Di helbesta 'Di Şorezarekê De':

*"Ez û hevalekî xwe li ser rêkê dimeşin
Em ji kêra hatine kuda diçin napirsîn
Ji halên xwe dizanin em rêwî nin qedîm in
Çiqas zeman dibore xwe bêmeçal dibînin."*

Di helbesta 'Tabûta Bixwîn' de:

*"Li erdê dinêrim dilopên xwînê
Didime ser şopê çî bibînim ez
Dar û ber, kevir û kuç giş dikin şîne
Bê hemdî canê xwe diqîrînim ez"*

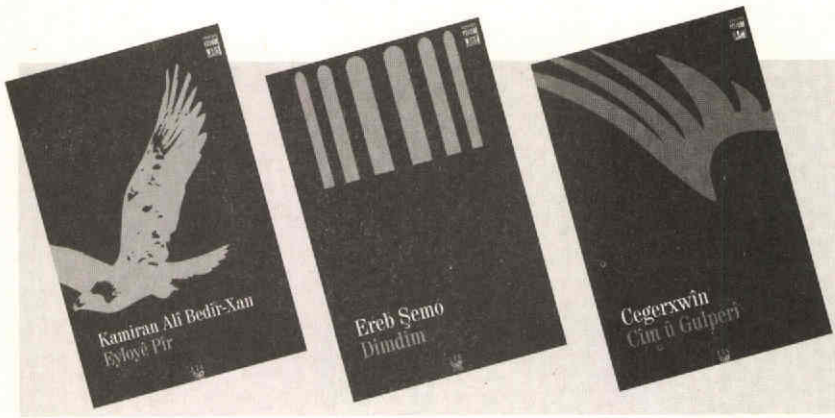
Wekî mînakên helbestan; di rêzîkên wî de wêneyek heye ku ew wêne li ser çirokekê tê saz kirin. Jixwe di helbestê de saz kirina çirokî, ji hêla Qedrî Can a çî-roknivîsiyê tê. Mîrov di pirtûka 'Gûneh' de dibîne ku di warê danîna çirokan de çiqasî pênuşa Qedrî Can

xurt e. Çirokên bi navên 'Gundê Nûava, Bihara Dêrikê, Gûneh, Sond, Rojên Derbasbûyî, Serencam' bêtirên wan mijarên li ser zarokîya nivîskêr a li Dêrikê ber bi jiyana Binxetê ye. Vegotîneke otobiyografîk û herîkbar e. Seqaya jiyîna mîletê kurd bi bilêvkirîneke nûjen dide. Ji ber ku Qedrî Can di navenda siyasî de dijîya, di helbestên xwe de mijara siyasî kiriye sereke; lê di çirokên wî de mijar ne bi vî hawî ne. Wî bêtir bi xema zimanekî edebî û hunerî nivîsandîye û karakter û bûyerên xwe li gora doh, îro û sibê afirandîne. Di çirokê de bi îro dest pê dîke û vedigere doh (zarokî), mijarê li ser bîranînekê (doh) saz dîke û dîsa vedigere îro. Ew parçeyên jiyana xwe bi vê şewevogotîne dinivîsîne û dixwaze 'Kitêba Jiyîna (Xwe)' temam bike.

Nûredîn Zazayê ku hûn wî wekî Çexovê çiroknûsiya kurdî diselmînin, hûn diharin beramberî berhemên çiroknûsên wêjeya nûjen bikin û binirxînin? Çima Nûredîn Zaza ew qasî giring e? Çiroka kurdî ya nûjen bi kîjan hêlên xwe ew li dû xwe hiştine û bi kîjan hêlên xwe li dû wî mane?

Kesê ku Nûredîn Zaza wekî Çexovê kurd bi nav kiriye, Celadet Alî Bedirxan e. Ji ber ku Nûredîn Zaza her û her çirok nivîsandîne û di çirokên wî de şayesên xurt û zindî hene. Zimanê wî herîkbar e û peyama xwe bi hêsanî bi xwendevên dide fêmkirin. Mijarên wî çiqasî li ser têkçûnê be jî, serencamên çirokan bi hêvî û serkeftînekê diqedin. Bi vî hêla xwe bêtir ji pesîndîna êş û têkçûnan a rojhilatîbûnê, ber bi rojavabûnê ve dihere. Lehengên wî ku di nava şerên cihanî de wekî karakterên kurd in, ji cihêkî pê ve kirasê gerdûniyê li xwe dikin û bi êş û azarên xwe dibin malên her mîletî. Ji ber ku karakterên wî bîndest in û mîna her hemwelatîyên cihanê dixwazin kirasê koletiyê ji ser xwe zîvar zîvarî bikin û bavêjin. Mîrov Nûredîn Zaza û Qedrî Can beramberî hev bike, dê bibîne berovajî Qedrî Can, Nûredîn Zaza bêtir mijarên rewşa siyaseta welêt û welatperweriyê, berxwedan, şîret û perwerdehiyê girtiye dest xwe. Û her refleksên netewa xwe di nava çirokên xwe de bi cih kirine. Ji ber wîha Nûredîn Zaza şarezayek e ku bi çiroknûsiya xwe tê naskirin.

Îro çiroknûsên kurd ku şifreyên di nava çirokên Nûredîn Zaza de deşîfre kirine û li ser wê mîratê çirokan dinivîsin, gaweke pêşdetir avêtine û çêja çiroka nûjen a kurdî hem bi xwendevanên kurd û hem jî bi xwendevanên wêjeya cihanê re dane tahmandin. Helîm Yûsiv, Yaqob Tilermenî, Hesenê Metê, Dilawer Zeraq, Firat Cewerî, H. Kovan Baqî û gelek çiroknûsên din ew mifte bi dest xistine. Lê ji hêla dinê gelek kesên ku çirokan dinivîsin û hîna haya wan ji mîrateya kurdî tune ye, ji bo sergoya wêjeya kurdî serhev-

deyekê dikin. Ew piştî Nûredîn Zaza bi heftê heştê salî jî, hina negihane qonaxa çirokên wî.

Em Celadet Ali Bedirxan weki avakar û sazkarê rêzimanê kurdî nas dikin. Me çirok û berhemên wî û yên Kamiran Ali Bedirxan tenê ji hin kovaran xwend. Ev hêla — çiroknûsî - Bedirxaniyan çima dernekê pês li gora we? Ji ber ku ji bili berhemên we weşand, em bi tenê berhemên wan ên der barê zimên de hatibûn weşandin dizanin...

Celadet Ali Bedirxan mirovekî pirhêl bû. Ji hêlekê ve ji bo serkeftina milletê kurd di nava tevgerekê de bû, ji hêlekê ve bi pirzimanîya xwe diplomasiya kurdî dimeşand, ji hêlekê ve jî dixwest şarezayîya xwe bi gelê kurd re parve bike. Piştî ku di warê siyasetê de hêviya wî ji ber dagirkerên Kurdistanê kêmbû, bi giştî bala xwe da ser avakirina zimanê netewî yê yekgirtî. Dema ku dest bi xebata xwe ya Kovara Hawarê kir, di hejmara yekemîn de ev armanca xwe bi eşkereyî nişan da: "Hawarê siyaset ji civatên welatî re hiştiye. Bi siyasetê bila ew mijûl bibin. Em jî di warê zanîn, hiner û sinhetê de bixebitin." Di vir de peyama Celadet Ali Bedirxan pir bi hêsanî tê fêmkirin. Piştî ku Hawar derket kesên ku bi tipên latîni û bi kurdî dinivîsandin pir kêmbûn. Celadet jî bo ku rûpelên kovarê bi nivîsan dagire, bi gelek kesan da û stend. Bi gelek navên cuda û gelek çêşnên wêje û nivîskarî û rojnamegeriyê ceriband. Di nava vê keftûleftê de fersend nedît ku çirokên xwe bi awayekî serhevdeyî weki pirtûk biweşîne. Ger mirov bala xwe bide çirokên di pirtûkan de, dê tê bigihîje ku çirok ji Hawar, Ronahî û Roja Nû hatin berhevkirin.

Mirov dikare heman nirxandinê jî bo Kamiran Ali Bedirxan jî bike. Ew jî mirovekî pirziman û pirhêl bû. Ji hêlekê ve Quran werdigerand kurdî, ji hêlekê ve nivîs ji Hawarê re amade dikir, ji hêlekê ve jî Roja Nû derdixist. Wî jî fena Celadet Ali Bedirxan pênûsa xwe di warê çirokê de jî dixebitand. Û jî ber şert û mercan mecal neditiye ku çirokên xwe weki pirtûkê biweşîne. Îro ev peywîr ket ser milên neviyên wan —nivîskarên kurdî- û weki berhem gihiştin ber destê xwendevanan.

We du romanên di kurmançî de nehatibûn weşandin

'Hopo' û 'Dimdim' ên Erebo şemo ku wekî nivîskarê romana kurmançî ya yekemîn - 'Şivanê Kurd' - tê hesibandin û 'Pêşmerge'ya Rehimê Qazî ku di soranî de romana yekemîn tê hesibandin, bi hev re weşandin. Hûn dikarin 'Şivanê Kurd'a Erebo Şemo û 'Pêşmerge'ya Rehimê Qazî beramberî hevdu bikin?

Bi qasî ku ez dizanim Erebo Şemo Şamîlov penc romanên kurdî

nivîsandine. Romana yekemîn a bi kurdî 'Şivanê Kurd' û yên bi navên Dimdim, Hopo, Jiyana Bextewar, Berbang. 'Şivanê Kurd' di adara 1977'an de li Stenbolê ji nav Weşanên DENG'ê derketibû. 'Dimdim' jî bi wergera tirkî ji nav Weşanên Evrenselê derketibû. Romanûsekî ew qasî pênûsxurt ku di dema sovyeta sosyalîst de bi zor û zehmetî pênûsa xwe bi zimanê kurdî û jî bo çêşnekî modern romanê xebitand, diviyabû berî bi salan xwe gihandiba xwendevanên kurdî. Ev di serî de kêmasiyek û bêşensiyekê gelekî mezin e. Romanên Erebo Şemo ku jiyana kurdên ji bakur ber bi sovyetistanê sirgûnbûyî vedibêjin û bêtîrîn rewşa kurdên li Êrîvanê bi xwendevanan dide naskirin, bi ziman, vegotin û şeweyên xwe gelekî biserketî ne. Mirov di ser romanên wî re kurdên li hêla kafkasya bi hemû rabûn û rûniştina wan nas dike.

Romana Pêşmerge cara yekem di sala 1959'an de li bajarê Êrîvanê hatiye weşandin. Ji ber helwestên Îrana wê demê, mecal çênebûye ku Pêşmerge li Îranê belav bibe. Ancax di sala 1980'yî de li Mehabadê gihiştiye ber destê xwendevanên kurdî. Di romanê de nivîskar xwestiye ku têgeha 'pêşmerge'tiyê bi hemû hêlên wê raxe ber çavan. Ji ditîna bêjeya 'pêşmerge' heta bi jiyana berxwedêrî ya pêşmergeyan di ser Pîrût û Şêrko re digihîje xwendevanan. Rengê kurdan ên li Îranê bi zaravayê soranî berî bi nivîsedsalekê di nava rûpelên romanekê de hatiye neqîşandin.

Mirov dikare armanca weşandina romanên Erebo Şemo û romana Rehimê Qazî, wekî avakirina felsefeyekê jî bo hemû kurdên li hemû parçeyên cihanê bi nav bike. Çawa ku îngilîzan xwestin li başûrê Kurdistanê zaravayê herî kêmbi dihat axaftin, bikin zimanê perwerdehiyê û di ser vêya re kurdên parçeyên din jî hev veqetînin û dûr bixe, em jî wekî peywîr dixwazin hemû hêjahî û berhemên kurdan ên li derên din bi zaravayê kurmançî bigihînin ber destê xwendevanan.

Beramberkirina 'Şivanê Kurd' û 'Pêşmerge' di serî de peywîra rexnegir û wêjenasên kurdî ye. Bo vêya xebateke berfireh û amadekirina tezan divê. Her du roman jî ji bo wêjeya kurdî dêstpêkên hêja ne. ✨

Klasik dönem Arap-Fars kaynakları

DOÇ. DR. MAMOSTE QEDRİ

3. Kürt şehirleri

Kürt şehirlerinden maksat Kürt yurdunda yer alan ve klasik dönem Arap-Fars yazarlar, Evliya Çelebi ve Nasır Husrev gibi seyyahlar ile Osmanlı alimi Şemseddin Sami gibi geç dönemde yetişmiş ansiklopedistler tarafından oturanlarının tümü veya çoğu Kürt oldukları tespit edilen ve büyük bir kısmı halen de öyle olan şehirlerdir. Burada bu şehirlerden bazı örnekler vermek istiyoruz.

3. 1. Cibal Bölgesi Kürt şehirleri ve il yapılan bir Kürt köyü olan Siser'in öyküsü

Cibal Bölgesi'nin başlıca Kürt şehirleri Siser, Hulvan, Şehrezûr, Lor, Hemedan, Nihavend, Saymara ve Dinever'dir. İstaxrî ve Mes'ûdi hicri IV. yüzyılın ilk yarısında bu şehirleri "Kürt şehirleri ve Kürt yerleşim alanları" olarak tanıtmışlardır.¹³

Siser: Kürtçede otuz anlamına gelen "si" ile tepe anlamına gelen "ser" kelimelerinden oluşan "Siser" şehri Hemezân, Dinever ve Azerbaycan sınırları içinde yer alan düz bir arazide kurulmuştur. Ayrıca bulunduğu yerde yüz su kaynağı bulunduğu için "Sedkaniye" (Yüzleşme) olarak da adlandırılmıştır. Kürtler burayı hayvanları için bir otlak olarak kullanırlardı. Ayrıca Abbasilere yönelik çeşitli baskınlarda bulunduktan sonra bu tepelere sığınarlardı. Coğrafik konumu itibarıyla küçük askerî operasyonların Kürtleri ele geçirmede yetersiz kaldığını gören dönemin Abbasi halifesi Mehdi (ö. 158-775), onların üzerine büyük bir ordu gönderdi ve oradaki bakıcısı Süleyman b. Kirâd ile ortağı Sellâm et-Tayfûr'a bir mektup yazarak stratejik önemine binaen Siser'i şehir haline getirmelerini emretti. Bunun üzerine il yapılan Siser'e hem Dinever'in Mâyenherc ilçesiyle Azerbaycan'ın Cezveme ilçesi, hem de yörede bulunan Berze, Restaf ve Hâbencer yerleşim merkezleri bağlandı. Böylece bu ilçe ve yerleşim merkezleriyle birlikte ayrı bir vilayet haline getirilen Siser'e müstakil bir vali atandı ve buranın haracı kendisine verildi. Siser'in il yapılmasından sonra bir süre sessiz kalan Kürtler ve onlarla aynı ortamı paylaşan diğer bazı unsurlar, halife Hârûn Reşid (ö. 193-809) zamanında tekrar ayaklanıp Siser'i yıktılar. Şehri tamir ettiren halife, Hakan el-Hâdim es-Sûdî'nin adamlarından bin kişiyi buraya yerleştirdi ki, onların çocuklarından bir kısmı hâlâ oradadır.¹⁴

Mehdi zamanında il yapılmış, müstakil bir ordu ve

vali atanmış ve daha önce Dinever'e bağlı olan Mayenherc ilçesi ve Azerbaycan'a bağlı Cezveme ilçesi ile Berze, Restaf ve Hâbencer ilçeleri yeni il olan Siser'e bağlandı.¹⁵ Dolayısıyla bugün doğu ve güneydoğuda Kürtlerin oturdukları ilçelerin il yapılması hadisesi kendi türünün ilk örnekleri değildir. Bu konuda ta Abbasiler zamanında yaşanmış bir Siser tecrübesi vardır.

Şehrezûr: İstaxrî bu şehirde oturanların büyük çoğunluğunun Kürt olduğunu söylerken¹⁶, Yakût el-Hamevi "Mu'cemu'l-Buldan" adlı eserinde buradaki nüfusun tümünün Kürt olduğunu kaydetmektedir. Yakût Hamevi, buradaki Kürtlerin yönetimlere karşı muhalefet ve isyan yönleriyle meşhur olduklarına dikkat çekmiş ve bu bağlamda şöyle bir olay kaydetmiştir: Bir gün Araplardan biri "Bedevi Araplar herkesten daha çok küfür, nifak ve isyan içindedirler" ayetini "Kürtler herkesten daha çok küfür, nifak ve isyan içindedirler" şeklinde değiştirerek okumuştur. Dinleyicilerden biri bu Arap vatandaşa ayeti yanlış okuduğunu, ayette Kürtler değil Araplar geçtiğini hatırlatınca Arap şu cevabı vermiştir: "Allah'ın yolu bir gün Şehrezûr'a düşüp Kürtlerin burada neler yaptıklarını görseydi eminim ki ayette *Araplar* yerine *Kürtler* diyecekti".¹⁷

Lor ve Loristan: İbn Havkal Cibal bölgesinin güney ucunda yer alan Lor şehrindeki nüfusun çoğunluğunun kendi döneminde Kürtlerden oluştuğunu belirtmektedir.¹⁸ Loristan'ı İran'ın batı eyaletlerinden biri olarak tanıtan Şemseddin Sami ise bu eyaletin nüfusunun 300.000 olduğunu, nüfusun büyük bir bölümünün Lori Kürtlerden oluştuğunu kaydederken; Lorların Kürtlerin bir kolu olduğuna fakat dil, karakter ve gelenek açısından Kürtlerden bir hayli farklı olduklarına dikkat çekmektedir.¹⁹

3. 2. Fars Bölgesi Kürt şehirleri ve ilk kez tescil edilen Kürt kabileleri

İstaxrî miladi 930-933 yılları arasında yazdığı "el-Mesalik ve'l-Memalik" adlı eserinde Fars Bölgesi'nde Sabur çevresinde şu dört Kürt derebeyliğinin hakim olduğunu yazmaktadır: Zumeycan (Cilüye), Levalican (Ahmed b. Leys), Divan (Hüseyn b. Salik), Şehriyar.

Yazara göre bu derebeyliklerin başında bulunan Kürt liderler yönetimlerinde bulunan aşiretlerin vergilerini topluyor, yolların güvenliğini sağlıyor ve ticaret kervanlarını koruyacak muhafızları tayin ediyorlardı. Bu Kürt liderlerin kapılarında hazır bekleyen ve

sayıları 1000-3000 arasında değişen daimi ordular bulunurdu. Fars Bölgesi'nde 33 Kürt kasabasının da bulunduğunu söyleyen İstahri, buralardaki Kürtlerin 500.000 çadır evlere sahip olduklarını, bir kısmının yerleşik, bir kısmının da Arap kabileleri tarzında yazlık ve kışlaklar arasında gidip geldiklerini ve bunlara ait bilgileri bizzat "Vergi Divanları"ndaki arşivlerden aldığını söylemekte ve isimlerini şöyle sıralamaktadır:

Kirmaniyeye, Ramaniyeye, Mudessir, Muhammed b. Beşir, Bendadmehriyeye, Muhammed b. İshak, Sabahiyye, İshakiyye, Ezirganiyye, şehriyye, Tahmadehniyye, Zibadiyye, Şehreviyye, Muhrekiyye, Mubarekiyye, Eştamuhriyye, Şahuniyye, Fıratıyye, Selmoniyye, Sıriyye, Azad Duhtiyye, Beraz Duhtiyye, Mutallibiyye, Mehaliyye, Şahakaniyye, Kectiyye, Celiliyye...²⁰

Dolayısıyla İslam dönemi Kürt aşiretleri hakkında kayda geçirilmiş olan bu bilgiler kendi alanının ilk bilgileri olması açısından büyük önem taşırlar.

3. 3. Azerbaycan Bölgesi Kürt şehirleri

Bu bölgede kendilerinden Kürt şehirleri olarak bahsedilen şehirler daha çok güney ve batı yönlerinde ve Urmiye Gölü'nü çevreleyen mıntikalarda yer almaktadır. Yakûbî Azerbaycan'a Kürt Hizbani aşireti ve bazı kollarının hakim olduğunu söylerken, Belazûrî de ilk İslami fetihler sırasında *Belasecan*, *Sebelan* ve *Satervedan* mıntikalarının Kürtlerin hakimiyetinde olduğunu kaydetmiştir. İbn Havkal ise Azerbaycan Bölgesi'nde Kürtlerin yoğunlukta oldukları şehirler arasında Eşnoye, Merağa ve Urmiye'yi dahil etmiştir.

Hız. Ömer'in Azerbaycan valiliğine atadığı Huzeyfe b. el-Yemân (ö. 36-656), Azerbaycan'a bağlı merkezi bir şehir olan Erdebil'e girdi. Burada şehrin "Merzubân"ı oturur ve şehrin vergileri ona gönderirdi. Merzubân bu durum karşısında Belâsecan, Sebelan ve Sâtervedân Kürtleri ile Bâcervan, Meymez, Nerîr, Serat, Sîz ve Meyanic halkından oluşan savaşçıları Huzeyfe'nin ordusuna karşı topladı. Bu güçler ile Huzeyfe'nin komutasındaki İslam ordusu arasında günlerce süren şiddetli çatışmalar sonucunda Merzubân bütün Azerbaycan halkı adına Huzeyfe ile aşağıdaki maddeler üzerinde bir antlaşma yaptı:

- Karşı tarafa 800.000 dirhem vergi ödenecek.
- Onlardan kimse öldürülmeyecek.
- Kimse esir alınmayacak.
- "Ateşgede"lerine zarar verilmeyecek.
- Belâsecan, Sebelan ve Sâtervedân Kürtlerine dokunulmayacak.
- Şîz halkının bayramlardaki eğlencelerine engel olunmayacak.²¹

3. 4. Cizre ve Ermenia bölgeleri Kürt şehirleri ve tarihte ilk mancınğı yapan Kürt

Cizre ve Ermenia bölgelerinin başlıca Kürt şehir-

leri Cizre merkezi, İmadiye, Musul, Mardin, Harran, Ruha, Rasulayn, Nusaybin, Meyyafariqîn, Amid, Hasankeyf, Siirt, Bitlis ve Ahlat'tır. Bu şehirlerden Cizre, bazı tarihçiler tarafından M.Ö. III. binyılda Kürtlerin dolaylı ataları olarak kabul edilen Gutilerin başkenti olduğu belirtilmektedir.²² *Guti* ismi ile Kur'an'da "Vestevet ale'l-Cüdiyyi" (Gemi Cüdi Dağı'nda karar kıldı) ayetiyle Nuh'un gemisinin oturduğu belirtilen dağ olan *Cüdi* ismi arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır.

Bu şehirlerden biri olan Ruha'nın (Urfa) adı Hz. İbrahim ve onun ateşe atıldığı mancınk aletini yapan ilk kişi olan Heyzen adlı Kürt'le birlikte anılmaktadır. Şöyle ki:

Bazı klasik dönem tarih ve tefsir kaynaklarında belirtildiğine göre Hz. İbrahim milattan yaklaşık 1800-2000 yıl önce kendini tanrı ilan eden ve yönetimi altında bulunan insanlara köle muamelesi yapan Nemrut'un zulmüne karşı mücadele etmek ve gerek Nemrut'u gerekse kavmini bir tek Allah'a ibadet etmeye davet etmek üzere gönderilen bir peygamberdir. Seyahat ve tebliğ alanı Irak, Mısır, Mekke ve Urfa civarı olan Hz. İbrahim'in kendi tanrılığına karşı çıkışını hazmedemeyen Nemrut, ona nasıl bir ceza verileceğini kararlaştırmak için yakın çevresine danışmış, neticede onun ateşe atılmasını öneren bir Kürdün bu teklifi kabul edilmiştir. Örneğin ünlü İslam tarihçisi Taberî'nin naklettiğine göre, Hz. Ömer'in oğlu Abdullah "İbrahim'i ateşe atıp yakın" ayetini okuyan Mücahid adlı Kur'an yorumcusuna bu öneriyi yapanın kim olduğunu bilip bilmediğini sormuş, Mücahid bilmediğini söyleyince Abdullah öneri sahibinin bir Kürt olduğunu söylemiştir. Konuyu biraz daha detaylandıran Taberî'nin Şuayb Cubbani'ye dayandırdığı bir rivayete göre, "İbrahim'i ateşe atıp yakın" önerisinde bulunan Kürdün adı Heynûn'dur.²³ Bir başka İslam tarihçisi olan Yakûbî bu Kürdün adının Heyzen olduğunu belirtmektedir.²⁴

Ancak uzun bir süre toplanan odunlarla oluşturulan büyük bir alanda yakılan ve yedi gün boyunca sönmeyecek kadar alevleri yükselen bu ateşin içerisine Hz. İbrahim'i taşıyarak atmak mümkün değildi. Bu kez onu bu şiddetli ateşin içerisine nasıl atacıklarının çaresini görüşmüşlerdir. İşte bu sırada başka bir Kürdün aklına mancınk yapmak gelmiş ve Hz. İbrahim bu Kürdün kısa bir sürede yaptığı mancınk ile ateşe atılmıştır. Başta Yakûbî, Taberî ve İbn Kesîr olmak üzere konuyla ilgili ayetleri yorumlayan klasik dönem tarih ve tefsir yazarları Bu Kürt için "Dünya tarihinde mancınğı yapan ilk kişi" tespitinde bulunmuşlardır. İbn Kesîr'in "el-Bidaye ve'nihaye" adlı eserinde geçtiğine göre Hz. İbrahim Kürtlerden birinin yaptığı bir mancınk

ile ateşe atılmış, adı Heyzen olan bu Kürt ilk mancımı-
ğı yapan kişi olarak dünya tarihine geçmiştir.²⁵

Milattan yaklaşık 1800-2000 yıl önce meydana
gelmiş olan, bir tarafında Kürtler bulunan ve kendi
döneminin koşulları içerisinde değerlendirilmesi ge-
reken bu tarihsel olayı suistimal ederek iyisiyle kötü-
süyle bütün Kürtlere saldıran müfessirlerden (Kur'an
yorumcularından) biri olan Türk müfessir İsmail
Hakkı Bursevî şunları söylemekten çekinmemiştir:

"Yemin ederim ki Kürtlerin işi gücü fesat-ısyan çıkar-
mak, insanlara zulmetmek, Müslümanların mallarını
talan etmek, hırsızlık yapmak, adam öldürmek ve yol
kesmektir. Allah bu gibi insanların sayısını arttırmasın!
Sakın Kürtlerin en iyileriyle bile arkadaşlık etme ve onla-
rın yurduna uğrama!"²⁶

İslam tarihi ve tefsir kaynaklarında Hz. İbrahim-
Nemrut-Kürtler üçgeni bağlamında yorumlanan
ayetle ilgili anlatılanlardan şu sonuçlar çıkarılabilir:

1) Kürtler Hz. İbrahim'in tebliğ ve mücadele
alanları olan Irak ve Urfa yörelerinde milattan 1800-
2000 yıl önce bile yaşamışlardır. Bu, Kürt etnisitesi
zincirinin oluşum tarihi açısından oldukça önemli
bir halkadır.

2) Kürtler o dönemde önemli kararların alınma-
sında Nemrut gibi kendini tanrı ilan etmiş birinin
bile kendilerine danışma ihtiyacı hissettiği kadar yö-
netimde söz ve yetenek sahibi imişler.

3) Heyzen'in kısa sürede yaptığı dünyanın ilk mancımı-
cılığı örneğinde görüldüğü gibi, Kürtler o dönemde
sanat ve icat etkinliklerinde de yetenekli imişler.

4) Kendi döneminin koşulları içerisinde değer-
lendirilmesi gereken bazı tarihsel olaylar, İsmail
Hakkı Bursevî'nin Kürtlerin tümünü hedef alması gi-
bi kimi çevreler tarafından suistimal edilerek bir
milletin tümü rahatlıkla mahkûm edilebiliyor. ✽

13 İstahri, el-Mesalik ve'l-Memalik, s. 282-283; Mes'ûdi, Mu-
rûcu'z-Zeheb, II, 124.

14 Belâzuri, Futûhu'l-buldân, Beyrut, 1991, s. 306-307

15 Belâzuri, Futûhu'l-Buldân, s. 444-445

16 İstahri, Mesaliku'l-Memalik, s. 200

17 Yakût Hamevi, Mu'cemu'l-Buldân, "Şehrezûr" maddesi.

18 İbn Havkal, s. 232.

19 Şemseddin Samî, Kamûsu'l-E'lam, "Loristan" maddesi.

20 İstahri, el-Mesalik ve'l-Memalik, s. 144-145

21 Belâzuri, Futûhu'l-buldân, Beyrut, 1991, s. 321.

22 Abdurrahkib Yusuf, ed-devletu'd-Dostikiyye Fi Kurdistanî'l-
Vusta, s. 16 ve devamı.

23 Taberî, Tarih, I, 146.

24 Yakubi, Tarih, I, 48

25 İbn Kesir, el-Bidaye ve'nihaye, I, 163.

26 İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-beyan, İstanbul, H. 1389, V,
497.

DİLDARÊN ASOYÊN NEBÎNAYÎ*

li xirbeyên xewle

min temaşeyî wêneyên jibîrbûyî

guhdarî strana stêrkên şeveder kir

min veçirand zimanê te yê bi efsûn

min deyn kir nivîştî tîrêjê

û ketime ser rê

li geliyên bêdengiyê konê xwe lê danî

min guhdariya çîroka te kir ji devê qirş û

pûşan

min bi êlîfba şevê xwend çîroka berbangê

guleke rûzarok mezin dibe di bîrên hişê

min de/gulsosinek

biharek hêlîna xwe çêdike li kendalên boz

dildarên asoyên nebînayî

maçan berhev dikin

ên ji mirin û tîrsê filitî

Berken Bereh

* Ji pirtûka wî ya bi navê "ŞÎNA HELBESTÊ" ku wê bi destê
Weşanxaneyê LÎS'ê bê

Halaçoğlu ırkçılığa dayanak arıyor

Türk Tarih Kurumu (TTK) Başkanı Yusuf Halaçoğlu'nun tartışmalar yaratan açıklamaları üzerine, aralarında Prof. Dr. Edhem Eldem (Boğaziçi Üniversitesi), Prof. Dr. Şevket Pamuk (Boğaziçi Üniversitesi), Prof. Dr. İlhan Tekeli (ODTÜ), Prof. Dr. Mete Tunçay (Bilgi Üniversitesi), Prof. Dr. Uygur Kocabaşoğlu (İzmir Ekonomi Üniversitesi), Doç. Dr. Esra Danacıoğlu (YTÜ), Doç. Dr. Suavi Aydın (Hacettepe Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ferdan Ergut (ODTÜ), Yrd. Doç. Dr. Oktay Özel (Bilkent Üniversitesi) gibi tarihçilerin bulunduğu Tarih Vakfı eski ve yeni Yönetim Kurulu üyelerinin imzasıyla yapılan basın açıklamasını yayınlıyoruz.

Tarihçi olmanın sorumluluğu

Tarihçilerin birincil görevi mesleklerini kötüye kullanmamalarıdır. Tarihin suiistimali, son tahlilde ahlaki bir soruna işaret etmesi nedeniyle, bir tarihçi için affedilemeyecek kusurların başında gelir. TTK Başkanı Halaçoğlu'nun 15 ila 16. yüzyıllarda, bugün "Kürt" olarak görünen kimi aile ve aşiretlerin "Türkmen" olduklarına ilişkin bulgularının olduğunu açıklaması ve buradan yola çıkarak vehmettiği siyasal ve kültürel sonuçlar, söz konusu suiistimalin en açık örneğidir. Ünlü (ve muhafazakar) tarihçi G. R. Elton'un lisans düzeyinde tarihçi adaylarına öğretilen şu sözünü Halaçoğlu'nun da aklında tutması gerekiyor: "Geçmişin hemen her yorumu için, bir yerlerde mutlaka bazı belgeler vardır. Yeter ki, diğer belgeler görmezden gelinsin".

Meslek ahlakına ilişkin bu çok kritik noktanın da ötesinde, TTK Başkanı'nın, üzerine kelam ettiği milliyetçilik ve etnisite çalışmalarının son 30 yılından da habersiz olduğu anlaşılmaktadır. Dünyanın bütün saygın tarihçi ve sosyal bilimcileri elbette birçok konuda tartışmalarını sürdürmektedirler. Ne var ki, son 30 yılın birikimleriyle üzerinde neredeyse tam bir mutabakat oluşturdukları alanlar da var. Bunların başında, ulusal ve etnik kimliğin dinamik, değişken ve en nihayetinde öznel bir durum olduğu bilgisi yer alır. Kimlikler tarih içinde değişir, dönüşür, farklılaşır. O nedenle bazı Kürt aşiretlerinin uzak geçmişte

TARİH VAKFI

Türkmen kütlesi içinde gözükmemesinin, kimlik bakımından bir anlamı yoktur. Onlar bugün kendilerine ne diyorlarsa, hangi dili konuşup aidiyetlerini hangi çerçevede açıklıyorlarsa, kendilerini nasıl hissedip ta-

namlıyorlarsa, odurlar. Modern sosyal bilim yaklaşımı bunu sorgulamaz. Kaldı ki, kendisine bugün Türk diyen toplulukların içinde de geçmişte Kürt kütlesi içinde yer alanlar mevcuttur. Buradan da siyasal ve kültürel bir sonuç çıkmaz. Ayrıca Halaçoğlu'nun ifşaatı yeni bir şey de değildir. Bunlar çoğunlukla bilinen konulardır. Örneğin Urfa'daki Karakeçili ve Türkmen aşiretleri, büyük ihtimalle uzak geçmişte -adalarının ele verdiği vechile- Türkmen kütlesi içindeydiler. Ancak bugün tamamen Kürtçe konuşup o yörenin bütün Kürt topluluklarına teşmil edilebilecek bir yaşam biçimini paylaşmaktadırlar. Şimdi onlara gidip "siz aslında Türksünüz, haydi asıl kimliğinize dönün" demek, sadece ırkçılıkla izah edilebilecek bir tutum olur. Bunun gibi, eğer bu tutumu esas alırsak, bugün kendisine "Türk" diyen yüz binlerce insanın üç-dört kuşak öncesinde kendisini başka etnik kimliklerle tanımlayan kişiler olduğu dikkate alınır, onların eski mensubiyetlerini esas alan çeşitli milliyetçiliklerin de onları "geri çağırmasını" doğal karşılamak gerekir. Ama bu doğallık sayılısı sadece milliyetçiliğin ve ırkçılığın temel kabulleri açısından doğru sayılabilecek, akademik, bilimsel ve insani bakımlardan kabul edilemez bir durum olacaktır. Nitekim Todor Jivkov döneminde Bulgar hükümeti benzer bir tutum takınarak, kendisine "Türk" diyen insanlara, siz aslında "Bulgar ve Hristiyanınız, sonradan Türkleştiniz" diyerek kendilerini "asıl kimliklerine" geri çağırması ve bu yönde kabul edilemez baskılar uygulamıştı. Halaçoğlu'nun bugün söylediği şeylerle bu tutum arasında yaklaşım ve temel mantık açısından hiçbir fark yoktur.

Halaçoğlu, Alevi Kürtler içinde, tehciye uğramak için Alevileşen Ermenilerin bulunduğunu da söylemiştir. Bu açıklamayla kendince aşağılayıcı bulunduğu "Ermeni" kimliğiyle "Alevi Kürt" kimliği arasında bir paralellik kurmaktadır. Söyleyenin zihniyeti konusunda oldukça açıklayıcı olabilecek bu iddiala-

rın bilimsel hiçbir anlamı yoktur. Tarih boyunca farklı etnik gruplara mensup pek çok insan çeşitli nedenlerle -toplumsal, iktisadi veya güvenlik kaygılarına bağlı- başka gruplara geçiş yaparak onların içinde erimeyi tercih etmişlerdir. Bazı Ermenilerin de bu biçimde Alevi Kürt gruplar içine girdikleri ve bu gruplar içinde asimile olmaları mümkündür. Ancak bu Halaçoğlu'nun ima ettiği gibi Ermenilikle Alevi Kürtlük arasında tam bir paralellik bulunduğu anlamına asla gelmez. Zira yine pek çok Ermeni Osmanlı vatandaşının tehirden kurtulmak için Müslümanlaştığı ve Sünni grupların içine katıldığı da bilinen bir gerçektir. Halaçoğlu'nun bunları yeni keşiflermiş gibi açıklaması ise ikinci bir garipliktir. Sonradan Müslümanlaşıp Türkleşen Ermenilerin kendi özel hikayelerinin yansıdığı pek çok yayın bulunmaktadır. Ayrıca bir diğer gariplik, kişilerin belirli etnik kimliklere mensubiyetlerinin ya da o etnik kimliklerle geçmişte belirli soy bağlarının bulunmasının, onları doğrudan doğruya bugünün sorunları karşısında eski aidiyetlerinin gerektirdiği düşmanca tutumlara sevk edeceği düşüncesidir. Halaçoğlu'nun ima ve açıklamalarının altında yatan leitmotiv'lerden birisi de budur. Bunun açık adı ırkçılıktır. Halaçoğlu elinde "Ermeni dönme"lerinin listesinin bulunduğunu da açıklamıştır. Bu açık bir tehdittir. En başta ciddi bir bilimsel etik ve ahlak bakımından çok sorunlu bir duruma işaret etmektedir. Bir bilim adamına yakışıp yakışmadığı bir yana, resmi bir kurumun başında bulunan bir kişinin böyle şeyler söylemeye hakkı yoktur, zira bu sözler o kurumu bağlar. Ayrıca o kurumun başında olmanın getirdiği araştırma avantajlarını bu şekilde kötüye kullanmak, en hafifinden adli bir vakadır. Ayrıca Halaçoğlu'nun bütün sözleri "Ermeni olmak"ın kötü bir şey olduğu temel kabulüne dayanmaktadır. İnsanlar kimliklerini seçmezler, içine doğdukları topluluğun kimliğini "edinirler". Bu ne bir suçtur, ne de kaçınılabilecek bir şeydir. Belirli bir topluluğu belirli karakter ve tutumlarla özdeşleştirmek de açık bir ırkçılıktır. Türk Tarih Kurumu'nun başında bulunan kişinin sözleri en başta Türkiye vatandaşı olan Ermenilere yapılmış büyük bir haksızlık ve saldırdır. İddia sahibinin işgal ettiği mevki düşünüldüğünde, Ermeni yurttaşlarımızın bizzat devlet tarafından potansiyel tehlike ve sorun olarak görüldüğü izleniminin doğabilecek olması, tablonun vahametini daha da artırmaktadır.

Halaçoğlu yaklaşımı ve tarih metodolojisi

Halaçoğlu, bugünkü bazı Kürt topluluklarını n

15-16. yüzyıllarda Türkmen olduğunu söylüyor. "Acaba aynı topluluklar 10. yüzyılda ne idiler?" sorusuna verilebilecek bir cevap varsa ve bu cevap anlamlıysa, Halaçoğlu'nun tespitlerinin de bir anlamı olur. Halaçoğlu ne etnisite ne de aşiret konusunda bilgi sahibidir. Etniklik, durumsal ve değişkendir, yukarıda belirttiğimiz gibi... O yüzden, örneğin bahsettiği toplulukların, yani Türkmen olanların belki de 10. yüzyılda hiç umulmadık bir kimlikle karşımıza çıkması mümkündür. Kaldı ki, aşiretler etnik topluluklar değildirler. Daha çok siyasal örgütlenmelerdir. Günün koşullarına göre, kimi Kürt aşiretleri büyük Türkmen toplulukları içine girerek ittifak etmiş; bazen de tersi olmuştur. Yani "Aşiretli" olmak için aynı etnisiteden olmak gerekmez. Örneğin bugün Midyat bölgesinde ki bazı köylerde yaşayan Hıristiyan-Süryani yurttaşların kendilerini bir Kürt aşiretine mensup saymaları hiç şaşırtıcı değildir. Zira aşiretli olmak başka şeydir, etnik kimlik başka şeydir. Bunun gibi, belirli bölgelerde birbiriyle çatışma halinde bulabileceğimiz Türkmen aşiretleri olduğu gibi, aynı bölgede bir Türkmen ya da Kürt aşiretine karşı ittifak etmiş Türkmen ve Kürt aşiretleri de görebiliriz.

Kan üzerine kurulu bir "Türk" kimliği mümkün değildir

19. yüzyıl boyunca Anadolu'ya Kırım'dan, Kafkaslar'dan ve Balkanlar'dan 4 milyonu aşkın göçmen geldi. Bugün Türkiye nüfusunun çok büyük bir bölümünün, belki de yarısından fazlasının kökenlerinde 19. ve 20. yüzyıllar boyunca gelen göçmenler vardır. Bugün kendilerini Türk olan kabul eden bu insanların pek çoğunun kökenlerinde Türkmen boyları yoktur. Göçmenlerin yakın tarihimizdeki güçlü yeri, Türk kimliğinin Halaçoğlu'nun yaptığı gibi kan ve ırk üzerine inşa edilmesinin mümkün olmadığını bir kez daha gösteriyor.

Halaçoğlu'nun "tarihçi"liği sorgulanmalıdır

Netice olarak, Halaçoğlu'nun bu son örnekte bir kez daha ortaya çıkan, tarihçilik ve bilim insanlığı açısından bu sorunlu ve tartışmalı durumuyla TTK'yi nerele-re sürüklediğini kamuoyunun takdirine sunuyoruz.

Bu vesileyle, bir anayasal kurum olarak TTK'nin konumunun, yeni anayasa hazırlıklarının eşliğinde olduğumuz bu günlerde yeniden ele alınmasını yararlı bulduğumuzu belirtmek istiyoruz. ❀

1934 'gizli nüfus' fişlemesi

NEVZAT ONARAN

Bu kadarını bile tahmin edemedik.

Devlet 'potansiyel tehlike' olarak gördüğünün resmi fişini ev adresine varana kadar üç çeyrek asırdır tuttuğunu duyduk...

Belki bu işittiğimiz bir aysbergdi..

Can pazarında yaşayanın ne hale geldiğinin resmiydi..

1960'lar ve 1970'lerde nüfus ve tapu daireleri pek çok yerde yandı.

Bizim ilçede de nüfus dairesi yanmıştı.

Kim, niye yaktı?.

Soruları havada uçtu ve sonuç değişmedi, elektrik varmış gibi "elektrik kontağından yandı" denmesi de mümkün değildi; amma..

Kütük yandığı için bir çok insanın nüfus kaydında doğum tarihi sadece yıl olarak yazılır oldu.

Yangının ardından bölgeye tapu-kadastronun gelmesi belki de bir tesadüftü!

Şimdi anlıyoruz ki, ilçelerde kayıtlar yanmış olsa da, merkezi bir yerde korunuyormuş.

En resmi ağızdan açıklandı.

Türk-Sünni İslam resmi ideolojisinin resmi kurumu Türk Tarih Kurumu'nun Başkanı Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu, insanların kökeniyle ilgili ev ev kimin ne olduğunun tek tek kaydının devlette ve elinin altında bulunduğunu açıkladı (Hürriyet, 22.8.2007; Radikal, 20-21.8.2007; Vatan, 19.8.2007; Evrensel, 20.8.2007; Milliyet, 21.8.2007; Gündem, 23.8.2007):

"Dönmelerin listesi elimde... 1937'de devlet bu dönmeleri ev ev tespit etmiş"

Yerel düzeyde yangınlarla geçmişe yönelik bilgiler yok edilmiş olsa da, merkezi olarak bu bilgilerin korunduğunu resmi tarih tezinin resmi teşkilatının Başkanı Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu, böyle itiraf etti. Halaçoğlu, Kürt Alevilerin Ermeni dönmesi ve Kürtlerin de aslında Türkmen olduğunu söyledi; tabii ki, tümünün değil bir kısmınınmış..

Demek ki Kürtler bölgesinin hakimi olarak asimilasyon politikası izlemiş, kimi bulduysa 'döndür'müş..

Buradan da anlıyoruz ki Halaçoğlu, sadece Türk Tarih Kurumu Başkanı değil, aynı zamanda 'insanların kökenlerinin fişinin tutulduğu' kurumun da Başkanı...

Devlet, insanları 'dönenler' ve 'dönmeyenler' ya da 'vatandaş' ve 'sözde vatandaş' diye niye fişler?

Bir insan, niye kimliğini gizler?

İfade özgürlüğü yoksa insan konuşamaz, tamam..

Seyahat özgürlüğü yoksa insan gezemez, tamam..

Seçme-seçilme hakkı yoksa insan seçemez ya da seçilemez, tamam..

Ama yaşama hakkı yoksa insan tamam 'yaşayamaz' diyemeyiz..

"Mülkün temeli olan adalet"i geç, can pazarındaki insan ne yapsın..

Almanya'nın isteği üzerine müttefik olarak harbe girmesi karşılığında Batı Trakya'yı Bulgaristan'a veren İttihatçı iktidarın Ermeni soykırım politikası..

Ve 'öteki'yi 'yok'laştırmanın veya Türk'leştirmenin politikası..

Halkın şöyle ya da böyle bildiğini ve yaşadığını, devletin tuttuğu kaydı resmi olarak ifşaat ettiği için Halaçoğlu'na teşekkür ederiz..

"Kerim" devletin neler yaptığının birazcığını söyledi?..

Bir gün öncesine göre daha bilgilendik..

Halaçoğlu, oldu olacak dönme Pontoslular, dön-

me Rumlar, dönme Yahudiler, dönme Kürtler, hatta dönme Türkler hakkında da bilgi vermelidir..

Devlet yanlısı olan aşiret veya devlete karşı olan aşiret, 'sosyal politika' diyor komünisttir, 'planlama' diyor komünisttir, 'hep soldan bakıyor' komünisttir, Alevidir namaza gitmiyor gibi daha başka türlü gerekçelerle yapılan fişlemeleri biliyorduk da, ev ev 'dönen' ve 'dönmeyen' fişlemesini bilmiyorduk..

Halaçoğlu sayesinde bu fişlemenin varlığını da öğrendik..

Halaçoğlu, böylece 5 Temmuz 1934'de kabul edilen 2576 no'lu Gizli Nüfusların Yazımı Hakkında Kanun'un esbabı mucibesi hakkında gerçek bilgiyi vermiş oluyordu.

Dönem, Kemalizm'in 'izm'inin unsurlarının tek tek oluşturulduğu yıllar..

Güneş-dil teorisi..

Türk tarih tezi..

Ergenekon, Bozkurt masalları..

Siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatın 'Türk'leştirildiği yıllar..

Öz Türk'ün tanımlandığı yıllar..

Anadolu'nun 7.000 yıllık Türk yurdu olduğunun 'tespit' edildiği yıllar...

3 Mayıs 1934'de 2425 no'lu Milli Müdafaa Vekâletince 49 milyon 500 bin Liralık Tahhüdat İcrası Hakkında Kanun'unun Resmi Gazete'de yayımlanmasının yasaklandığı ve kanunun halktan gizlendiği yıllar..

"Dil, ekin, kan birliği"nin hedeflendiği 27.5.1934 tarihli İskan Kanunu Muvakkat Encümeni Mazbata-sında, "anadili Türkçe olan ve olmayan" ile "Türk Kültürüne bağlı olan ve olmayan" ayrımını öngören 11'inci maddenin gerekçesi) yıllar...

14 Haziran 1934'de kabul edilen 2510 no'lu İskan Kanunu'nun tasarısının görüşülmesi sırasında Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın, "Muhterem efendiler, bu kanun memlekette büyük bir davanın hallini temin edecek bir kanundur.. O da dil davasının halli..." politikasını (TBMM Zabıt Ceridesi, IV. dönem/23. cilt-14.6.1934, sf. 140, mazbatalar da zaptın sonunda) yürüttüğü yıllar...

'Vatandaş Türkçe' konuş kampanyasının yoğunlaştırıldığı yıllar..

1938 öncesinde 25 Aralık 1935'de kabul edilen 2884 no'lu Tunçeli Vilayeti İdaresi Kanunu ile devletin TUNÇ-ELİ'nin salandığı yıllar...

Türk-Sünni İslam ideolojisinin gemiyi azya aldığı yıllar..

1927'den sonra 1935'de nüfusun ne kadar olduğunun be-

lirlenmesi amacıyla sayımı yapılamasıyla ilgili 2465 no'lu Umumi Nüfus Sayımı Hakkında Kanun 29 Mayıs 1934'de TBMM'de maddeler hiç görüşülmeden kabul edilir ve bir gün sonrasında da Resmi Gazetede yayımlanır, yürürlüğe girer (TBMM ZC, içtima: 60, 29.5.1934, celse 1, tasarı ve mazbata zaptın sonunda).

1935 ekim ayında yapılan nüfus sayımına göre 1927'de 13 milyon 626 bin 786 olan toplam nüfus, 16 milyon 157 bin 450'ye yükselir.

1927-1935 döneminde nüfusun dine göre dağılımında İslam'ın payı 0.65 puan artarak yüzde 98,03'e yükselirken, ana dile göre dağılımında Türkçe'nin payı da 0,41 puan azalarak yüzde 86,02'ye indi. Kürtçe'nin payı da 0,47 puanlık artışla yüzde 9,16 oldu.

1935'den sonra her 5 yılda bir yapılan 'nüfusun anadile göre dağılımı' sonuçları 1965 yılı dahil resmen açıklanırken, 1990'a kadar bu sorunun sorulmasına rağmen sonuçlar açıklanmadı.

Kim, niye sansürledi?.

Acaba Halaçoğlu'nun bir bildiği var mı?.

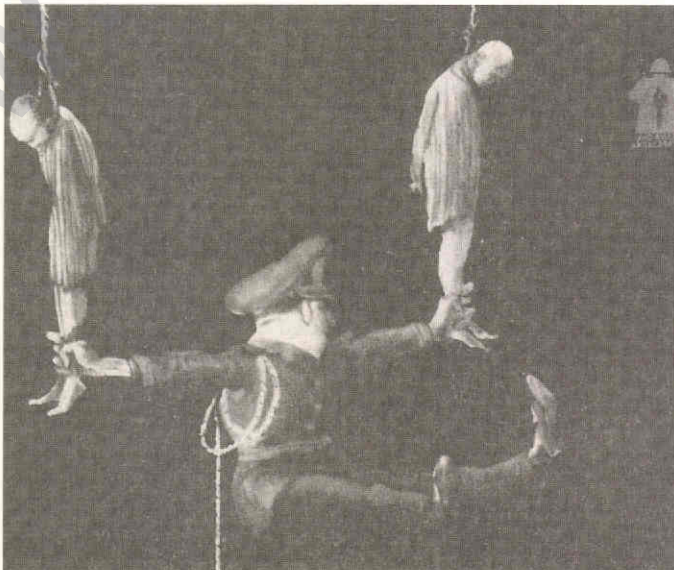
29 Mayıs 1934'te 1935 ekim ayında nüfus sayımının yapılmasını öngören kanun tasarısı gibi, 5 Temmuz 1934'de TBMM'de "Gizli nüfusların yazımı hakkında 1/1095 numaralı kanun layihası" maddeleri okunur ve oylanarak, 2576 no'lu "Gizli Nüfusların Yazımı Hakkında Kanun" olarak kabul edilir, maddelerde hiç tartışma olmaz (TBMM ZC, içtima: 78, 5.7.1934, celse: 1, tasarı ve mazbatalar zaptın sonunda ekli). 15 Temmuz 1934'de Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girer.

1935, hem gizli hem de açık nüfus sayımının yapıldığı yıl olacaktır..

Çünkü gizli nüfus sayımı haziran 1935'e kadar devam eder, açık nüfus sayımı da ekim 1935'de yapılır.

Neden iki nüfus sayımı yapılır?..

Kanun 12 madde olup; her reis evindeki veya emri altındaki gizli nüfusu 1,5 ay içinde bildirecek (madde 1), muhtar ve belediyeler gizli nüfusları kaydederek kayıt defterlerini düzen-

İkinciteşrin (kasım) 1933-31 Mayıs 1934 gizli nüfus sayımı
(57 ilden 10 tanesinin sonucu)

İl	Yazılı Nüfus	Gizli doğum	Gizli ölüm	Gizli evlenme
Ankara	443.304	103.768	97.841	30.451
Erzurum	333.321	34.928	4.244	12.289
Malatya	373.0202	126.245	76.701	26.458
Diyarbakir	213.887	37.856	14.607	10.595
Sivas	437.243	99.167	46.818	36.655
Trabzon	398.659	74.544	57.469	41.302
Edirne	110.919	17.468	9.844	2.969
İzmir	592.354	39.777	32.508	8.477
İstanbul	1.091.018	12.451	6.671	3.809
Seyhan	321.817	8.181	529	2.009
57 il toplamı	15.640.019	2.504.289	1.532.959	669.784

Kaynak: TBMM ZC. içtima: 78. 5.7.1934, celse:
1. tasarı zaptın sonuna ekli.

leyecek ve ilgili makama gönderecek (madde 2), bilgiyi doğru vermeyenler 1-10 lira cezalandırılacak (madde 4), mükerrer nüfus yazımında cezanın iki misli arttırılacak (madde 5), idare heyetlerinin cezaları kati olup tahsil edilecektir (madde 6), gizli nüfusun yazılacak ve defterler buna göre tanzim edilecek (madde 7), kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren 3 ay içinde gizli nüfus hakkında bilgi veren mükafatlandırılacak (madde 8) gibi düzenlemelere yer verilir.

Nüfus kütüğüne kaydolmamış, ölmüş ya da kaybolduğu halde kütükten silinmemiş olanların belirlenmesi olarak tanımlanan gizli nüfusun tespit edilmesi amacıyla hazırlandığı belirlenen Başvekil İsmet (İnönü) imzalı tasarinın esbabı mucibesinde, 3 milyondan fazla nüfusun ve 100 binlerce evliliğin kayıtsız olduğu ve bunun için muntazam nüfus kütüklerin meydana getirilmesi gerektiğine dikkat çekilir.

Masrafının 1,5 milyon lira olacağı, nüfus idaresinin düzenlenmesi için 325 bin lira gerektiği belirtilerek (1934 bütçesi 184 milyon olup, yıl içi giderlerle birlikte 229 milyon lira, DİE verileri), köylerde muhtar ve ihtiyar heyetlerinin, şehirler ve kasabalarda belediyelerin görevlendirilmeye yönelik düzenlemenin üzerinde durarak, 1933 kasım-1934 mayıs döneminde kaydedilen yazılı ve gizli nüfus hakkında şu bilgiye yer verilir:

Yazılı nüfus 15 milyon 640 bin 19 olup, gizli doğumlar 2 milyon 504 bin 289 ve gizli ölümler 1 milyon 532 bin 959, gizli evlenmeler de 669 bin 784'tür (gerçi tablo halinde verilen bilgiyle, yazıda ifade edilen birbirini tutmuyor).

Sonuçlar 57 il bazında tek tek sıralanır..

Bu halde 1934 mayısı itibariyle nüfus toplamı 16 milyon 611 bin 349'dur.

Kanun 1934 sonunda yürürlük süresini uzatmak amacıyla tekrar gündeme gelir. 1. maddesindeki 1,5 aylık ve 8. maddedeki 3 aylık süre 1 Haziran 1935 tarihine kadar uzatılmasıyla ilgili düzenleme yapılı (TBMM ZC. içtima: 11. 3.12.1934, celse:1 ve içtima: 21. 23.12.1934, celse: 1, tasarı ve mazbatalar zaptın sonunda; üç maddeli 2649 no'lu Gizli Nüfusların Yazımı Hakkında 15.7.1934 tarih ve 2576 sayılı Kanunun Birinci ve Sekizinci Maddesindeki Müddetlerin

Uzatılması Hakkında Kanun, Resmi Gazete tarih: 29.12.1934).

Kanunun 15 Ekim 1934 olan sürenin uzatılmasının gerekçesi, geceli gündüzlü çalışmaya rağmen müracaatın çokluğu ve başlatılan işin tamamlanması olarak açıklanır.

Hükümetin süreyi 1 Şubat 1935 olarak önermesi Dahiliye En-

cümeninde 1 Haziran 1935 olarak değiştirilir ve kanunda süre 1 Haziran olarak düzenlenir. 3 Kasım 1934 tarihli Başvekil İsmet imzalı tasarinın gerekçesinde, 15 Ekim 1934'e kadar 2 milyon 865 bin 216 gizli doğum, 1 milyon 726 bin 710 gizli ölüm ve 890 bin 593 gizli evlenmenin tespit edildiği belirtilir, ama yazılı nüfus hakkında bilgi verilmez. Bu durumda yazılı nüfusun değişmediği var sayılırsa, toplam nüfus 16 milyon 778 bin 534'e yükselir.

1935 yılının ekim ayında nüfus sayımının yapılmasıyla ilgili kanunun kabul edilmesine rağmen, gizli nüfusun tespiti amacıyla 1933 yılından beri var olan önce kanunsuz ve daha sonra kanun hazırlanarak yapılan sayımın haziran 1935'e kadar sürdürülecek olmasının esas gerekçesini, tam 73 yıl sonra Halaçoğlu'nun ağzından duyduk..

Niyet kötü değilmiş!.

Nüfus kütüğüne kaydedilmemiş doğum ve kütükten düşmemiş ölümlerle, resmi nikah yapılmamış evlenmeleri belirlemek amacıyla yapılan gizli nüfusla ilgili kanuni düzenlemenin, aslında devletin bir başka amacını yani resmi olarak fişlemeyi gerçekleştirmenin maskesi olduğunu anlıyoruz. Halaçoğlu itirafıyla.

Yok bu kanunla, Halaçoğlu'nun söylediği gibi TC, vatandaşını 'dönme' ve 'dönme olmayan' ya da 'vatandaş' ve 'sözde vatandaş' şeklinde resmi olarak fişlemediyse, o zaman hangi yasayla ve hangi gerekçeyle kim, niye böyle vatandaşı olduğu ülkesinde insanları resmi bir fişlemeye tabi tutmuştur?.

Sivil anayasa, şu-bu tartışmasının ve demokrasi laf salatasının hayli bol yapıldığı günümüzde, demokratikleşmenin ilk adımı olarak, insanın vatandaşı olduğu ülkesinde 'korkmadan' yaşayabilmesi için hayli külliyatlı olduğu tahmin edilen resmi fişleme arşivini imha etmekten başlanmasını öneririz. ✨

Şikefta xwekuştinê

RECEB DILDAR

Ev du roj bûn ku ji Batmanê derketibû, xwe li çem girtibû, carna meşiyabû, carna reviyabû gava zêde betilî bû, xwe li ciyekî talde dabû erdê û bêhiş ketibû. Rêwîtiya wê ne hêsan bû. Deng tevde jê re bûbûn dijmin: Vizîna bayê, xuşîna pelên daran, wîqe wîqa beq û reqan. Pire pira baskên çivikeke biçûçik jî tirseke bêeman bera nav dilê wê didan. Şeva ku tu carî bi tena serê xwe tê de nemabû xof jê re çêkiribû, ev xof bûbû tirseke bêtarîf û li bedena wê geriyabû. Tariyê wekî çarşefa mirinê xwe lê pêçabû, qudumê ku hinek di çokan de mabû ji bîni de şikestibû. Siyên dar û zinaran bi dû wê ketibûn. Tîrs û xofê, bêserî dabûn dû wê, wê ji dabû dû Çemê Dijleyê û di şefaqa sibê de gihîştibû Heskîfê.

Zozanê di rewşeke jihevketî de xwe avêt hundirê şikeftê, hal tê de nemabû. Deverû ket erdê, ji xwe ve çû û xewa giran xwe wekî lihefeke hirî lê pêça, demeke dirêj wisa ma. Şikeft li rojavayê kelayê li ser milê Çemê Dijleyê bû. Ji bo meriv bigihîsta şikeftê divê meriv xwe ji kelayê bi pêlikan hinek bera xwarê bida. Zozan mehek berê di meha Nisanê de tevli mamoste-yên xwe yên xwendegehê û hevalên xwe yên polê hatibûn gera Heskîfê. Ji wê çaxê de ye ku ev şikeft di hişê wê de mabû û gava ji malê reviyabû rasterast berê xwe dabû vê şikefta ku bi hezar salan e ji insanan re sitarî kiribû.

Wê gavê ew û du hevalên xwe rastî vê şikeftê hatibûn. Şikeft li gori yên dora xwe zêde ne lewitî bû, lê rûniştibûn û tê de xwarina xwe xwaribûn. Kêfa wan gelekî ji şikeftê re hatibû, gotibûn: "Bila ev şikeft, a me hersêyan be" paşê ji gotibûn: "Werin em navekî li şikefta xwe bikin." Hevala wan a ku temenê wê ji her duyên din bi salekî mezintir, gotibû: "Bi Xwedê tam ciyê xwekuştinê ye, kî xwe ji vir biavêje xwarê wê parçeyê wî yê mezin guhê wî be. Bila navê wê, Şikefta Xwekuştinê be. Keçikên me yên Batmanî ji bo xwekuştinê pir astengiyên dikîşînin, hema bila rasterast werin vê şikeftê û xwe biavêjin ava Çemê Dijleyê." Keçikên din biken gotibûn: "Bi Xwedê tu rast dibêji, ma xwekuştineke wisa romantîk ka bi destê kê dikeve? Wê rojname û televîzyon bi rojan qala wê bikin," û hevala Zozanê ya din rewşeke cidî dabû xwe û devê xwe wekî pêşkêşkarê televîzyonan xarowîçkî kiribû û gotibû: "Keçeke ciwan xwe ji Kelaya Heskîfê avêtiye Çemê Dijleyê û bi wî awayî xwe kuştiye. Tê gotin ku bi

qasî hezar sal berê, gava Heskîf dikeve destê dijmin serdarê Heskîfê jî ji bo nekeve destê dijminên xwe, xwe tevli hespa xwe ji jor de avêtibû Çemê Dijleyê û bi wî awayî xwe kuştibû." Bûbû tiqetiqa wan, hersê bi hev re keniyabûn. Ji wê rojê pê ve di nav hersêyan de navê şikeftê bûbû "Şikefta Xwekuştinê."

Zozan keçeke 16 salî bû, îsal dest bi liseyê kiribû. Bedena wê kemilî bû, ji xwe hez dikir. Ji ber ku dişibiya Zerdaya lehenga rêzefilmê, hevalên wê jê re digotin "Zerda." Wê jî guliyên xwe yên dirêj ên ku dêya wê pir li ber diketin jê kiribûn, ji bo porê xwe bişibîne yê Zerdayê bi boyaxê kej kiribû û hinekî jî kin kiribû. Li Batmanê jî bo keçeke 16 salî li derve tu jiyan tune bû. Ew ji gava ji xwendegehê digihîşt malê qumandaya televîzyonê dixist destê xwe û di nav qanalan de bi dû rêzefilman diket. Danûstendina wê û hevalên wê jî li ser mijar û lehengên rêzefilman bû.

Li ser rêya Bişêriyê dikaneke bavê wê hebû. Tê de lazimiyên gundiyan difrotin, lê karê wî rast neçûbû. Ji dostekî xwe ku gundê wî li pala Kevana Qirê li kêleka rê bû, gelek pere deyn kiribûn. Jê re digotin "Mele Diyadîn," emrê wî dihat 55'an lê yekî li ser xwe bû. Her duyan bi hev re eskerî kiribûn, qedr û qîmet didan hev. Qewlê wextdayînê derbas bûbû lê bavê Zozanê nikaribû deynê xwe bida. Tişteki ku bifrota û deynê xwe pê bida tune bû. Her cara ku Mele Diyadîn bihata ber dikanê û bigota: "Salihê Pîrê, em destbirakê hev in û em wekî birayan ji hev hez dikin, lê qeweta min ji nema ye, ez ne mecbûr bûma, min ê ji te re qala pereyan nekira. Tu dizanî min lawê xwe zewicand, deyn ji min ji tî xwestinê." Salihê Pîrê pir li ber xwe diket, dixwest wê kêliyê hema erd biqelişiya û ew tê de biçûya xwarê. Gava gundê wan xera kiribûn û hatibûn Batmanê çend qurîş di destê wî de hebûn, wê çaxê wî ev dikan saz kiribû lê bi ser neketibû.

Rojek dişa Mele Diyadîn hatibû ber derî, Salihê Pîrê li ber wî geriyabû û gotibû: "Te ew qas sebr kiriye, malava hela çend mehên din jî sebr bike, tu dizanî keçe min kamil bûye, qismetek jê re derkeve ez ê qelenê wê bidim te." Di ser vê ditinê re hîna çend roj derbas nebûbûn ku rojeke ber êvarê, şamliyeke nêr ê mezin di dest de, Mele Diyadîn ketibû hewşa mala wan. Xatir dabûnê, rûniştibûn. Piştî şivê Mele Diyadîn gotin anîbû ser meseleyê û gotibû: "Tu ji bo keça xwe çiqas qelen dixwazî Salih?" Salihê Pîrê zêde li dorê neçûbû û

nehatibû eşkere peyivîbû: "Mele, tu dizanî ne ji bo deynê te bûna, aniha min keça xwe nedîda mêr, hem bi emrê xwe hîna biçûk e, hem jî dixwaze bixwîne. Îcar ez mecbûr im, divê qelen hem têra deynê min bike, hem jî çend qurîş di destê min de bimînin." Mele jî bêrikên saqo yê hündür pênc deste pere derxistibûn û wan danîbûn ber Salihê Pîrê û gotîna xwe domandîbû: "Ez jî deynê xwe dibuhurim û li ber te jî 10 mîlyar heye, ne hewceyî gotinê ye ku wê keça te li mala min gelek rehet bike." Agir bi kezêba Salihê Pîrê ketibû, xwe li ber Mele kiribû du qat: "Malava, emrê te mezin e û keça min hîn zaro ye..." Mele Diyardîn zêde dirêj nekiribû: "Piştî debrê, em ê werin keçikê bibin, ji xwe wê çaxê xwendegê jî betal in" û derketibû çûbû.

Cava Dêya Zozanê jê re qala zewaca wê û Mele Diyardîn kiribû, agir jî devê wê çûbû, gotibû: "Ez dimrim û wî îxtiyarê zikmeşk nastînim," lê tu kesî li wê guhdarî nekiribû. Bi rojan nan nexwaribû, dev jî xwendegê berdabû. Di dawiya dawiyê de biryara xwekuştinê dabû û ji dêya xwe re gotibû: "Ez ê wisa bikim ku ez ê xwe û we tevde li ser dinê bikim sosret." Li Batmanê gelek keçan xwe kuştibûn an rewşa xwekuştinê dabûn wan. Tevde jî piştî çend rojan hatibûn jî-bîrkirin. Zozan, piştî vê biryarê çend roj ponijibû û di

şeveke reş û tarî de ji malê derketibû û berê xwe dabû Kela Heskîfê.

Zozanê di xewa xwe de xewnek ditibû ku dikir nedikir ji bin bandora wê xelas nedibû. Pîrikeke porê wê sipî wek hirî hatibû bi pêxîra wê girtibû û hejandîbû, gotibû: "Ez vê neheqîya ku hûn li min dikin qebûl nakim, ma derdê ku we dîtiye li ber derdê min derd e ku hûn xwe dikujin? Ma êşa ku li we derbiye li ber êşa min êş e ku hûn xwe dikujin? Ma jana ku hûn dikişînin li ber jana min jan e ku hûn xwe dikujin?" Ev gotin sê caran li ser hev dubare kiribûn û hêz di dest û lingên wê de nemabû, hêdîka xwe bera ser dikê dabû û piştî xwe dabû diwarê şikeftê, Zozan li kêleka xwe dabû rûniştandin û dest bi çîroka êş û jan û derdê xwe kiribû: "Wextekî ez jî wekî te ciwan û xweşik bûm, li ser dinyayê yeka bi tenê bûm. Ji derdê zaliman ez ketim vî halî, lê divê meriv kêfa dijîmanan li xwe neyne.

"Zalim qor bi qor hatin. Ma kî nehat: Kî ku destê wî çû girt, kî ku çend pêxas bi dû hev xistin, kî ku bi dû talanan diketin çav bera bedewiya min dan, hatin çokên xwe xistin zikê min û bedewiya min a ku min jî ronîya rojê diparast, jî tariya şevê vedişart talan kirin. Ji rojava wekî keriyên berazan hatin, kolozê li serê wan tev hesin bûn. Ji rojhilat tevli agirê xwe hatin, parsekê ber

derê mala bavê min bûn. Li dû wan weczerê çavnûtik hatin, ji devê wan girêz diherikî tevde wekî gurên birçî û har bûn. Ji başûr pêxasên çolê hatin, tevde başola bûn. Şûrên xwe ji bo navê Xwedê dadiweşandin, xwînxwar û bêîman bûn. Dawiyê romiyên Roma Reş wekî kuliyên berfê bi ser me de bariyan, hovên serê çiyên bûn. Daşikên xwe yeko yeko li ser mêrgeyên sîng û berê min çêrandin. Bedena min a ter û teze wêran kirin. Goştê min talan kirin, hestiyê min talan kirin, di malzaroka min de zarokên min talan kirin. Bi vêya jî têr nebûn aniha jî dixwazin navê min ji ser dinyê hilînin, min bifetisînin. Dixwazin bi wê ava ku bi hezar salan e, ji min re lorikên xwe dibêje û paşê di ber min re derbas dibe, min bifetisînin."

Paşê bêhna wê têra gotinên wê nekiribû, çavên wê dest bi xeberdanê kiribûn. Jana ku li ser dilê wê bûbû gol nuqît bi nuqît ji kanikên çavên wê hatibûn xwarê. Çend deqîqe şûnde bêhna wê hatibû ber wê û ji nû ve dest bi peyvên xwe kiribûn: "Keça min, gava ji we her yek, xwe dike ji dilê min rehek diqete û ez jî, ber bi mirinê ve diçim. Rê li ber we vekirî ye, wekî ronîya Rojê zelal e. Ma kihêlekê qeydkirî wê çawa bibeze? Ma kevokeke di qefesê de wê çawa bifire? Qeydan biqetînin bi ser derya zanîne de bibezin, qefesan bişkinin baskên xwe ji bo azadiya bêdawî biçirpînin." Tirêjên Rojê yên şefeqê di paceya şikeftê re ketibûn hundir, pîrika hilhilî rabûbû, çûbû li ber pacê sekinî bû, berê xwe dabû Rojê, tirêjên wê bi kefa destên xwe zêft kiribûn, di ser çavên xwe dabû û ji bo Zozanê çend dua kiribûn. Cara dawîn li Zozanê vegeyriyabû û gotibû: "Te ez nas kirim, ez pîra te Heskîf im, rizgarbûna we, rizgarbûna min e jî," û ji ber çavan wînda bûbû. Zozan bi dû wê ketibû, heya ber paceyê çûbû, gava li Rojê mêze kiribû wê wê di nav ronîya Rojê de ditibû, bi hemû wê wê dikeniya.

Piştî ku Zozan hişyar bûbû, hişê wê tevlihev bûbû, di nav wê tevliheviyê de ji şikeftê derket û berjor hilkişiya, hat li ser zinarê herî bilind, li ser zanga herî kûr sekinî. Li jêr Çemê Dijleyê bi xuşîneke ku dişibiya nalîna dil diherikî, li jor Roja ku ji paş çiyayên Ramanê bilind bûbû û ji nivro re silav dişand bi hemû xweşîkbûna xwe dibiriqî. Zozanê bîstekê guhên xwe da dengê Dijleyê, xuşîniya wê bi ahenga xwezayê re bûbû yek, meriv bi xwe re digirt û diçû. Zozanê dengê dilê xwe jî, tevli wê newayê kir û demekê bi hev re herikîn. Paşê serê xwe bilind kir û li Roja ku bi ronahî û germbûna xwe, xwezaya bêserûber hemêz kiribû, mêze kir. Di nav ronîya Rojê de li pîrika xwe geriya, li kenê wê yê ku jîyan ji nû ve divejand geriya.

Kenê pîrikê xwe tevli şewqa Rojê kir û hêdî hêdî li ser çav û lêvên Zozanê belav bû. ❀

FEYLESOF

Hevok têr nakin, stûxwar in
Di devê feylesofên
serdema kevnare de

Lê ...

Nayê fêmkirin hebûn, nayê
Lê her tê gotin ...

Ar, av, ax, xweza, bêserûbinî...
Lê xulam bê nan û av in
hûn dizanin ...

Qral-feylesof bi ken û ur têr in
Çav li gerdûna dûr
Felsefe nan û av e

Û xwezaya sar û seqemî
Amûrê mêjiyê ji dil dûr e

Lê xulam dimirin
Hûn pê dizanin!!!

Xulam, feylesof-evîndar ê dil bi
hesrethûn
Û qral-feylesof, xulam
û xulamên kevnar û nûjen yekbûn

Lê me ber piyê xwe nedidît.

Hun dizanin!!!
Felsefa xulamê evîne bû.

Rodî Diyar Ezdînî

‘İnkâr’ın eğitimi, dilin inkarı

Perwerdehiya ‘înkare’ û înkara ziman

Hazırlayanlar: Bülent Ulus - Serpil İlgün

“Her ülkede, milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve kurumsallaşmasına denk düşen dil tartışmaları yaşanmıştır ama hiçbiri Türkiye’deki kadar uzun ve sancılı olmamıştır. Bilindiği gibi uluslaşmanın temel hedefi “politik ulus” ile “kültürel ulus” arasındaki uyumu sağlamaktır. Bu süreçte, dil politikaları, pozitivist-modernist yaklaşımın kültürel alana yaptığı en açık ve etkili müdahale araçlarından biridir. Özellikle zorunlu eğitim önemli işlevler görür. Çünkü başta standart (ortak) dil olmak üzere, yaratılmak istenen ortak kültürün temel unsurları ancak yaygın eğitim aracılığıyla tüm topluma benimsetilebilir. Bu açıdan dil politikaları aracılığıyla, ideolojik ve politik tartışmalarda açıkça dile getirilmeyen pek çok hususu, örneğin bir ülkedeki uluslaşma sürecinin temel unsurlarını, ulus-devleti kuranların kimleri “aslı”, kimleri “sözde” unsur saydığını veya “biz” ile “öteki”nin kimler olduğunu yakalamak mümkündür... İşte bu çerçevede bakıldığında Türkiye yaygın eğitim ve dolayısıyla “anadil” konusunda dünyadaki en muhafazakar ülkelerden biri durumundadır.”

İrkçılık, Milliyetçilik ve Eğitim

İSMAIL BEŞİKÇİ

Milliyetçilik, insanların milli değerlerine sahip çıkmaları, bu değerlerin bilincine varmaları, bunları korumaya, kollamaya çalışmalarıdır. Milli değerlere yapılan saldırılara karşı çıkma, bu saldırıları önleme çabası, yine milliyetçilik kavramıyla açıklanabilir. Dilin başlı başına bir milli değer olduğu söylenebilir.

Milliyetçilik kavramını tek başına ele almak mümkün değildir. O devletin siyasal sınırları içinde birden fazla etnik yapı söz konusu olduğu zaman, egemen, belirleyici ve yönlendirici bir milliyetçilik durumunun, milliyetçilik hareketinin oluşması kaçınılmazdır. Ulus-devlet gelişiminde fiili durum budur. Egemen milliyetçiliğin baskı altında tuttuğu bazı değerler, bazı ilişkiler vardır. Baskı altında tutulan bu değerler, başka insanlara, o insanların içinde yer aldığı toplumlara, etnik yapılara ait değerlerdir. Bu baskı, zamanla, o insanlar, o toplumlar veya o etnik yapılar içinde de milliyetçi duygular, giderek milliyetçi hareketler yaratır. Bu iki tür milliyetçiliği, ezen *ulus milliyetçiliği* ve ezilen *ulus milliyetçiliği* şeklinde değerlendirmek mümkündür. Ama bu iki milliyetçiliği de aynı kategori altında değerlendirmek doğru değildir. Hatta birinci tür milliyetçiliği ırkçılık kavramıyla değerlendirmek de mümkündür.

Her milliyetçilik aynı mı?

Bu durumda milliyetçiliği başka milliyetçiliklerle birlikte, onlarla etki-tepki ilişkileri içinde ele almak gerekiyor. Türk milliyetçiliğiyle Kürtler arasında böyle bir ilişki vardır. Türk milliyetçiliği Kürtlerin asimilasyonunu hedefleyen bir milliyetçiliktir. Her türlü yöntem kullanılarak, Kürtlerin dil ve kültür değerleri yok edilmeye çalışılmaktadır. Milli eğitim, okul, kamu yönetimi, siyasal partiler, sivil toplum örgütleri etkin bir şekilde kullanılarak Kürtlerin Türklüğe asimilasyonu sağlanmaya çalışılmaktadır. Sekiz yıllık ilköğretim okullarındaki eğitim programlarında Türk milliyetçisine has semboller, millet, devlet, bayrak, marş, vatan gibi maddi ve etnik öğeler ile ezan, Kur'an gibi dinsel öğeler, öğrencilere aşılanmaya, içselleştirilmeye çalışılır. Tarih, Coğrafya, Sosyal Bilgiler, Türkçe, Milli Güvenlik, Din Bilgisi gibi derslerde, bu konular sürekli olarak gündeme

getirilmektedir. "Türküm, doğuruyum, çalışkanım... Varlığım Türk varlığına armağan olsun" şeklindeki "Andımız" öğrencilere her sabah, yüksek sesle ve hep bir ağızdan söylenir. Bu ideolojik araçların yetmediği durumlarda, köy boşaltmalar, bireysel veya kitlesel sürgünler de gündeme gelebilir.

Bu baskılara karşı, Kürtlerde de milli duygular oluşmakta, milliyetçi bir hareket gelişmektedir. Bu milliyetçiliğin, baskılara karşı direnme, baskıları geriletme, kendi milli değerlerini gün ışığına çıkarma, bunları özgürce yaşama gibi bir içeriği vardır. Kürt varlığını, dilini ve kültürünü inkar eden, bunları yok etmeye çalışan, Türklük değerlerini empoze etmeye yüce bir görev sayan Türk milliyetçiliğiyle, bunları kazanmaya çalışan, bunun için de baskılara karşı mücadele yürüten Kürtlerdeki bu gelişim içerik ve amaç olarak çok farklıdır. Türk milliyetçiliğinin bu boyutunu ırkçılık kavramıyla açıklamak daha doğru olur kanısındayım.

Milliyetçiliğin dayanağı, 'Milli eğitim'

1960'larda, 1970'lerde, 80'lerde, yani Nelson Mandela yönetiminden önceki Güney Afrika için, "dünyanın en ırkçı devleti" deniyordu. Burada, azınlıktaki beyazlar, yerlilere, "Sizin mahalleleriniz ayrı olsun. Okullarınız, otelleriniz, parklarınız, plajlarınız, sinemalarınız vs. ayrı olsun, bizden ayrı yaşayın, bizim içimize karışmayın" derlerdi. Yerliler, "Bantustan" denen alanlarda, maddi olarak çok elverişsiz, olumsuz ortamlarda, fakat iç özerkliklerini koruyarak yaşarlardı. Türkiye'deyse, Kürtlere, "Sen benimle birlikte yaşayacaksın, ama bana bezeyerek yaşayacaksın, o ilkel dilini, kültürünü, yaşayış biçimini vs. unutacaksın. Başka şansın yok, başka bir ihtimal söz konusu değil..." diyor. Bu ikincisinin daha ağır bir ırkçılık olduğunu düşünüyorum. Bu şekilde, milliyetçilik ile eğitim arasında çok yoğun, organik bir bağ olduğu ortaya çıkmaktadır.

Milli değerlerin en önemlisi dildir; bu dilin yarattığı edebiyat ve dil etrafında oluşan kültürdür. Okul, milli değerlerin, örneğin dilin öğretildiği, aşılandığı bir kurumdur. Türk milli eğitiminde, okul öncesinden üniversiteye kadar,

öğrencilere bu değerler öğretilir, bu değerler aşılır. Bu Türk milliyetçiliğine dayalı bir öğretimdir. Türk dilini, Türkçe'yi, Türk kültürünü, Atatürk'ü öne çıkaran bir öğretimdir. Asimilasyon, tekleştirme, inkar, Cumhuriyet'in ve devletin kutsallaştırılması bu eğitimin temel boyutudur. Burada örneğin Kürt diline, Kürt kültürüne yer olmadığı açıktır. Hatta bunlar yasaktır. Türk eğitim ve öğretim sistemi, Türk milliyetçiliğine büyük bir güç vermektedir, milliyetçi düşüncenin, milliyetçi tutumların gelişmesini, kemikleşmesini sağlamaktadır.

Bu eğitim sisteminin Kürtlere karşı bir şiddet içerdiği de söylenebilir. Bir Kürt öğrencinin, Kürt olduğunu söylemesi karşısında öğretmen çok büyük bir tepki gösterir. Öğrenciyi çeşitli biçimlerde cezalandırır. Bu tepki ve cezalandırma şiddetin bir göstergesidir. Öğretmen, örneğin, sınıfın en çalışkanı olarak belirlediği bir öğrenciyi, "bu ilkel dili sınıfta kimler konuşuyor, bunun listesini yap, bana ver..." diyor. Bunun muhbirliği teşvik olduğu açıktır. Öğrenci, öğretmenin istediği listeyi hazırlıyor ve veriyor. Öğretmen, listede adı geçen öğrencilere sınıfın huzurunda çeşitli cezalar veriyor. Bu cezalar içinde örneğin dayak da var. Böylece, Kürtçe konuşan öğrenciler, cezalandırılmış, küçümsenmiş, aşağılanmış umursanmamış, önemsenmemiş oluyor. Bu tamamen şiddet içeren, toplumda çelişkiler yaratmayı amaç edinen bir süreçtir. Asimilasyon sürecinde bu şekilde şiddet içeren boyutlar da vardır. Öğretmen, örneğin, başka bir gün de, sınıftaki öğrencilerin tamamına bir ödev veriyor. "Evinizde bu ilkel dili kimler konuşuyor, bunun listesini yapın." Böylece çocuklar, analarını, babalarını, kardeşlerini, dedelerini vs. ihbar etmiş oluyor. Öğretmenin bu listeleri yakınındaki bir karakola vermesi olasıdır. Zaten bu tür listelerin hazırlanması da, çevredeki güvenlik birimlerinin istemi üzerine gerçekleşiyor. Yakılacak-yıkılacak köyler, sürgün edilecek aileler, kaçınılacak-kaybedilecek kişiler söz konusu olduğu zaman bu tür listelerdeki bilgilerden yararlanılması söz konusu olabilir. Bütün bunlar şiddet göstergesidir.

Bilinçlenme süreci hızlanıyor

Türk milliyetçiliğine dayalı bu eğitimin Kürt çocuklarını olumsuz etkilediği açıktır. 40-50 yıl kadar önce Kürt öğrenciler, zamanla, Türk olmadıklarının, Kürt olduklarının bilincine varırlardı. "Okula başladığımda tek kelime Türkçe bilmiyordum" sözü Kürtlerin genel olarak dile getirdikleri bir yakındır. Günümüzdeyse bu bilinç, yani

Kürtlük bilinci, çok hızlı bir şekilde gelişmekte ve yaygınlaşmaktadır. Resmi öğretilerde, Kürt diline ve kültürüne ilişkin her şey küçümsenmekte ve aşağılanmaktadır. Kürt çocuklarına her sabah, "Türkümlerim, doğruyumlur, çalışkanım... Varlığım Türk varlığına armağan olsun" şeklinde ant içirtildiğini belirtmiştik. Bu, Kürtlerde, Kürt çocuklarında, ideolojinin olumsuz etkisi denilen yeni bir süreç başlatmaktadır. Herkes Kürtlüğüne, Kürt değerlerine, daha sıkı bir şekilde sanılmaktadır. Öte yandan bugün artık her ailede, dağda mücadele eden, çatışmalar sırasında yaşamını kaybeden, bir gerilla olabilir. Çocuklar artık, yakılan-yıkılan evlerini, köylerinin bilincine sürgün yaşamlarını, mağdur edilmiş yaşamlarının bilincine "faili meçhul" denilen cinayetlerin, kaçırılanların, yok edilenlerin bilincine, sağda-solda patlatılan bombaların bilincine daha hızlı bir şekilde varabilmektedir.

Anadilde eğitim, ama nasıl?

Dil kültürün taşıyıcısı olduğu gibi tarihin de taşıyıcısıdır. Bu bakımdan "anadilde eğitim hakkı" kavramı dikkatle üzerinde durulması gerekli olan bir kavramdır. Fakat, bugün, "anadilde eğitim hakkı" kavramının içeriği belli değildir, burada bir belirsizlik vardır. Bu çerçevede üç farklı içerik, üç farklı değerlendirme akla gelebilir:

Birinci olarak, Kürtçe öğrenmenin serbestliği akla gelebilir. Yani okullarda, İngilizce, Almanca, Arapça gibi Kürtçe öğrenmenin de serbest olması istenebilir.

İkinci olarak, örneğin, Türkçe anlatılan bir konunun Kürtçe anlatılması isteniyor olabilir. Bu bir bakıma Türkçe ders kitaplarının Kürtçe'ye çevrilmesidir. Örneğin Orta Asya Türk tarihinin, Selçuklu, Osmanlı tarihinin, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin, veya Türk dili ve Edebiyatı derslerinin Kürtçe anlatılmasıdır.

Bu iki şıkta da ders programlarında köklü bir değişiklik söz konusu olmadığı söylenebilir. Üçüncü bir şık da şu olabilir: Kürt diliyle, Kürt tarihi ve Kürt edebiyatı ve Kürt dili eğitimi... Eli Herin'in, Melaye Cizin'in, Feqiye Teyran'ın, Ehmede Xani'nin, Cegerxwin'in, Kürt tarihinin... Kürtçe okutulması "Anadilde eğitim hakkı" kavramından anladığım bu üçüncüsüdür. Bunun ders programlarında önemli bir değişiklik gerektireceği açıktır. Buysa bir özgürlük sorunudur. "Anadilde eğitim hakkı"nın gerçekleşmesi, Kürtçe eğitimin yapılması, yaşanması özgürlükleri geliştiren bir etki yaratacaktır.

Perwerdehiyeke asîmîlasyonîst

ÎRFAN AMÎDA

Berf ku mirov li ser pergala perwerdehiya Tirkîyeyê û problemên wê bisekine divê hinekî li ser têgeha perwerdehiyê bisekine. Ji ber ku perwerdehî bi xwe têgeheke problematik e.

Perwerdehî berf her tiştî pêvajoyeke xwezayî ye di nav hemû giyaneweran de. Lewra her celebek giyanewer ji bo ku zarên xwe bişibîne xwe ji zayînê de dest bi perwerdehiyê dike. Yanî şêr ji bo ku çêlikên wan bibin şêr bi awayekî wan di perwerdehiyekê re derbas dikin. Her wiha mirov ji zarokên xwe, ji bo ku bibin mirov, perwerde dikin. Ev perwerdehiya xwezayî ye û pêka yekem e di pêvajo û dîroka perwerdehiyê de.

Lê piştî pêka yekem ku perwerdehiya xwezayî ye, pêka duyem dest pê dike ku ev pêk jî piştî avakirina pergala siyasî dest pê kiriye. Afirandina bajar dewletan û olan teşe û armanca perwerdehiyê jî guherand ku êdî ji hîmên xwe yên xwezayî bi dûr ket. Êdî armanca perwerdehiya zarokan ne mirovbûyîn e di vê merhaleyê de. Armanca entegrekirina wan a bo pergala siyasî û berdewamkirina dewlet an jî olê ye. Yan jî qet nebe ji bo civakên ne xwedî dewlet jî ev pêvajo ji bo berdewamkirina hişmendiya kolektîv e. Heta serdema bûrjûvaziyê jî, yan jî serdema modernîteyê jî ev bi vî hawayî meşiya ye. Lê piştî şoreşa bûrjûvaziyê perwerdehî jî li gorî felsefe û pêdiviya bûrjûvaziyê hatiye modernîze kirin.

Di dema bûrjûvaziyê de êdî perwerdehî tevgerake teorîzekirî û fermî ye ku qet nebe heta demekê her zarok mecbûr e di vê pêvajoyê re derbas bibe. Lê berf şoreşa bûrjûvaziyê pergala siyasî yan jî olan tenê bi qasî pêdiviya xwe zarok beşdarî perwerdehiyê dikirin lê bûrjûvaziyê hemû zarok beşdarî pêvajoya perwerdehiyê kir. Ev bi xwe xaleke hewceyî nixandîne ye. Çima bûrjûvazî hemû zarokan di pêvajoya perwerdehiyê re derbas dike û her ku diçe perwerdehiya mecbûrî dirêjtir dike? Û çima perwerdehiyê wekî mafekî bingehîn yê zarokan nîşan dide gelo? Helbet perwerdehî mafekî bingehîn e ji bo zarokan lê perwerdehiyeke çawa? Ev bi xwe problemeke girîng e. Ji bo ku mirov vê problemê baş binirxîne divê wateyên têgeha perwerdehiyê hinekî veçirîne.

Mirov bi kurtî dikare du wateyên perwerdehiyê bîne zîmên.

1- Perwerdehî pêvajoya entegrekirina zarokan/mirovan e. Ev entegrekirin ji bo berdewamkirina dahatûya pergala siyasî û hişmendiya kolektîv e ku ev hişmendî jî bi

xwe ji bo berdewamkirina pergala siyasî xizmetê dike. Ev perwerdehî piranî mejiyê îtaatkar û egoîst diafirîne ku bi xebata xwe û feraseta xwe di nava sînorên ku jê re derf hatiye vekirin de cihêkî xwe yê kirdewar bi dest xe.

2- Perwerdehî pêvajoya xweafirandinê ye. Ev wateya nûjen ya têgeha perwerdehiyê ye ku di vê pêvajoyê de zarok bi xwe kirde ye. Mejiyekî pirsyarker diafire û her şoreşger e ji bo veguherandina hişmendiya kolektîv çareserkirina pirsgerêkên pergale.

Ji van her du wateyan jî mirov têdighîje ku perwerdehî bi xwe tevgerake problematik e.

Wekî ku me li jor jî got perwerdehî bi dest pê kirina serdema bûrjûvaziyê re hate modernîze kirin. Bi vê modernîze kirinê re hem teorîze hem jî politîze bû. Ji lewre bi destavêtina Almanya, Îtalya û Fransayê re perwerdehî hem bû alava herfî girîng ji bo îndustriyê hem jî ji hêla siyasî ve bû alava herfî girîng ji bo pişafînê û afirandina netewewletê. Bi perwerdehiya zîmanê Îtalî û perwerdehiya seretayî ya mecbûrî netewek hate avakirin. Heman tişt jî bo almanan û zîmanê almanî jî derbas dibe. Ev tişt bi xwe problemên nû diafirîne.

Dema em bîna ser pergala perwerdehiya Tirkîyeyê divê mirov ji vir dest pê bike. Ji lewre Tirkîye jî wekî dewlet (piştî Osmanîyan) bi dû serdema bûrjûvaziyê de hatiye damezirandin û bi lez û bez berf gelek tiştan dest avêtiye pirsgerêka perwerdehiyê û pergala perwerdehiya xwe li gorî felsefeya alman û îtalyan li ser afirandina netewa tirk teorîze kiriye. Ji lewra jî Saziya Dîroka Tirk (TTK) û Saziya Zîmanê Tirk (TDK) damezirandiyê ku rola van her du saziyan gelekî girîng e di pergala perwerdehiya tirkî de.

Berf her tiştî pergala perwerdehiya Tirkîyeyê netewî ye. Û dema mirov li etnîstîyên ku li Tirkîyeyê ne binêre mirov têdighîje ku rola vê perwerdehiyê ya herfî girîng ew e ku pişafêr e. Armanca wê ya herfî girîng ew e ku ji hemû etnîstîyên li Anadolê netewekê biafirîne. Hemû çand û zîmanan bide wînda kirin yekzîmaniyê biafirîne. Ji hêleke dinê ve jî zarokan/mirovan entegreyî pergala modernîteyê ango çanda bûrjûvaziyê bike. Hem ji hêla afirandina yeknetewetiye hem jî ji hêla pergala siyasî ve roleke girîng ji bo homojenîzasyonê dilîze. Bi vî awayî jî ji bîlî netewetiya xwe Homojenîst e jî. Ev yek hem xwe di prensîbên pergala perwerdehiya tirk ya neteweyî de nîşan dide hem jî di naveroka pirtûkên dersan de.

Berî her tiştî zimanê perwerdehiyê bi tirkî ye û ev bi xwe karekî asimilasyonê pêk tîne ji lewra ji devreyî netewa tirk netewên din jî wekî kurd, ereb, suryan, laz, çerkez û hwd hene û van ber bi çav nagire. Armanca sere tayî ew e ku van neteweyan asimîle bike û wan bike tirk ku bi vî awayî ji hêla civakî de homojenîzasyonê yanî yeknetewebûn û yekzimanîyê pêk bîne. Vî karî hem bi vî awayî yanî bi perwerdehiya bi zimanê tirkî pêk tîne hem jî di hêlekê de bi naveroka pirtûkên dersan bi taybetî jî pirtûkên dîrokê netewa tirk û nixê wê berzedikin ku zarokên ji netewên din dilê xwe bibijînin netewa tirk û bi tirkbûna xwe şad û serbilind bibin. Ji hêlekê de netewa tirk heta jê tê berze dike ji hêleke din ve jî netewên din wekî dijmin nîşan dide ku zarok bi çavên dijminayê li gelên din binêre. Mînak: heman bûyera dîrokî bi dualî tê nîşandan di pirtûkên dîrokê de. Têkoşîna azadiya yewnanan, ermenan yan jî ya ereban wekî îxaneta li dijî Osmanîyan tê nîşandan lê dagirkirina welatên van netewan ya ji aliyê tirkan ve wekî qehremanî. Dîsa alîgirîya protestanan ji hêla Siltan Silêman ve an jî alîgirîya Mehmedê II'yanî ya ortodoksan wekî taktîkeke siyasî ya serketî tê nîşandan lê alîgirîya Îngilîzan ya bo ereban wekî îxaneta ereban û dijminatiya Îngilîzan. Ji lewra jî îro gelek kes bêyî pirsyarkirinê bi çavên dijminayê li yewnanan, ermenan, kurdan yan jî li ereban dinêre.

Dema mirov li erdnîgariya Tirkiyeyê dinêre têdigihîje ku li gelek cîhan bi ser ketiye û tu problem di vî, warî de nemaneye. Laz, çerkez, amawût, gurgî êdî xwe wekî tirk hîs dikin. Ev serketina pergala perwerdehiya Tirkiyê ye. Lê li herêma Kurdistanê ev yek bi xwe problemên gelekî mezin derdixîne holê. Hem ji hêla ziman ve hem jî ji hêla naveroka pirtûkên dersan ve.

Ji hêla zimên ve ji bilî problema asimilasyonê ku problema herî mezin û giran e, problemên psîkolojîk derdixe holê. Piranî li Kurdistanê zarok heta dest bi dibistana sere tayî dikin tîkiliyeke wan a xurt bi zimanê tirkî re tune ye ku bikaribin bi vî zimanî xwe binin zimên û bikaribin hestên xwe ragihînin mamosteyên xwe. Lewra jî pîrsgirê-

ka ragihandinê derdikeve holê ku ev pîrsgirêk dibe sedema problemên navbera mamoste û şagirtan. Dîsa xwe neanîna zimên dibe astengiyeye qewîn li hember şagirtan. Sermiyanê ku heft salan zarokan bi awayekî xwezayî û zarokane bi dest xistiye ji nişke ve tune tê hesab kirin. Bi vî awayî jî tîkiliya wan ji wan tê birîn ku ev li ber xweafirandina wan astengiyeye din e. Dîsa zarokên di heyama afirîna fikirîna razber de bi vî qutkirina tîkiliya wan a ji wan, wekî windakirina hiş li stûyê wan dibe bar. Zarokên heft salî yên ku bi perwerdehiyê dixwazin sînoran biqulipînin mixabin dîsa vedigerin du saliya xwe û ji nû ve dest bi fêr kirina zimên dikin.

Ji salên pêş yê perwerdehiyê de êdî zarok likayî hin tiştên din dibin ku ev birînen nû li wan vedikin. Êdî tîdigihîjin ku tîne asimîlekirin û tu nasnameyên wan nayê pejirandin ji aliyê pergala vî perwerdehiyê ve. Ji derveyî vî yekê ve jî, di pêvajoyeke xeternak re derbas dibin. Ji lewra di naveroka pirtûkan de kurd, ereb, suryan û ermenî xayîn in û divê ew jî bizanibin ku etnîsîteya wan bi xayîntiyê hatiye mohr kirin û divê ew ji vî nasnameyê bi dûr bikevin. Lê pîrî caran ev pratîk bi xwe dibe sedema li dij derketina vî pergala. Mînak: Di pîrozkirina Newrozê de zilm û zora ku zarokan dîtiye, hê ku jî bîra wan neçûye, dewletê ji nişke ve Newroz bi biryarekê kir cejna tirkan ku ev bi xwe gelek caran di dibistanên li Kurdistanê dibin problem. Dîsa di dibistanên herêmê de dersên dîrokê behsa neteweke ku li ser vî erdnîgariyê tune ye dike lê mixabin behsa kurdan, ereban, suryanan nake. Pîrsgirêka herî mezin jî ew e ku zarok nikarin sedema vî yekê jî bipirsîn. Dema ku tê pîrsîn jî ev bi xwe pîrsgirêkan derdixe hember wan. Ev yek kesayetiye û jixwebaweriyê birîn dike.

Di encamê de divê mirov vîya destnîşan bike. Pergala perwerdehiyê ne ya Tirkiyê ya tirkî ye, netewî ye ji loma jî faşîzan e. Û ji lewra jî ji bo kêmtewan tîrxetere ye û çavkaniya probleman e.

Türkiye'de asimilasyoncu eğitim politikaları

HASAN ÖZGÜNEŞ

(İstanbul Kürt Enstitüsü Tarih Komisyonu Üyesi)

Kurtuluş savaşı sürecinde ve I. Meclis'te halkların varlığına, dillerine ve kültürlerine yönelik bir inkar politikası (göreceli de olsa) yoktu. Mustafa Kemal meclis kürsüsünde şunları dile getiriyordu: "Meclisi alinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkez değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir, fakat hepsinden oluşan islami unsurlardır, samimi bir topluluktur." ¹

Ayrıca Eskişehir'de yaptığı basın toplantısında sorulan bir soruyu şöyle yanıtlıyordu: "...Dolayısıyla başlı başına bir Kürtlük tasavvur etmektense, bizim anayasa gereğince zaten bir tür yerel özerklik oluşacaktır. O halde hangi ilin halkı Kürt ise onlar kendi kendilerini özerk olarak idare edeceklerdir." ²

22 Temmuz 1922'de ise Siverek Milletvekili Lütfi Bey mecliste şunları söylüyor: "Efendiler bugün bendeniz Kürdistan mebusuyum, Kürdistan ahalisi ihaneti, isyanı kesinlikle hatırlanmamıştır. ..." ³

Bu türden gerçeklerin dile getirilmesi o dönem için her kesimce olağan idi. Sonrasında ise gerçekler yeni nesillerden gizlenmiş, yerine inkara ve imhaya dayalı asimilasyoncu bir politika uygulanmaya gelmiştir.

Lozan'dan sonra 'kart-kürt'lu tezlere...

Bir halkı yok etmenin, egemen ulusa entegre etmenin temel koşullarından biri onun dilini yok etmek, ayrıca tarihini ve kültürünü yok saymak ve hiçleştirilmesidir. Kendinden kaçışın yol ve yöntemlerini uygulamaktır. Türkiye'de özellikle Lozan Antlaşması'ndan sonra böylesi bir politika uygulanmaya başlanmıştır. 3 Mart 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat yasasıyla asimilasyoncu eğitim-öğretimin yolu açılmıştır. Ayrıca Şark İslahat Planı uygulamaya konulmuştur. Bu planın 14. maddesi aynen şöyledir: "Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Bitlis, Van, Muş, Varto, Urfa, Ergani, Hozat, Erciş, Adilcevaz, Ahlat, Palu, Çarsancak, Çemişgezek, Ovacık, Adıyaman, Besni, Hekimhan, Birecik, Çermik vilayet ve kazalarında, hükümet ve belediyelerinde, dairelerinde, ve diğer kuruluşlarında, okullarında, çarşı pazarda Türkçe'den başka dil kullananlar, hükümet ve belediyenin emirlerine aykırılıkla suçlanarak cezalandırılmalıdır." Aynı yasanın 17. maddesi: "Fırat'ın batısındaki illerin batı bölümlerinde dağınık biçimde yerleşmiş Kürtlerin Kürtçe

konusmaları mutlaka yasaklanacaktır ve kız okullarına önem verilecek, kadınların Türkçe konuşmaları sağlanacaktır." ⁴

Bu uygulamalara ek olarak 14 Haziran 1934'te devreye sokulan Mecburi İskan Kanunu'yla da Orta Anadolu'ya sürülen Kürtlerin yerleşim bölgelerine ise Türk göçmenler yerleştirilerek ekonomik ayrıcalıklar tanındı. Bununla yerli halkın asimile edilmesi amaçlanmaktaydı.

"Türk Dilini ve Tarihini Yüceltmek ve Geliştirmek" ve ayrıca Kürt ve diğer halkların dilini ve tarihini yok etmek ve aşağılamak için, 1930'larda ünlü Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi geliştirildi. İşte "Ne mutlu Türküm diyene" de bu işin sihirli vecizesi olmuştur.

1933'te Türk Tarih Tetkik Cemiyeti üyeliğine atanan Dr. Ann (Safet) Engin şunu öneriyordu: "Şimdi onları Türklüğe kaynaştırma baş ödevimizdir. İlkokullarda 'Brovny' usulüyle..."

Sözkonusu "usulün" amacı yabancı ırklara mensup çocukların ilkokullarda asimile edilerek İngiliz ulusunun savunucusu ve bir ferdi haline getirilmesidir. (İlkokullarda okutulan 'Andımız' İngilizlerden esinlenerek hazırlanmıştır.) Aynı şahsiyet, çıkan depremler vesilesiyle Kürtleri Almanya'ya ve batı illerine gönderme önerisi de yapıyor. ⁵ Kürtlerin kendinden kaçışını (kendine yabancılaşmasını) sağlamak için aşağılayıcı çeşitli sıfatlar türetilmiştir. "Kürt demek Kurt demektir. Kürt demek kardan çıkan kart kurt sesleri demektir. Kürt demek dağılı demektir vs. vs..."

Yine sözlüklere geçen bir diğer örnek: "Kürt: Soyca Türk olup dillerini değiştirerek bozuk bir Farsça konuşan, Türkiye, Irak ve İran da yaşayan topluluk ve bu topluluktan olan kimse demektir." (Türkçe Sözlük, 1974, s. 533)

Anayasal inkar ve evrensel hukuk

Asimilasyonu derinleştirmek ve Kürt çocuklarını benliğinden uzaklaştırmak için 1935'ten itibaren Yatılı İlköğretim Bölge Okulları (YİBO) açıldı. Türkiye genelinde 94 YİBO'nun yüzde 70'i Kürt coğrafyasında açılmıştır. Bu okullarda katı bir disiplin ve ailelerden çocukları izole etme ve Kürtçe'yi yasaklama durumu söz konusudur. Öyle görülüyor ki kanunlar yetmemiş, konu Anayasaya kadar taşınmıştır. Anayasa'nın 42. maddesinde: "Türk-

çe'den başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilmez." deniliyor. Aynı maddede; Atatürk ilke ve ilkeleri doğrultusunda eğitim ve öğretimin verilmesi zorunlu kınıyor. Yine Anayasa'nın 3. maddesinde devletin resmi dilinin Türkçe olduğunun altı çiziliyor. 66. maddede de vatandaşlık Türklükle birlikte tanımlanıyor: "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür." Yani, Kürt, Laz, Arap, Çerkez vb. kimlikleri ile vatandaş olamazlar. Bu ırkçı bir yaklaşımdır. Sosyal gerçekliği ve sosyal bilime aykındır. Bu şuna benzer; kurt yer içer; koyun, at ve deve de yiyip içtiğine göre, hepsi kurttur! Türk egemen anlayışının bilimsel olmayan mantığı maalesef böyledir. Bunu halklara zorla dayatarak kabul ettirmek istemiştir ve hâlâ da devam ediyor. Tüm bu ve benzeri yaklaşımların evrensel hukuk ve haklarla kıyaslanmasına gelince... Lozan antlaşmasının 39. maddesinde şöyle bir kayıt vardır: "Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerek ticaret ilişkilerinde, din, basın yada her çeşit yayın konularıyla, ya da açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiç bir kısıtlama konulmayacaktır." Bugün Siyaset Partiler Yasası'na göre Türkçe'den başka bir dil kullanılmıyor. Kürtçe konuşan bir çok siyasetçi çeşitli cezalar almıştır ve almaya da devam ediyorlar. 6 Nisan 1949 tarihinde Başbakan İsmet İnönü ve Bakanlarınca mecliste kabul edilmiş olan BM Evrensel İnsan Hakları Bildirisi'nin 27. md.'sinden: "Anne ve baba, çocuklarına verilecek eğitimin türünü, öncelikle seçme hakkına sahiptir"

Vienna Bildirisi'nin 2. Md.'sinden: "Bütün halklar, kendi kaderini tayin hakkına sahiptir"

19. Md.'den: "kendi dillerini, serbestçe ve herhangi bir biçimdeki ayrımcılık yada müdahale olmaksızın özel ve kamusal yaşamlarında kullanma hakları vardır."

Adı geçen maddeler ve benzerleri BM Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nde ve Kopenhag Kriterleri'nde, Tahran Ve Moskova sözleşmelerinde de mevcuttur. Yani uluslar arası sözleşme ve düzenlemelerde tek ırk dayatması ve diğer halkların asimile edilmesi bir insanlık suçu olup beyaz soykırım olarak tanımlanır.

Dil, düşünce ve kişilik

Bireyin dili sadece kendi dili değildir. Ailesinin, çevresinin ve toplumun dilidir. Amerikalı Watson'un "Dil ile düşünce özdedir" ya da K. Marx'ın "Dil düşüncenin kendisidir" sözlerinden de anlaşılacağı üzere bireyin ya da toplumun dilini yok etmek düşüncesini yok etmek demektir. Bir birey ya da toplumu sadece yaşadığı dönemle sınırlamak gerekir. O halkın tarihi, sosyo-psikolojik yapısı, si-

yasal yapısı, kültürü kısacası bir geçmiş söz konusudur. Asimilasyon, bireyi ya da toplumu kendi geçmiş köklerinden koparmaktır. İçini boşaltıp yeni bir "kişiliğe" kavuşturulmaktadır. Geçmiş olmayan ya da unutturulan bir birey ya da halk, ders alacak bir geçmiş olmadığından dolayı, kendisini boşlukta hisseder. Ayrıca bu onu etik dışı normlara zorlamak demektir. Örneğin bir Kürt çocuğu anne-babasından Kürt olduğunu öğreniyor, iyi kötü tarihini, kültürünü öğreniyor. Sonra biri kalkıp diyor ki; "sen Kürt değil Arapsın, Farssın ya da Türksün. Şu tarih, şu kahraman, şu kadar kurulan devlet, kültür senindir."! Peki bu gerçek mi? Yalan doğrunun yerine nasıl konulur ya da nasıl kabul edilir? Kendini inkar ne anlama gelir? Bunu dayatanlar, insanlıktan, ahlaktan, doğru olmak-söylemekten ne anlamaktadır? Kendi gerçekliğini, tarihini, tüm değerlerini inkar etmek ve bir başkasının geçmişine adeta konmak gaspçılık olmaz mı? Benzer sorunları çoğaltmak mümkündür...

Sık sık duyduğumuz, "Kim kendisini hangi kimlikten hissediyorsa odur" sözünün sosyal bilimle alakası yoktur. Nesnel gerçeklik ne ise odur, his işi değildir. Ender Hepsoyler'e göre; anadille eğitimin reddi, çocuğun ilkökula başlangıca kadar edindiği tüm birikim ve şekillenişin reddi demektir. Çocuk gelişmeye ve öğrenmeye en müsait döneminde boşlukta bırakılarak sıfırdan yeni bir bilmediği dille karşı karşıya getiriliyor. Yaşlılarıyla baştan kocaman bir eşitsizlikle başlıyor. Psikolojisi bozuluyor, kendine olan öz güvenini kaybediyor, okula, öğrenmeye olan ilgisi azalıyor. Kendini ifade edememe ezikliği ile suskun, edilgen bir kişiliğe bürünüyor. Doğru cümle kurma sorunu yaşıyor. Ömrü boyunca kimi sesleri ya da sözcükleri doğru söyleyememe sorunu yaşıyor. Kısacası ömrü boyunca çok çeşitli sorunlar yaşayarak gerçek kişiliğini bulmakta ve başarılı olmakta zorlanıyor. Dolayısıyla gerek Türkiye'de gerekse dünya ülkelerinde herkesin anadiliyle eğitim yapması hem bir insani haktır, hem de başarıya giden yolun temelidir. Türkiye'yi yönetenlerin bu gerçeği görerek bir an önce anayasa ve yasalarda mevcut olan engelleri kaldırarak anadilde eğitimin önünü açmaları gerekir. Bu bir insan olma sorunudur.

Kaynaklar:

- 1- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 3 Temmuz 1920 C. 1 s. 73
- 2- TBMM Gizli Celse Zabıtları C.3 s. 564
- 3- TBMM Gizli Celse Zabıtları C.3 s. 564
- 4- Emekçiler Sayı: 4. s. 40 Nejdin Uygun
- 5- Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi ve Kürt Sorunu s. 80 İ. Beşikçi

hasanozgunes@hotmail.com

Eğitim sürecinde anadilde eğitimin önemi

RAMAZAN TURAN

Dil, insan gelişiminin ve ayrıca insanın varlığının bir parçasıdır. İnsanları dilinden tanıyabiliriz. Bir ulusun dili varlığının dilidir. Çağımızda dil, bir ulusun tarihini, kültürünü, sanatını ve ulusal tüm değerlerini koruyan bir öge ve ayrıca bu değerleri dış dünyaya tanıtan en etkin araç olarak işlev görmektedir. Bu nedenle her insanın kendi diliyle eğitim görmesi ve onunla dünyaya açılması yaşamsal derecede önemlidir. Dilsiz bir ulus olamayacağı gibi ulussuz bir dil düşünmek de mümkün değildir. O halde dilin kurallarına uygun olarak kullanılması ve geliştirilmesi, ulusal değerlerin yaşatılması, yabancı sözcüklerden ve küreselleşen dünya dilinin acımasız asimilasyona rüzgârından korunması gerekir. Bu, gerekli olduğu kadar yaşamsaldır da.

Doğan her çocuk, önce annesinin dilini öğrenir. Çocuğun öğrendiği bu dile "anadili" denir. Çocuk, annesinden, ninniler, maniler, masallar ve tekerlemeler dinleyerek büyür. Hayalleri, hülyaları, rüyaları, duaları bu dile olur. Anadili, çocuğun yaşamı boyunca kullanacağı ve kendisini en iyi onunla ifade edeceği dildir. Dış dünyayla bu dile tanışır.

Eğitim süreçlerinde anadilin rolü ve önemi hiçbir zaman gözardı edilmemelidir. Çünkü insan eğitiminin olmazsa olmaz koşullarının başında anadili gelir. Eğitim süreçlerinde anadilde eğitimin çocuk üzerinde bıraktığı olumlu etki küçümsenmeyecek boyuttadır:

- Anadilde eğitim çocuğun çevresindeki varlıkları daha kolay tanımasını sağlamaktadır.
- Anadilde eğitim, çocuğun temel bilgiler kazanmasını ve algılamasını sağlar.
- Anadilde eğitim, çocuğun çevresiyle uyumunu çabuklaştırır.
- Anadilde eğitim, çocuğun insanlara güvenmesini sağlar.
- Anadilde eğitim, çocuğun özgüvenini sağlar.
- Anadilde eğitim, çocuğun ülkesini, yaşadığı coğrafyayı ve dünyayı daha iyi tanımasını kolaylaştırır.
- Anadilde eğitim, çocuğun öyküleri, masalları daha kolay anlamasını kolaylaştırmakta ve hayal dünyasını güçlendirir.
- Anadilde eğitim, çocuğun kendisiyle ve çevresiyle başlık yaşamasını sağlamaktadır.
- Anadilde eğitim, çocuğun, duygu ve düşüncelerini daha rahat ifade etmesini sağlar.
- Anadilde eğitim, çocuğa güzel ve anlaşılır bir konuşma dili kazandırır.

- Anadilde eğitim, çocuğu sanata, müziğe ve kültürel etkinliklere yöneltir.

- Anadilde eğitim, çocuğa doğa ve insan sevgisi aşılamayı kolaylaştırır.

- Anadilde eğitim, çocuğa yaşadığı ülkeyi sevdirmeyi kolaylaştırmakta birlikte yaşadığı farklı dildeki çocukları sevmeyi ve tahammül etmeyi kazandırır.

Anadili, insanın kişiliğini, sosyal yapısını ve üreticiliğini büyük ölçüde etkiler. Anadilini öğrenemeyen insanın, sanat, müzik ve yazın (edebiyat) alanında başarılı olması söz konusu bile değildir. Çünkü sanatın, müziğin ve yazının da güçlü bir dili olmalıdır. Kişinin yazın dünyasında yarattığı olağanüstü yapıtları anadili sayesinde olmuştur. Durum böyle iken; henüz anadilini tam olarak öğrenemeyen, çocukların ve gençlerin anadilleri dışında bir dil öğrenmeye zorlanması ya da "Yabancı Dil Eğitimi"ne tabi tutulması, bilimsel açıklaması olmayan uygulamalardır. Bu bağlamda eğitim süreçlerinde çocuklara ve gençlere yaşadıkları ülkenin, tarihsel, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı tanıtılmadan, dünya ülkelerinin tanıtılması, kendilerine fazla bir yarar sağlayamayacağı gibi kişilikleri ve gelecekleri açısından da sayısız sakıncalar taşır.

Dili, salt insanların duyduklarını ve düşündüklerini anlatmak için kullandıkları anlamlı ve anlaşılır söz dizisi olarak tanımlamamak gerekir. Washington Irving: "Kullanılması derecesinde keskinleşen tek alet dildir." diyor. Ayrıca dil, pratik bilinç ve ilk tepkisel davranış dışında da çok şey ifade eder. Konuşamayan bir bebeğin de kendine özgü bir dili vardır ki bütün bedenini kullanarak büyüklerine ve çevresine mesajlar verir. Bu, konuşma dili olmazsa da bir iletişim dilidir.

Eğitim süreçlerinde bir çocuğun diline getirilen yasak, çocuk ya da gencin varlığına konulan yasak kadar ağır bir durumdur. Bu nedenle hiçbir çocuğun, gencin ya da yetişkinin diline yasak getirilmemelidir. Yasak çözüm değil, sorun yaratır. Bir insanın diline yasak konulması, o insanın doğal davranışlarının, temel gereksinimlerinin önüne yazılı ve sözlü kurallarla karşı çıkılması anlamına gelir.

Yasaklar, doğanın yasalarna aykırı düşen kurallar olmasına karşın, insanların her zaman çıkarları için başvurdukları en kolay yöntemlerdir. Dile ve kültüre konulan yasakları da bu çerçevede görmek gerekir.

Söz, Wittgenstein'in dile (ana diline) ilişkin özdeyişle bitirmek sanırım yerinde olur:

"Dilimin sınırları, dünyamın sınırlarıdır."

Duzimanî û perwerdehî

MEVLUT AYKOÇ

Di cihanê de bi nêzî şeş hezar û pênc sed zimanî tê axaftin. Mirov dikane bibêje hejmara qewman jî ew qas e. Lê neteweyên yekbûyî bi awayek fermî nêzî sed û nod dewletî naskiriye. Piraniya wan jî netewe-dewlet in. Ev jî bi me dide zanîn ku her dewletek ji qewmek zêdetir e û hemû jî pirzimanî ne. Ev jî dide xuyakirin ku di pir dewletan de pirsgireka neteweyî û pirsgireka zimanan an hene/heye an jî bi awayek çareser bûye. Di cihanê de pir hindik dewletên ku pirsgirekên xwe yên bi vî awayî çareser nekirine mane.

Bê van pirsgirekan; di salên dawîn de ji ber sedemên aborî û pirsgirekên siyasî gelek kes ji welatên xwe koçber bûne. Di encama van cihguhertinan de jî li gelek welatan pirsgirekên zimanê zikmakî derketine holê. Ji ber van egeran jî li gelek dewletan pirsgirek bi awayek duzimanî an jî pirzimanî hatiye çareserkirin.

Bi van ve girêdayî hîn jî hinek dewlet; netewe û kêmneteweyên di welatê xwe de tune dihesibînin. Dixwazin ji wan neteweyek nû pêk bînin. Bi van politikayên îhha înkâr û asimilasyonê pir gel an heliyane yan jî di nav gelên din de tune bûne. Ji ber van sedeman di hinek belge, danezan û peymanan de zimanê neteweyan û zimanê hindikahîyan hatiye parastin. Ji bo parastina wan jî cara yekem di sala 1948'an de di Danezana Gerdûnî ya Mafên Mirovan de ev maf hatiye pejirandin, piştî jî; di sala 1959'an de di Peymana Mafên Zarokan de, di sala 1961'ê de di peymana mafên civakî de, di sala 1990'î de di şertên Parîsê de hatiye bipêşxistin û parastin. Bê van hin peyman, danezan û belgêyên din de jî mafên zimanan hatine parastin.

Pir dewletan ji bo pêşketin û serkeftina civakê, parastina zimanê netewe, kêmnetewe û zimanê zikmakî û ji bo çareserkirina pirsgirekên navxweyî pirsgireka ziman li gorî şert û merc û derfet û politikayên xwe çareser kirine. Mirov dikare ji bo van çareseriyên dewletên; DYA (Dewletên Yekbûyî yên Amerîkayê), Belçîka, Spanya, Swêd, Swîsre, Îngilistan û hwd. mînak bide.

Ji dewletên ku pirsgireka xwe ya ziman bi awayek çareser kirine çend mînak;

DYA (Dewletên Yekbûyî yên Amerîkayê); Her çiqas ku bi awayek fermî di qanûna bingehîn de zimanê fermî tunebe jî , îngilîzî wekî zimanê fermî hatiye pejirandin. (zimanê fermî yê de facto ye) Lê bi vî ve girêdayî zimanê hinek eyaletan îngilîzî, yê hinekan jî spanyolî ye. Li DYAyê her eyalet; bi şertê ku mafên hemwelatîyên wan

ên ku di qanûna bingehîn de hatiye destnîşankirin biparêze û binpê neke, dikare her cure pergalek perwerdehiyê saz bike û bikarbîne. Lê her tişt ji bo berjewendiyên DYAyê tê meşandin.

Îngilistan; Zimanê fermî îngilîzî ye. (zimanê fermî yê de facto ye) li vî welatî bi 15 zimanan tê axaftin, lê tenê bi zimanê; galîr, skoçî, hindî, ûrdî û pencapî bi şertê ku bi zimanê îngilîzî jî perwerdehî bê dayîn mafên wan ên perwerdehiyê hatiye pejirandin.

Swîsre ; Li Swîsreyê herêma li ser bingeha zimanan hatiye avakirin. Almanî, fransî û îtalî wekî zimanê fermî hatine pejirandin. Bê van zimanan bi gelek zimanên din jî bi şêwaza pirzimanî perwerdehî tê dayîn. Mafên zimanê hindikahîyan hatiye parastin.

Swêd; li Swêdê bê zimanê fermî, di dibistanan de 138 komên ziman hene. Ji van koman 112 heb di statuya zimanê zikmakî de perwerdehiya wan tê dayîn. Ji van zimanan yek jî kurdî ye.

Belçîka; Belçîka civatek sê zimanî ye. Fransî, flamanî û almanî wekî zimanên fermî hatine pejirandin. Ji reforma sala 1980'yî vir ve li ser bingeha modela dewleta sêcivakî tê birêvebirin.

Fransa; Dewleta ku herî dereng pirsgirêka mafên zimanan çareser kiriye jê yek jî Fransa ye. Bi qanûna Deixonne ya ku di sala 1951'ê de û bi qanûna Habya ku di sala 1975'an de hatine pejirandin, pêşî li perwerdehiya zimanên di welêt de vebûye.

Spanya; Zimanê wê yê fermî spanyolî (kastîlî) ye. Lê di salên dawî de herêma otonom hatine avakirin. Di van herêma otonom de bi zimanê spanyolî û bi zimanê herêmî yên wekî; katalanî, galîçî, baskî, aragonî û hwd. perwerdehî tê dayîn. Di vî welatî de hem dibistanên xweser bi zimanên herêmî perwerdehiyê didin û hem jî dibistanên duzimanî hene. Di zanîngehan de jî bi piranî du zimanên bikaranîn. Di welêt de hem dibistanên dewletê hem jî dibistanên taybet hene. (Dibistanên taybet bi piranî ji aliyê malbatan ve tênê finansîkirin.)

Li cihanê bê van dewletan pir dewletên din jî pirsgireka zimanên ku di welatê wan de hene, bi awayek çareser kirine. Hinek dewlet jî ditirsin ku pirsgireka zimanan bînin rojeva xwe. Lê hatiye dîtin ku tirs û tunehesibandin ne çare ye.

Wekî me li jor jî gotibû di dinyayê de şeş hezar û pênc sed ziman hene. Ji van jî sê hezarî zêdetir li ber windabûnê ne. Ji van yek jî zimanê kurdî ye.

Li Tirkîye, Îran, Iraq û Sûriyê rewşa zimanê kurdî ;

Tirkîye; Zimanê wî yê fermî û zimanê perwedehiyê tirkî ye. Bi guherîna hinek qanûnan re tenê bi awayeke sî-norkirî ji bo zimanê mehelfî mafê kursên taybet derketiye holê û di warê weşan û çapemeniyê de jî ziman tê bikaranîn. Di televîzyon û radyoyan de jî, bi zimanên din bi saetan sî-norkirî û li gorî hinek şert û mercan weşan tê kirin. Lê pîrsgireka zimanên hindikahiyan û zimanên din hê jî, ji bo çareseriyê di rojevê de cih negirtiye.

Iraq; Li Iraqê ji sala 1960î û vir ve bi zimanê kurdî perwerdehî tê dayîn. Ev perwerdehî heta sala 1970'yan tenê heta pola şeşemîn bi kurdî bû. Ji vê salê pê ve di fî-seyan de jî perwerdehî bi kurdî hatiye dayîn. Îro jî heta zanîngehê perwerdehî bi kurdî tê dayîn. Tenê di lîse û zanîngehan de zimanê erebî wekî zimanê biyanî yê mecbûrî tê dayîn.

Îran; Li Îranê tenê di dema Komara Mahabadê de kurdî wekî zimanê perwedehiyê hatiye bikaranîn. Îro di qanûna bîngehîn a Îranê de mafê zimanan neyê parastin. Tenê mafê parastina ziman û çandan daye kêmtir neteweyan. Bilî van mafan Enstîtuya Kurdî ji aliyê Îranê ve tê fî-nansekirin û di radyoyan de jî bi awayek sî-norkirî kurdî tê bikaranîn.

Sûriye; Li vî welatî jî mafê zimanan tune ye. Tenê ji aliyê weşanê ve zimanê kurdî bi giranî bi alfabe ya latîni hatiye bikaranîn.

Îro li hinek welatên Ewropayê û li hinek komarên Sovyetê jî bi zimanê kurdî di statûya zimanê zikmakî û zimanê hindikahiyan de perwerdehî tê dayîn.

Em li jor, li ser rewşa hinek zimanên di cihanê de sekinîn. Wekî me li jor jî anî ziman, hinek pîrsgirek bi hinek rêbazan hatiye çareserkirin, lê hinek pîrsgirek jî hê çareser nebûne. Pîrsgireka herî mezin, pîrsgireka ku nehatiye çareserkirin; jê yek jî pîrsgireka zimanê kurdî ye. Divê ev pîrsgirek bi rêbazek wisa bê çareserkirin ku di nav zimanên serdest de nehele û ji holê ranebe. Divê çareserî di statûya parastina mafê zimanê neteweyî, zimanê zikmakî û li hinek welatan de jî di rewşa zimanê kêmtir neteweyan de bê çareserkirin. Çareserîya herî girîng jî çareserîya navendî ye. Ji ber ku, heke wekî zimanek fermî bikare li ser rûyê cihanê bijî, dê di nav demek kin de, di cihên din de jî çareseriyê bi xwe re bîne. Ji ber ku di cihanê de mînakên hemû cure çareserîyan hene.

Mirov dikare wekî mînak çareserîya pîrsgireka zimanê kurdî bi vî awayî kurte bike.

1- Divê li cihên ku derfet hene li ser bîngeha zimanan herêmtir bînin avakirin. Heke li ser bîngeha zimanan herêmtir bînin avakirin dê bi destê rêveberiyên herêmtir pîrsgirek bi hêsanî di demek kin de bê çareserkirin. Di dewletên wekî; Spanya, Swîsre, DYA, Belçîka û hwd. de piraniya pîrsgirêkê bi vî rêbazê hatiye çareserkirin.

2- Divê kurdî wekî zimanê fermî yê duyemîn bê pejirandin. Kurd di çar dewletan de jî wekî neteweya duyemîn in. Zimanê wan jî wekî zimanê welêt yê duyemîn e. Hekî wek zimanê duyemîn neyê pejirandin pîrsgirêk bi tevahî çareser nabin. Dê pêşerojê dîsa wekî pîrsgirêka berê di rojevê de cih bigire.

3- Perwerdehî ji pola destpêkê heta zanîngehê divê bi vî zimanî bê dayîn. Heke perwerdehî ji pola destpêkê dest pê neke û zimanê perwedehiyê jî ev ziman nebe wê demê di bin bandora zimanê serdest de dimîne û roj bi roj tê jîbîrkirin. Di demek kin de di nav zimanê serdest de dihele û ji holê radiibe. Ji bo ku ziman xwe nû bike û wekî zimanê rojane cihê xwe bigire divê di hemû dibistanan de, di statûya zimanê perwedehiyê de bê bikaranîn.

4- Zimanê din yê fermî jî wekî zimanê duyemîn yê mecbûrî divê bînin dayîn. Divê gel zimanê serdest jî bizane. Ji ber vî sedemê divê zimanê serdest jî wekî zimanê biyanî yê mecbûrî bê dayîn. Divê bi vî perwerdehî her kes zimanê serdest jî hîn bibe.

5- Di cihên ku du netew an jî pir ziman bi hev re dijîn de jî pîrsgirek di statûya duzimanî de divê bê çareserkirin. Di van cihan de divê hem dibistanên xweser yekzimanî û hem jî dibistanên duzimanî bînin vekirin. Di dibistanên duzimanî de mamoste her du zimanan jî divê bizanibin. Di van dibistanan de jî divê zimanê duyemîn û zimanê serdest bi hev re bê hîn kirin.

6- Di statûya zimanê kêmtir neteweyan de jî divê perwerdehî duzimanî be. Di vî statûyê de jî divê di pola destpêkê de her xwedekar berê zimanê xwe yê zikmakî hîn bibe. Di polên din de jî divê her du zimanan bi hev re bi kar bînin.

Wekî me li jor jî bi kurtahî anîbû ziman çareseriyên bi vî rengî di cihanê de pir in. Heke daxwaza çareserkirina pîrsgirêkê têkeve rojevê, mirov dikare li gorî şert û mercên welêt ji hinek mînakên sîde bigire û projeyên nû amade bike.

Li hemû perçeyan gelek wext li ser hebûn û tunebûna ziman nîqaş hebûn. Lê îro em ji vî astê derbas bûn. Divê ji îro pê ve li ser pîrsa "Perwerdehîyek çawa?" nîqaş bînin meşandin.

Bi hêviya nîqaş û projeyên nû....

ÇAVKANÎ ;

1. TEKIN, Gülçiçek Günel : Dilimiz Varlığımız , Dilimiz Kimliğimizdir, Weşanên Aram, Stenbol , 2002
2. DEMIR, Cafer : Ulusalüstü Belgelerde İnsan Hakları
3. Danezana Gerdûnî ya Mafên Mirovan
4. HASANPUR, Emir : Kürt Diliyle İlgili Devlet Politikaları ve Dil Hakları, Weşanên Avesta, Stenbol , 1997
5. AYAZ, Nejat: Katalonya Dîrok Ziman Otonomî, Weşanên Aram, Stenbol, 2007

Algılar, zihniyet kalıpları ve değişimin ötekileştirilmesi

ABDULLAH DEMİRBAŞ

(Görevden düşürülen Sur Belediyesi Başkanı)

Demokrasinin en büyük özelliği, halkın ihtiyaçlarının karşılanması sürecinde halka bizzat "özne olma" işlevinin yüklenmesidir. Çünkü yerel demokrasi, bir taraftan yerel yönetimlerin halka danışmasını bir taraftan da halkın katılımını ifade eder. Yerel yönetimler halka en yakın yönetim organları olmanın yanında aynı zamanda birer demokrasi okulu konumundadırlar.

Yerel yönetimler ile demokrasi ilişkilerinde gözden kaçırılmaması gereken en önemli unsur, yerel kültürlerdir. Yerel kültürlerden beslenen belediyeçilik, merkezi iktidardan daha demokratik bir içeriğe sahiptir. Kültürler içerisinde yaşayan insan dil ile düşünür ve düşündüklerini yine dil ile ifade ederler. Kısaca dil olmaksızın insandan söz etmek mümkün değildir. Dil var olandır, yok sayılmaz. Kendine özgü yasalar içinde yaşayan, gelişen canlı bir varlık olarak kültürel bütünlerin en önemli değerlerindedir. Türkiye'de ise kültürel çeşitlilik görmezden gelinmiş, "tek dil, tek din ve tek mezhep"ten oluşan bir ulus yaratılmaya çalışılmış, yüzyıllardır bir arada yaşayan farklı kesimleri tek tiplendirerek herkesi "Türk" kabul eden politikalar yürütülmüştür. Bu inkar, tekçi ve asimile politikaların sonucu diğer etnik kimlikler olarak Kürtler, Araplar, Çerkezler, Ermeniler, Lazlar, İbranlılar, Süryaniler, Pomaklar, Gürcüler, Rumlar vb. bir çok kimlik yok sayılmıştır. Kültürel farklılıklar iddiasında bulunan kesimler her zaman için tehlikeli görülerek "bölücülük" ve "vatan hainliği"yle cezalandırılmıştır. Bu halkların kültürlerini yaşama-larına izin verilmemiş, yok etme politikaları uygulanmıştır.

Bu durum, farklı kültürlerin birbirlerine karşı şiddet kullanmalarına kadar götürülmüştür. Diller ve kültürler çeşitli yasalar, uygulamaların yanında sinema, tiyatro ve edebiyat alanında da küçük düşürülmüş, toplumun çeşitli katmanlarının birbirlerine karşı düşmanca düşünceler beslemesine ve önyargı duvarlarının örülmesine neden olmuştur.

Sözde kalan "değişim"

Göreve geldiğimiz 2004 yılı itibariyle gördük ki, belediye sınırlarımız içerisinde yaşanması gereken "farklılıklar ve zenginlikler temelinde birlik" ifadeleri, Süryani, Keldani, Ermeni nüfusunun tamamen kaçırılmış olması, Kürt nüfusunun ise düşmanca politikalarla ötekileştirilmesi, yurttaşlarımızda ciddi huzursuzluklara kaynaklık etmişti. Yaptığımız araştırmalar ve anketlerin yanı sıra halkla olan tüm iletişimimizde

farklı dillerin ne kadar gerekli olduğunu ve çalışmalarımızı çok dilli yapmadığımızda ise halkın ne kadar tepki duyacağını gördük.

Türkiye'de her ne kadar "yasal düzenlemeler yerel dillerin kullanımına olanak veriyor artık" diye söylene de, yerel yönetimlerin yerel diller için tek bir kuruluş dahi masraf yapmalarını "yetkiyi kötüye kullanma" şeklinde değerlendirilmektedir. Bu durum, dillerden düşmeyen "değişim" söyleminin hâlâ sözde kaldığının, uygulamalara yansımadağının göstergesidir. Öyle ki yazar, aydın ve yerel dillere duyarlı şahsiyetlerin gönüllü olarak verdikleri çaba ve destek sayesinde tek kuruluş para ödmeden yapılan çok dilli çalışmalar bizi onlarca soruşturma ile karşı karşıya bırakmıştır. Tüm bu soruşturmalarda merkezinde öteki diller değil Kürtçe, Ermenice ve Süryanice incelenmeye alınmış, bu diller için herhangi bir finansmanın tahsis edilip edilmediği dikkatle incelenmiştir. İngilizce, Almanca, Fransızca, İtalyanca vb. dillerde bir çok yayın hazırlayan belediyelere herhangi bir soruşturma açılmamış olması da özellikle yerel dillerle uğraşıldığına göstergesidir. Açıkça belirtmek gerekir ki, uygulamayı gerçekleştiren belediyelere göre verilen kararlar tam anlamıyla bir ayrımcılıktır.

Ubuntu'ya evet, Kürtçeye hayır!

Özgür yazılım ürünü Ubuntu GNU/Linux adlı işletim sistemi dünyada 167 dilde programlanmış, Türkiye'de yüzlerce kişi tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve birçok bilgisayar dergisi Ubuntu CD'si dağıtmış ve herhangi bir soruşturmaya uğramamıştır. Ancak yazılımın Kürtçeye çevrilmesi ve bizim de destek vermemiz nedeniyle hemen soruşturma açılmıştır.

Hiçbir şekilde eğitim safhalarında olmayan yerel diller, okullarda eğitim veren öğretmenlerin dikkatini çocuk oyunlarının zenginliği sayesinde çekmiş, öğretmenlerin bu yönde telkinleri üzerine bir araya gelen gönüllü bir grup bir "Çocuk Oyunları Kitabı" hazırlamıştır. Belediye olarak bu çalışma üzerinde önemle durduk ve yayınladık. Ancak bu kitap, içeriğinden dolayı değil, dilinden dolayı bir kez daha soruşturmaya tabii tutulmuş, MEB tarafından okullara hiçbir şekilde sokulmaması doğrultusunda talimat verilmiştir.

Aynı şekilde Diyarbakır'ı tanıtan turizm kapsamındaki broşürlerde yerel dillerin kullanılması da soruşturmalara neden olmuştur. Oysa bu broşürlerin diline değil de etki-

lerine bakılmış olsaydı, turizmin gelişmesi ve bölgesel kalkınma yanında birçok alandaki olumlu etkileri görülmüştü.

Son olarak; Sur Belediye Meclisimizce 06.10.2006 tarih ve 61 sayılı karar ile "belediye hizmetlerinin etkili, verimli ve yurttaş merkezli yürütülebilmesi için çok dilli hizmet" mantalitesi kabul edilmiş ve karar, gerçekleştirdiğimiz bir basın toplantısı ile kamuoyuna deklare edilmişti. Akabinde meydana gelen gelişmeler Türkiye'de siyasal zihniyete sirayet eden korku ve sendromların temel niteliklerini ortaya koyma açısından önemli zihniyet kalıplarını işaret etmiştir.

Kendi toplumunu tanımayan, yurttaşlardan aldıkları yetkilerle yurttaşlar üzerinde mutlak tahakküm hakkını kendilerinde görme anlayışının temsilcileri, son hadisenin de gösterdiği gibi artık değişim dönemine girmek zorundadırlar. Çünkü Türkiye'nin yurttaşları dışarıda bırakan bir zihinsel iklimle yönetileceğini beklemek gerçekçi olmaz.

Yurttaş katılımının gereği yapıldı

Çok dilli hizmet kararımız kısa süre içerisinde devletin kutsal alanına taşınmış ve Türkiye'de hala hükümlen olan "milliyetçi-devletçi algı" eşliğinde değerlendirilip, mantıksal akıl yürütme rafa kaldırılmıştır. Uzun yıllardır yinelenen değişimin gerekliliği argümanı, değişim talebinin DTP'li bir belediyeden gelince hemen terk edilmiş ve bu durum demokratikleşmeyi ve sivilleşmeyi tetikleyen reformlar yaptığını iddia eden AKP iktidarının ikiyüzlü siyaset anlayışını açığa çıkartmış, maskesini düşmüştür. Tartışmanın merkezine oturtulan "iç ve dış mihraklar", demokratik bir anlama çabasını engellediği ölçüde, değişim talebinin sahipleri olarak siyasi hareketimizi ve belediyemizi ötekileştirme, değersizleştirme politikalarına kurban etmiş ve çok dilli hizmet kararımızı tüm güçlere "hedef" tayin etmiştir.

Çağdaş yönetim yaklaşımlarından, demokratikleşme ve yurttaş odaklı anlayışlardan görünürde bahseden siyasal iktidarlar, Cumhuriyetin kurulmasından beri devlet-yurttaş ilişkisinde resmi ideolojiyi hakim kılma uğraşında olmuşlardır. Demokrasi anlayışının halka hizmet ile uyumlu kesişme yeri olarak hizmetin çok dilli sunulması politikası tartışmaya dahi açılmadan, devletin üniter kimliğine saldırı olarak kabul edilmiş, yurttaş bir kez daha görmezlikten gelmek durumunda kalmıştır. Oysa ki Sur Belediye Meclisi'nce alınan karar, tamamıyla Diyarbakır ili, Suriçi beldesindeki mevcut demografik yapı baz alınmak suretiyle verilmiş olup, demokratik mekanizmalara yurttaş katılımının azamileştirilmesi amacına dönük olarak okunmalıdır.

Kısaca özetleyecek olursak; Suriçi beldesinde 8920 hanede uygulanan anket, klasik bir kanaat ölçme çalışmasından çok ötesinde, doğrudan halkın hemen hemen bütününe ulaşma çabasını göstermiştir. Resmi rakamlara göre 98 bin olan belde nüfusunun yaklaşık 75 binine ulaşılmıştır.

Ankete göre bazı ibret verici sonuçlar şöyledir:

- Hanede yaşayan kişi sayısı; 1-3 aralığı yüzde 24, 4-6

aralığı yüzde 43, 7-9 aralığı yüzde 24, 10 ve üstü kişi sayısı yüzde 9'dur.

- Çocuk sayısı; 1-3 aralığı yüzde 37, 4-6 aralığı yüzde 36, 7-9 aralığı yüzde 17, 10 ve üstü çocuk sayısı yüzde 10'dur.

- Okula devam eden çocuk; yüzde 83'ünün çocuğu okula gitmektedir. yüzde 17'sinin çocuğu okula gitmemektedir.

- Görüşülen ailelerden yüzde 33'ünde ailede çalışan olmadığını ifade edilmiştir. yüzde 54'ünde 1 kişi, yüzde 7'sinde 2 kişi, yüzde 6'sında 6 kişi çalıştığı belirtilmiştir.

- Ailelerin yüzde 21'i SSK, yüzde 9'u Bağ-kur, yüzde 4'ü Emekli Sandığı, yüzde 54'ü Yeşil Kartlı olduğunu belirtmiştir. Yüzde 12'si hiçbir güvencelerinin olmadığını ifade etmiştir.

- Ailelerden yüzde 9'u evlerinde engelli olduğunu belirtirken, yüzde 91'i evlerinde herhangi bir engelli olmadığını ifade etmiştir.

Konumuz olan yurttaşların konuştuğu dille ilgili olan veriler ise şöyledir: Görüşülen ailelerin yüzde 24'ü Türkçe, yüzde 72'si Kürtçe, yüzde 11'i de Arapça dilini günlük yaşamda kullandığını belirtmişlerdir. Yüzde 3'lük kesimde bu dillerin dışında bir dil kullandığını ifade etmiştir. Ailelerden yüzde 31'i konuştuğu dille okuma-yazma bildiğini belirtirken, yüzde 69'u konuştuğu dilde okuma-yazma bilmediğini ifade etmiştir.

Belirtmek gerekir ki, "Çok dilli belediyecilik" kararıyla Türkiye'de siyaset sahnesinin alışık olmadığı bir anlayışın ilk nüvelerini ortaya koymamızla birlikte, ülkemizin resmi ideoloji dışı söylemlere verdiği tepkilerin tümüyle üzerimize yüklenildi. Yanm asırlık demokrasi tecrübesine sahip olduğu belirtilen Türkiye siyasal sistemi, demokrasiyi sadece merkezi iktidardan belirlenmesinde kullanılan periyodik seçimlere indirgemek suretiyle, yerel demokrasiyi yok kabul etmekte ve gelen taleplere ise düşman muamelesi yapmaktadır.

Çok dilli belediyecilik bir değişim talebidir ve meşru zeminde değerlendirilmelidir. Türkiye'de yurttaş odaklı hizmet anlayışı olarak öne sürdüğümüz çok dilli hizmet anlayışı "kötü niyetlilikle" suçlanıyorsa, demokrasi anlayışının ciddi bir sorgulanmaya ihtiyacı olduğu aşikardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren siyasal ve toplumsal alan üzerinde kurduğu baskı yurttaşların güvenini sarsmıştır. Çok dilli hizmet anlayışımız tam da bu noktada yitirilen güveni yeniden tesis etmeye, yurttaşın kendi dili ve kültürüyle yönetime katılmasını sağlayacak mekanizmaların temelini oluşturur.

"Geni" olan toplumsal kesimleri modernleştirmeyi/muasıf medeniyet seviyesine çıkartmayı kendisine misyon edinmiş olan siyasal elitler, siyasal sistemi daha demokratik kılmaya yönelik önerileri hazmedememektedirler. Suçlamalar Sur Belediye Meclisi özelinde, demokratik zihniyetin fikri bütünselliğindedir. Bu noktada belirtilmesi gereken önemli husus, siyasal elitlerin gözünde asıl tehdidin demokrasinin kendisi olduğudur. Demokrasiyi kendi rakibi haline getiren bir cumhuriyet ve siyaset anlayışının günümüzün Türkiye'si için artık hiçbir saygınlığı ve meşruiyeti yoktur.

Anadili eğitiminde İsveç modeli ve Kürtçe

HAYDAR DILJEN

Avrupanın tüm devletlerinde anadili eğitimi var. Fakat ülkeden ülkeye çok farklı modeller uygulanıyor. Bence, tüm eksikliklerine rağmen, bu modellerin en derli toplusu İsveç modelidir. Bu model, hem içeriği hem örgütlenmesi hem de kapsam ve etkileri açısından demokratiktir. Anaokulundan lise sonunu kadar uygulanıyor. Kanunu var. Parlamentoca onaylanan müfredatı var. Uygulamasıyla ilgili yönetmelikleri var. Sekizinci sınıftan itibaren not veriliyor. Öğretmen maaşları ve defter-kitap dahil tüm masrafları devletçe karşılanıyor.

Okullar Kanunu'nun 2. Maddesi, eğitimin temel amacını ve ilkelerini şöyle özetliyor: "Tüm çocuk, genç ve yetişkinler; cinsiyet, coğrafik yerleşim, sosyal ve ekonomik durumlarına bakılmaksızın eşdeğerli bir eğitim hakkına sahiptirler..."

Eğitim, çocuk ve gençlere bilgi ve beceriler kazandıracak, ailelerle işbirliği halinde, onların sorumluluk almaya ve toplumun uyumlu birer bireyleri olmaya yönelik gelişmelerini sağlayacaktır. Eğitimde, özel yardıma gereksinim duyan öğrencilerin durumu gözönünde bulundurulacak, tüm eğitim faaliyetleri demokrasinin temel değerleriyle uyumlu bir şekilde yürütülecektir."

Hem mecburi hem de isteğe bağlı olan okullarda eğitim parasızdır. Kitap, defter, kalem, öğle yemeği, yol parası, sağlık giderleri gibi tüm eğitim giderleri belediyelerce karşılanır.

Öğretimle ilgili bir çok konuda sendikaların önemli etkileri var. Birlikte Kararlaştırma Kanunu'na göre, sendikaların onayı alınmadan, işveren kendi başına bir karar alıp uygulamaz. Eğitim ve öğretimle ilgili alınacak her önemli karar veya çıkarılacak her kanun hem sendika kanalıyla hem de belediyeler kanalıyla enine boyuna tartışılır, görüşler yazılı bildirilir, sonra parlamentoda karara bağlanır.

İsveç'te kendi evinde İsveççe'den başka herhangi bir dilli konuşan her anne ve babanın kendi çocuklarına anadil eğitimi isteme hakkı vardır. Belediyeler de bu hakkın gereklerini yerine getirmek zorundadır. Bu kapsamda, SCB'nin (Devlet İstatistik Bürosu) 2002/2003 öğretim yılı istatistiklerine göre, İsveç'te 200'e yakın dil konuşuluyor. Bunlardan 140 kadan okul istatistiklerinde görülüyor. Bu istatistiklere göre 73.572 öğrenciye 112 ayrı dilde anadil eğitimi veriliyor. Yüzde 54 gibi bir orana sahip bu dillerden biri de Kürt-

çe'dir. 9000'i aşkın Kürt çocuk ve genci İsveç'te anadil eğitimine katılıyor.

İsveç modelinin kısa geçmişi

İsveç'te anadil eğitimi hakkındaki tartışmalar 60'lı yıllarda başladı ve 70'li yılları başından itibaren yoğunlaştı. Tartışmaların bu yıllarda başlayıp yoğunlaşması elbet rastlantı değil. Bilindiği gibi bu yıllar, Avrupalıların işgücü gereksinimini duydukları ve ekonomik nedenli işçi akımının başladığı yıllardır. O zamana dek, Finlandiya gibi çevre ülkelerden İsveç'e işgücü göçü yaşanmıştı. Fakat bu göç, kapsam ve öğrenci yoğunluğu itibarıyla, anadil eğitimini sorun olarak dayatacak düzeyde değildi. 60'lı yıllar boyunca ve 70'li yılları başına dek İsveç kamuoyu ve kurumlarının önemli bir bölümü çözümü asimilasyon politikalarında arıyordu. Yani onların kafalarında yabancı çocukları ve onların ailelerini yola getirmenin ya da "adam" etmenin tek yolu vardı, asimilasyon... Yabancı çocuklar, bir tek kelime İsveççe bilmeden yalnız İsveççe konuşulan sınıflara yerleştirilir, çocuklarıyla İsveççe konuşmaları için ailelere öğütler verilirdi. Amaç, çocuklara İsveççe'yi tek seçenek olarak dayatıp, onları İsveçleştirmektir. Bu talihsiz deneye de bir kez daha görüldü ki, insanların kimlik değiştirmeleri öyle kolay olmuyor ve bu asimilasyon politikası beraberinde sarılması zor yaralar açıyor.

Bu politikalar sonucu çocuklar girdikleri kimlik bunalımında çeşitli uyumsuzluklar gösterdiler ve bu durum topluma daha pahalıya mal oldu. Olumsuz sonuçlar, toplumun çeşitli kesimlerinde, özellikle eğitimciler cephesinde hararetli tartışmalara ve dolayısıyla yeni çözüm yolların aranmasına neden oldu. Tartışmaların sonucunda parlamento Anadil Eğitimi Reformu adıyla bir reform kabul etti. 1975 yılında, kabul edilen anadil eğitimi ile asimilasyon politikasından resmen vazgeçildi. Bunun yerine entegrasyon politikası benimsendi. Entegrasyon; kısaca, kişinin kendi değerleri ile içinde yaşadığı toplumun değerlerini ortak bir zeminde buluşturması şeklinde özetlenebilir. Yani entegrasyon, asimilasyonun tersi olarak alış-verişe dayanan bir uyum politikasıdır.

Bu reform, Okullar Kanunu'nun 5. Maddesinin 4. Paragrafında şöyle formüle edildi; "Eğer öğrencinin anne ve

babası birlikte veya her biri ayrı olarak evde İsveççe dışında başka bir dili kendi çocuğuyla konuşuyor ve bu dili günlük iletişim dili olarak kullanıyorlarsa, o çocuğun okulda anadil dersi almaya hakkı vardır. Belediyeler, bu hakkın kullanılabilmesi için gerekli tedbirleri almak zorundadırlar." Bu kanun, 1969 programına bir ek yapılarak yürürlüğe girdi. Fakat ilk kez 1980 yılında çıkarılan programda yer aldı.

İsveç modelinin bazı özellikleri

- İsveç'te hem anadili eğitimi hem de anadilde eğitim veriliyor
- Ayrıca, anadilde eğitim sınıfları var.
- Uygulamalar belediyeden belediyeye farklılıklar gösterebiliyor.
- Genel olarak en az beş kişilik bir grup oluşturmak gerekiyor.
- Lise öğrencilerinden oluşan bir grubun haftada 2,5 saat ders hakkı vardır.
- Eğitim ve öğretim işlerinden belediyeler sorumludur.
- Anadili eğitimi velinin yazılı isteğine bağlıdır.
- Tüm anadili dersi öğretmenleri, belediyelere bağlıdır.
- Her belediye, bazen her okul, kendi öğretmenini kendisi işe alır.
- Öğrenciler, diğer derslerde olduğu gibi, 8. sınıftan itibaren anadili dersinden de not alırlar. Anadili dersinde alınan notlar aynen diğer dersler gibi geçerlidir.

Sayılarla Avrupa ve İsveç'te Kürtçe anadili eğitimi

Özellikle 70'li yıllardan itibaren Avrupa'da Kürtçe anadili eğitimi için çabalar var. Bugün bir çok ülkede resmi olarak Kürtçe anadili dersi veriliyor. Bu ülkeler içinde, bazı eksikliklerine rağmen, Kürtçe açısından da en kapsamlı modeli geliştiren İsveç'tir diyebiliriz.

Almanya'da yaklaşık olarak 600 bin Kürt yaşıyor. Anadili eğitimine katılan öğrenci sayısı

2000 civarındadır. Holanda'da 100 bin Kürt var. 200 civarında çocuk anadili derslerine katılıyor.

İsviçre'de 35 bin Kürt yaşıyor. 200 çocuk anadili derslerine katılıyor.

İsveç'te 60 bin civarında Kürt yaşıyor. 9000'i aşkın çocuk ve genç Kürtçe derslere katılıyor. Bu Avrupadaki en yüksek Kürtçe eğitime katılım sayısıdır. Ayrıca Finlandiya,

Norveç ve Danimarka'da da resmi olarak Kürtçe eğitim var.

Avrupa'da Kürtçe anadili eğitimine katılan öğrenci sayısının bu denli az olmasının asıl nedeni, eğitimin sistemin bir parçası olarak değil, okullarda kurslar şeklinde verilmesidir. Yani anadili eğitimi ilgili ülke eğitiminin bir parçası değil. Yalnız İsveç'te anadili eğitim sisteminin bir parçasıdır ve anadili dersinin notları aynen diğer dersler gibi geçerlidir. Bu nedenle İsveç'te katılma oranı yüksektir. Bu durum bütün diller için geçerlidir.

İsveç'te anadil eğitim reformunun yürürlüğe girdiği 1977 yılından itibaren resmi olarak Kürtçe anadili eğitimi yapılmaktadır. Bugüne dek on binlerce Kürt çocuk bu olanaktan yararlandı. Devlet İstatistik Bürosu'nun verilerine göre Kürtçe, İsveç'te 10 büyük dil arasındadır.

İsveç Devlet İstatistik Bürosunun 2006/07 öğretim yılı istatistiklerine göre, İsveç'te temel eğitimde, 1. sınıftan 9. sınıfa kadar 9396 öğrenci var. Bunlardan 6267'si anadili eğitimine katılıyor. Bu oran olarak yüzde 66,7'dir. Okul öncesi eğitim, lise ve anadille eğitime yani yardımcı eğitim derslerine katılanların sayısı bu sayıya dahil değil. Eğer onların sayısı da hesaplanırsa bu sayı 9000'i geçer.

Aynı istatistik verilere göre, İsveç'te temel eğitim seviyesinde Kürtçe'nin Soranca lehçesini konuşan ve anadili eğitimine katılma hakkı olan 4238 öğrenci var. Bunlardan 3234'ü anadili eğitimine katılıyor. Bu oran olarak yüzde 76'dır. Buna karşılık Kürtçenin Kurmanci lehçesini konuşan 5158 öğrenci var. Bunlardan 3033'ü anadili eğitime katılıyor. Bu, oran olarak yüzde 59'dur. Görüldüğü gibi, Soranca lehçesini konuşanların oranı Kurmanci konuşanların oranından daha yüksektir. Bunun nedenleri başka bir yazının konusu olabilir.

Ayrıca Kürtçenin zazaca lehçesini konuşan bir kaç çocuk da anadili eğitimine katılıyor. Fakat sayıları az olduğu için istatistiklerde görülmüyorlar.

İsveç modeli, Türkiye ve Kürdistan'da bire bir uygulanamaz elbette. Fakat bu modelden ve yarattığı birikimden yararlanılabilir. Her şeyden önce Kürt coğrafyasında eğitimde birinci dil Kürtçe, ikinci dil Türkçe ve başta İngilizce olmak üzere diğer diller de yabancı dil olarak okutulmalı. Buradaki eğitim anadille eğitim olmalıdır, yani tüm dersler Kürtçe olarak verilmeli. Türkiye'nin diğer bölgelerine dağılan ya da dağıtılan Kürtler için anadili eğitimi uygulanmalı. Yani Kürt coğrafyası dışında yaşayan Kürtler için Türkçe birinci dil, Kürtçe ise anadili olarak öğretilmeli, İsveç modeline benzer bir model uygulanmalıdır.

'Haydê Keçno ber bi mektebê ve!'

BENGÎN AMEDÎ

Nivîskar û ramanwêrê Frensî J.J.Rousseau di romana xwe ya bi navê Emilê de li ser perwerdehiya siruştiyê rastwestiyê û ev berhem her wiha bûye îlhama Şoreşa Frensî jî. Rousseau di berhema xwe de serpêhatiya zarokê biçûk û sêwî Emile vedibêje. Emile di destpêka emrê xwe de fêr û perwerdehiyê tu tiştê nabe. Çi hêla xwezayê, çi olî û çi jî di warê mirovahiyê de hînî tu tiştî nabe. Paşê di dinyaya xwe ya hissî de hinek têdigihîje yan jî em dikarin bêjin pêvajoya azadiya xwe tevan dîke, hin bi hin dest bi perwerdehiyê dîke. Di finalê de jî Emile dizewice û dibe mirovekî bextewar. Her wiha li gor rexnegirên wêjezan Emile di lîteraturê de tiştêkî ne biqîmet e lê bi gor perwerdezanan miladê sosyolojiya perwerdehiyê ye. Rousseau her çiqas pêvajoyên perwerdehiya Emilê de pirsgirêka azadiya takekesî tîne zimên aliyek din jî destnîşanî tiştêkî dîke ew jî "hestên mirov nayê perwerdekirin" e. Li gor vê ramanê jî cudatîyên kulturî û çînî (siniî) jî li ber perwerdebûnê de astengiyê girîng e.

Li Ewropayê piştî Şoreşa Frensî di zanistîya perwerdehiyê de gelek gav hate avêtin lê heta îro di vî warî de çareyek mayinde demeketiye holê. Ji ber ku perwerdehî tevî bi ser navê xwe pirsgirêkek e. Her wiha F. Kafka jî di çîroka xwe ya bi navê 'Ji bo Akademiyê Raporek' de qala mirovê ku di paşeroja xwe de meymûn bûye serpêhatî û pêşveçûyîna wî dîke. Di vê berhemê de jî dîsa pîrsa azadiya mirov tê holê û Kafka li rêgez û perwerdekar, bi kurta hî li dijî perwerdebûnê derdikeve. Mirov ji van mînakên dikare vê bêje, perwerdehî nikare bigihîje astek gerdûnî. Lê zanistîya perwerdehî piştî Şoreşa Frensî bi awayekî jakoben, îdeolojîyêk fermî û desthilatî ketiye navberê. Ji ber ku ev çax damezrînên dewletên neteweyiyê ye. Di sedsalan şûnde jî welatên ku sîstema 'dewleta neteweyî' pejirandine perwerdehiyên xwe bi otorîterî û fermî şêwandine. Wekî tê zanîn sosyologa frensî Emile Durkheim ne bi tenê zanistîya sosyolojiyê xebitiye. Wî, hem li ser civakzanî hem jî li ser perwerdekirina civakî xebat meşandiye. Tê zanîn ku li Tirkiyeyê jî domdarên Durkheim Prens Sabahattin, Ali Suavi û Ziya Gokalp in. Di ramanên wan ên pozîtîvî de afirandina civatek baş û pêşveçûyî heye. Li gor wan civatek ronak, pêşketî, hemdem û bextewer bi tenê kesên biperwerde mimkûn e. Ji ber vê yekê jî bi gor wan divê program û rêbazên perwerdehiyê jî bi destê desthilatdariyê bêne meşandin. Bêguman ev raman tê vê wateyê semiyantî an jî mihendiztiya civakê. Her wiha ev hewldan di dêwla civatê de bir-

yarên girîng girtin an jî afirandina civakeke. Lê îro li realîteyê em dinihêrin ku sosyolojî û beşa wî ya sosyolojiya perwerdehî çareserkirina pirsgirêkên civakî de ne mifteyek e û ne jî rêyek ewle ye. Di çareserkirina pirsgirêkên civatî û perwerdehiyê de ciyawaziyên kulturî, etnîkî, herêmî û çînî mirov nikare biavêje piştguh. Ango sazîkirin û vekirîna dibistanan di hêla mebestên perwerdehî de bi tenê civatên demokratîk de bikêr e. Lewra ev yek rastîya Tirkiyeyê û zanistiyên perwerdehî yê aciz dimîne derdixê holê. Mijara me ya sereke, ya ku li gor min hatiye rewşekî paradîgmê, ji ber ku ji hêla tu kesî li ser vê yekê nehatiye axaftin û ne jî hatiye nîqaşkirin, ji der ve jî wekî tiştêkî baş tê pejirandin kampanyaya "Haydê Keçno li Mektebê" an jî HAYDÎ KIZLAR OKULA".

Wekî tê zanîn piştî damezirandina komarê ji sala 1930'yan pê ve seferberiyên fêrkirina xwendin û nivîsandin li Tirkiyeyê gur bûye û li herêma kurdan ji aliyê gelê kurd bi helwestekî neyînî û bi awayekî tund hatiye pêşwazîkirin. Ev helwest, em dikarin bêjin ji aliyê gelê kurd ve bi serhişkî hatiye nîşandan. Dibe ku ev helwest bi her rengî bê şirovekirin lê aliyêkî din jî xwestina rejîma nuh de bi taybetî jî otorîteya xwezexmkirin û asimilasyonê jî heye. Ji bo vê yekê wê çaxê bi darê zorê ya cendimeryan ev polîtîka hatiye meşandin. Li hember vê rewşê jî kurdan zaroyên xwe an di cihên nivînan an jî li kadîn û goman veşartinê û zaroyên xwe neşandine dibistanê. Ji hêla rastiyê ve jî li hemberî kultur, jîyan û nîrxekî biyanî gelê kurd nerazîbûna xwe nîşan daye û ev yek qebûl nekiriye. Lê di rewşa îroyîn de em dinihêrin ku polîtîkayên asimilasyonê pir hindik guheriye lê bi ferqekê, ew jî para rêxistinên navneteweyî (UNICEF) ye. Dibe ku ev kampanya bi awayekî masûm bê dîtin, lê dîsa sepîna dewlet û rêxistinên sîvil (!) xuya ye. Niha jî em vê yekê bîna hurrandin.

Kampanyaya dewletê ji hêla siyasî, sosyâlî û di psîkolojiyê de gelek tiştên neyînî vedîşêre. Berî her tiştî ev kampanya ji demokratîkbûnê gelek dûr e. Seremoniya klasîk di televîzyonê de her gav ber bi çavan e. Çawa? Çend mamosteyên îdealîst (!) li pêş de, çend kesên ji gel û pişt re jî rayedarek fermî diçin malekî. Dibe ku hatiye hesabandin ev mamosteyê îdealîst jî her tim jin in. (Ji ber ku mîrên kurd pir hurmetê nîşanî ricayên jinan didin). Lê carna jî bi awayekî tehdîtkar daxwaz tê zimên. Li hêla din ve jî keçîkek kurd bi zora nûçevanan bi awayekî kelogirî didin axaftin. Ev îstîsmarên hissî di spot reklamên televîz-

yonê de yê hunermendên bi nav û deng (Sezen Aksu-Kardelenler Projesi) ve jî teva dibe.

Li gorî mafên mirovan dê an bavek di der barê perwerdehiya zarokên xwe de destûrmend in. Ango ev yek tê vê maneyê jî, "Dê û bav dikarin sîstema perwerdehiyekî red bikin û zarên xwe nedin xwendin". Ev maf mafekî gerdûnî ye û nayê terikandin lê mixabin ji aliyê rêxistinêk UNICEF a Neteweyên Yekbûyî ve ev maf tê binpêkirin. Li hêla din jî rêxistinên ku organîzeyê Mitîngên Cumhuriyetê kirine yê bi navê ÇYDD (Komeleya Destekirina Jiyana Hemdem) û EGV (Weqfa Minêkarên Perwerdehî) jî di vê projeyê de hevkarîya wezaretê perwerdehiyê dikin. Bêşik ew komele ji hêla îdeolojiyên xwe de çawa ne, ji hêla hemû raya giştî ve tê zanîn. Bi kurtahî ew sazî bi polîtîkayên xwe ve kemalîst û asimilasyonkar in.

Ji hêla hikumetê de jî rewş ne cuda ye. Ji nav gelê kurd gelek mirov mihtacê alikariyên xwarin, ardû û kartên kesk (kartên tenduristiyê) yê dewletê ne û pir malbat bi vê kampanyayê bi wan hatine tehditkirin jî. Gel tenê bi berdêla tevîbûna vê kampanyayê karîbiye van alikariyan bistîne. Serokwezîr Erdogan jî li ser vê kampanyayê di axaftina xwe de wiha gotiye: "Em dizanin ku keçikên me çi terbiye hilgirtiye, çi fêr bûye ew hemû ji hêla dayikan ve hatiye hilgirtin." Serokwezîr Erdogan dibe ku ev rastî jî dipejirîne ew jî jiyandina zimanê kurdî ji mêjve bi saya hilgirtinên jinên kurd ve hatiye jiyandin. Ev bûyer hê jî bîra me neçûye generalek li Erzeromê jinîkek pîr re

hêrs bûbû û ji jinîkê re "Pêşî fêrî zimên bibin, paşê alikarî bixwazel!" gotibû.

Di dawîya nîqaşa xwe de em dikarin gelek pirsan bikin lê tu hincet li ser vê yekê tu kesî îqna nake. Îro li ser axa kurdan gelek zarok bê xwendin û bê perwerde jiyana xwe didomînin. Aliyek din dibe ku hejmarên keçan yê neçûne dibistanê ji zaroyên lawîk zêde bin jî bi tomerî hejmarên her du alî ji hema hema yek in. Lê dewlet giraniya xwe datîne ser keçên kurd. Hem jî di kampanyayê de mezînbûnên salên keçên kurd jî pêş çavan nayînin. Hew xwendin, nivîsandin û fêrbûna zimanê tirkî girîng e ji bo dewletê. Ji ber ku plana piştî perwerdehiya bingehîn pêk nayê û behsa pêvajoya lîse û zanîngehê nayê bilêvkirin. Di encamê de mirov van pirsan tîne bîra xwe. Gelo keçekî kurd çi pêdiviya wê bi zimanê tirkî, xwendin û nivîsandina wê heye? Wê li gund zimanê tirkî çi bike? Ewê nameyan bişîne ji dilketiyê xwe re an wê cinayetên gerdişî (toreyî) çareser bike? Dibe ku ev pirsên me tiştên qerfî bin jî rewş gelek cidî ye. Di serî de divê perwerdekarên demokrat, rêxistinên demokratîk û sendikayan xwe ji vî paradîgmayê xilas bikin. Ji ber ku ev kampanya di çareserkirina kêşeya kurdî de gavên revok û tedbirên bi talûke ne. Çareserî di welatekî azad de bi zimanê xwe yê zikmakî perwerdebûn e. Bi kurtahî "Haydê li ser nîya aşî û çareserkirinê demokratîk...!"

bengin_amedî@hotmail.com

Diyarname

Malpera nûçe çand û hunerê
Kültür, sanat ve haber sitesi
Web site for news culture and art

Hay ji diyarê xwe hebin, nûçeyên xwe ji Diyarnameyê bixwînin

www.diyarname.com

Uluslaşma sürecinde dil politikaları

AYŞE HÜR

Her ülkede, milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve kurumsallaşmasına denk düşen dil tartışmaları yaşanmıştır ama hiçbir bizdeki kadar uzun ve sancılı olmamıştır. Bilindiği gibi uluslaşmanın temel hedefi "politik ulus" ile "kültürel ulus" arasındaki uyumu sağlamaktır. Bu süreçte, dil politikaları, pozitivist-modernist yaklaşımın kültürel alana yaptığı en açık ve etkili müdahale araçlarından biridir. Özellikle zorunlu eğitim önemli işlevler görür. Çünkü başta standart (ortak) dil olmak üzere, yaratılmak istenen ortak kültürün temel unsurları ancak yaygın eğitim aracılığıyla tüm topluma benimsetilebilir. Bu açıdan dil politikaları aracılığıyla, ideolojik ve politik tartışmalarda açıkça dile getirilmeyen pek çok hususu, örneğin bir ülkedeki uluslaşma sürecinin temel unsurlarını, ulus-devleti kuranların kimleri "aslı", kimleri "sözde" unsur saydığını veya "biz" ile "öteki"nin kimler olduğunu yakalamak mümkündür...

Türkiye'deki dil tartışmaları 1830'lara kadar götürülebilir. Dilde sadeleşme ve eğitim dilinin Türkçeleştirilmesi çabaları bu yıllarda başlamıştı. Tanzimat'tan itibaren Osmanlı aydınlarının temel sorunu imparatorluğu hızla parçalanmaya doğru götürülen süreci durdurmak. Böylece Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler, uyrukları Osmanlı şemsiyesi altında tutmak için ortak bir "Osmanlı kültürü" oluşturmaya giriştiler. Türkçe'nin yaygınlaştırılması bu girişimin omurgasını oluşturdu, çünkü dilin ulusal kimlik yapımında hayati rolünü fark etmişlerdi.

Gırtlaklara zorla sokulmak!

Müslüman halklar arasındaki dilsel farklılıklar aynılık sebebi saymayarak tek bir siyasal birlik içinde tutma gayreti büyük ölçüde Namık Kemal tarafından şekillendirilen İslamcı-Osmanlıcı bütünleşme politikasının yumuşak kamıdır. Kemal, Menemenizade Rifat Bey'e alfabe tartışmaları dolayısıyla yazdığı mektupda "Vakıa Rumlara Bulgarlara bizim lisanı ta'amim etmek kabil değildir, fakat Amavutlara, Lazlara yani müslimlere ta'amim etmek pek kabildir. Oralarda münasip yolda idare olunur mektepler yapılır ve hatta bizim o nakıs Maarif Nizamnamesi'nin hükmü icra olunur ise yirmi sene sonra Lazca, Amavutça büsbütün unutulur" diyordu.¹

Türkçe'nin statüsünün belirlenmesi bakımından atılan en önemli adım 1876 tarihli Kanun-i Esasi'de resmi dil olarak kabul edilmesi ile olmuştu. Bunun mantıklı bir temeli vardı. İlk meclisin 115 üyesinden 69'u Müslüman, 46'sı gayri Müslim olduğu gibi Türk, Rum, Ermeni, Yahudi, Arap, Boşnak, Amavut gibi çeşitli etnisiteden üyeler vardı.² Bu kadar değişik kökenden insanları tek bir dil

çerçevesinde birleştirmek anlamlıydı. Örneğin Yanya mebusu Çanaka Efendi sözlerine "Türkçem noksan ise de affınızı rica ederim" diye başlıyor, Türkçe bilenler bilmeyenlerin yanına oturarak tercümanlık yapıyorlar, katiplik yapan Ahmed Mithat Efendi değişik şive ve ağızlarda söyleyenleri yazıya dökerken bayılıp yığılıyordu.³ Ancak bu uygulama pek beğenilmedi çünkü "anasır-ı ittihat" (unsurların birliği) fikrinden ulaşıldığına delalet ediyordu. Meclis-i Mebusan'ın açış konuşmasını yapan II. Abdülhamid'e, "dillere saygı" konusunda özel ricada bulunan Rum milletvekili Vasiliki Efendi'ye, Ahmet Vefik Paşa'nın sesini yükselterek, bir ülkede yalnızca bir ve aynı dilin olabileceğini, bunun da Kanun-i Esasi'de açıkça belirtildiğini söylemesi, 9 Nisan 1877 tarihli *The Times* gazetesine yansımış, muhabir "ulusal dil" direktmesini anlamakla birlikte Ahmet Vefik Paşa'nın yaptığı gibi Türkçe'nin azınlıkların "gırtlaklarına zorla sokulmak" istenmesini eleştirmişti.⁴

1. ve 2. Meşrutiyet dönemleri...

1. Meşrutiyetin ilanından sonra bayrağı Jön Türkler devraldılar. Türk filolojisinin temelleri Mustafa Celadettin Paşa ile atıldı. Asıl adı Constantin Borzecki olan bu Polonya asilzadesi, 1869 yılında nedense Fransızca "Eski ve Modern Türkler" adıyla bir kitap kaleme almıştı. Türklerin dünyanın en eski ve uygar kavimlerinden biri olduğu iddiasının ispata çalışıldığı bu eser 1. Meşrutiyet kadrolarınca çok heyecanla karşılanmıştı. Amavut kökenli Şemseddin Sami'nin ilk Türkçe ansiklopedi sayılan *Kamus-u Alam*'i yazması Türk kimliğinin giderek bir üst kimlik olarak benimsendiğini gösteriyordu. Sami'ye göre Anadolu'da meskün halkın çoğunluğu Türk'tü ancak Türkçe konuştuğu halde kendini Rum zanneden insanlar *Batı Türk* ailesi içinde görülmesi gereken bir gruptu...

Dil milliyetçiliğinde örgütlü ilk hareket 1908'de Türk Demeği'nin kuruluşu oldu. Demeğin üyeleri arasında Ermeni Anton Tingir ve Agop Boyacıyan da vardı. Türk Demeği'nin en önemli figürlerinden Rusya Tatarı Yusuf Akçura, Osmanlı Türklerinin en aydın tabakaları dahi Türklerin nerelerde yaşadıkları, nasıl geçindikleri, nasıl konuştukları, ne düşündükleri, neler yaptıkları ve yapmak istedikleri hakkında sağlıklı bilgi sahibi olmadıklarını, hatta çoğu için Türklüğün hududunun Ankara ve Konya'nın pek ötesine geçmediğinden yakınıyordu.⁶

II. Meşrutiyet sonrasında Selanik'te bir grup aydın tarafından çıkarılan *Genç Kalemler* dergisi kültürel Türkçülüğün siyasi Türkçülüğe doğru evrilmesinde önemli bir

köşe taşıydı... Ömer Seyfeddin, Yeni Lisan hareketinin başlangıcını oluşturan ve siyasal Türkçülüğün ilk işareti olan ünlü makalesinde milli bir lisan ile milli bir edebiyat vücuda getirmeyi hedeflediğini ilan etti... Tanzimat’tan itibaren Osmanlı aydınlarının temel sorunu imparatorluğu hızla parçalanmaya doğru götüren süreci durdurmakta... Ancak bütün bu çabalar sonuç vermedi ve Bulgar, Sırp, Makedon ve Karadağ’da ayrılıkçı hareketler güç kazandı...

II. Meşrutiyet döneminin ilk Türkçü örgütlenmelerinden biri olan Türk Yurdu Cemiyeti, 31 Ocak 1911’de İstanbul’da kuruldu. Kuruluşuna şair Mehmed Emin Yurdakul’un öncülük ettiği bu dernekte Yusuf Akçura, Ahmed Ağaoğlu gibi Rusya kökenli Türkçü aydınlar yer aldı. Yurdakul’un “Ben bir Türküm dinim cinsim uludur/Sinem özüm ateş ile doludur/İnsan olan vatanının kuludur/Türk evladi evde durmaz, giderim...” diye devam eden şiiri bir çeşit cihad tınısı içeriyordu...

1908’den itibaren Haydarpaşa’daki Askeri Tıbbiye öğrencileri tarafından başlangıçta gizli bir cemiyet olarak temelleri atılan ve resmen 22 Mart 1912’de kurulan Türk Ocağı siyasal Türkçülükte yeni bir merhaleye denk düşüyor ve amacını, “Cemiyetin maksadı akvam-ı İslamiyye’nin bir rükn-ü mühimmi olan Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin terakki ve ilasıyla ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır” diye açıklıyordu...

Gökalp ve asimilasyon tezi

Türkçülük düşüncesinin büyük düşünürü Ziya Gökalp’in dil planlamasında ise gayri Türk unsurları Türkçe sayesinde aynı milli potaya dahil edilmesi mümkündür. Gökalp’e göre “milleti teşkil eden fertler, bugün milletin lisanıyla mütekelim olanlar değildir, yarı bu lisanla konuşacak olanlardır. Mesela bugün Pomaklar, Bulgarca, Girit’teki Müslümanlar Rumca konuştukları halde yarı Müslümanlığın tesiriyle Türkçe’yi öğrenecekler ve bugünkü lisaneleri terk edecekler” di.⁷

Gökalp’in milliyetçiliği kültürel bir milliyetçilikti, çünkü ona göre ulusal aidiyetler din, dil ve eğitim gibi kültürel unsurların üzerinde yükselirdi. Irka dayalı bir milliyetçilik ise saf ırk bulmanın mümkün olmadığı çağımızda pratikte imkansızdı. İttihat ve Terakki’nin Merkez Komitesi üyesi olan Gökalp, dil birliğini sağlamanın da kısa vadede güçlüğüne fark ederek, siyasal mücadelenin gücünü kesmek istemedi. Ve yüzyıllardır Türklerle bir arada yaşayan ve etnik köken itibarıyla Türk olmayan Müslüman unsurları eğitim sayesinde zamanla Türkleşebileceklerini düşünmeye eğilimli oldu. Gökalp bu anlamda siyasal ulusçuluğun etnik azınlıkları asimile edebileceğini düşünüyordu. 1915 yılında İttihat ve Terakki hükümeti bir yasa çıkararak Türkçe eğitimi zorunlu kılarak “millet-i hakimiye mensup olmayan efradı, millet-i hakimeye takrib (yakınlaştırma) ve “tebdile” (dönüştürmeye) çalışma” konusunda önemli bir adım attı.

Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, büyük toprak

kayıpları yaşanmıştı ama ülke nüfusu büyük ölçüde hala Müslüman’dı. Nitekim Kurtuluş Savaşı boyunca sık sık İslam-Türk sentezine vurgu yapıldı. Milli Mücadele’nin temel metinleri olan Amasya Tamimi, Sivas ve Erzurum Kongreleri kararlarında sık sık “anasır-ı İslamiyye”, “ekseriyet-i İslamiyya” ifadeleri geçiyordu.⁸

‘Millet-i hakime’nin yerine ‘Türk ulusu’

1923 tarihli Lozan Anlaşması’na göre mübadele etnik esasa göre değil dinsel aidiyetlere göre planlanmış bir değiş tokuştu. Lozan’dan sonra da Gagavuz Türklerinin ülkeye gelmesine karşı çıkıldığı gibi, Karaman Ortodoksları da ülkeden gönderildiğinde dinin önemini koruyacağı anlaşıldı. Bu durum sırf Müslüman oldukları için ülkeye gelen Boşnaklar, Pomaklar, Amavutlar, Çerkezler, vb. gibi azınlıkların ülkenin dil haritasını zenginleştirmesine neden oldu ancak bu durum ulus inşası projesi açısından sorunlu... Alt kimlikler var oldukça ulusal kimliğin yaygınlaşamayacağından korkuluyordu... Böylece rejimin yönelimi kısa sürede netleşti ve İslam’ın koruyucu kalkanı altında yürütülen dil planlaması politikaları ile azınlıkların asimilasyonu ve uluslaşma süreci derinleştirildi. Osmanlı’daki “millet-i hakime”nin yerini “Türk ulusu” almaya başladı..

1923’te Maarif Vekaleti bütün azınlık okullarında, haftada en az beş saat Türkçe dil dersleri olmasını zorunlu kıldı. Türkçe dersleri Eğitim Bakanlığı’na bağlı öğretmenler tarafından okutulacak, ancak öğretmenlerin maaşları okullar tarafından ödenecekti. Bakanlık tarafından belirlenen maaşlar zamanın diğer öğretmenlerinin aldığı maaşın üç kat fazlasıydı. Bu ağır mali yüke ek olarak, tüm azınlık okulları Tedrisat Vergisi ödemek zorunda bırakılmıştı. Türk öğretmenler ayrıca Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisi derslerini de okutacaklardı. Bu derslerin öğretmeni olan Museviler böylece işlerinden ayrılmak zorunda kaldılar. Bütün azınlık okullarının müdürleri de Türk dili ve edebiyatı sınavından geçmek zorunda bırakıldı ve gerekli puanı alamayan müdürler görevlerinden alındı. Aynı zamanda bütün yabancı müdürler ve öğretmenler de işlerinden alındı.⁹

‘ Vatandaş Türkçe Konuş!’

1924 Anayasasının 2.maddesi Türkçe’yi (aynen 1876 Teşkilat-ı Esasi’sinde olduğu gibi) devletin resmi dili olarak benimsemekle yetinmemiş, Türkçe okuyup yazmayı bilmeyenlerin milletvekili seçilemeyeceklerini de söylemişti. Halbuki, 1927 nüfus sayımına göre sınırlarımız içinde yaşayanların yüzde 97’si Müslüman yüzde 3’ü gayri Müslim idi ve Kürtçe başta olmak üzere Çerkezce, Lazca, Amavutça, Boşnakça ve Arapça gibi başka dilleri konuşan pek çok dil topluluğu mevcuttu. Mesela Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Siirt ve Van illerinde anadilini Kürtçe beyan edenlerin oranı yüzde 50’nin üzerinde idi.¹⁰ Ama 1925’de pat-

lak veren Şeyh Said İsyanı'nı Müslüman olduğu halde Türkçe konuşmayan unsurlara güvensizlik duyulmasının dönüm noktası oldu. 1926'da toplanan Türk Ocakları Kurultayı'nda en büyük tartışmalar Kürtçe'nin yasaklanması üzerine yapılmıştı. Kürtlerin Türkleştirilmesi fikrini Ege'deki diğer azınlıkların da Türkleştirilmesi talepleri izledi...

1924'de başlayan alfabe değişikliği önerileri, ancak 1928'de Mustafa Kemal'in kişisel müdahalesi ile meyvesini verdi. Mustafa Kemal'in Sarayburnu nutkunu takiben çıktığı yurt gezisiyle başlatılan ulusal dil seferberliğine, CHP teşkilatları, Halkevleri, yerel yönetimler, bakanlıkların tüm üyeleri ve ordu katılmakla kalmadı, Millet Meclisleri aracılığıyla 16-40 yaş arasındaki 600 bin kişiye çok kısa bir sürede yeni alfabe ile okuma-yazma öğretili. 1928'de gayri Müslimlerin umum mahallerde kendi dillerini konuşmasına tepki gösterilmeye başlandı. *Vatandaş Türkçe Konuş* yazılı pankartlar vapur, tramvay gibi toplu taşıma araçlarına asıldı. Dönemin bir gazetesinde "sözde vatandaş" terimi ilk kez ortaya çıkıyor ve bunların *Türkçe Konuş* hitabına tahammül edememelerinden şikayet ediliyordu. Halbuki azınlıkların seslerinin çıktığı yoktu. Mesela Yahudi kökenli İttihat ve Terakki Partisi'nin aktif üyelerinden Moiz Kohan, Tevrat'tan esinlenerek Evâmir-i Aşere (On Emir) adını verdiği *Türkleştirme* adlı kitabında cemaat üyelerine şu tavsiyelerde bulunuyordu: 1) Özel isimleri Türkleştir. 2) Türkçe konuş. 3) Türkçe (en azından kısmen) ibadet et. 4) Okulları Türkleştir. 5) Çocuklarını devlet okullarına yolla. 6) Devlet yönetimine katıl. 7) Türklerin arasına kaş. 8) Ayrımcılık ruhunu kökünden sök. 9) Ulusal ekonomi için kişisel sorumluluğunu yerine getir. 10) Haklarını bil. Tekinalp kendi emirlerini ilk önce kendi uyguladı: 1928'de kendi Musevi ismi olan Moiz Kohan yerine Munis Tekinalp ismini aldı. Aynı yıl önde gelen Musevi entelektüellerinden Avram Galante benzer fikirleri savunduğu *Vatandaş Türkçe Konuş* adlı kitabı yazdı.¹¹

Mustafa Kemal, 1931'de Adana Türk Ocağında yaptığı konuşmada "Türk milletindenim diyen insanlar, her şeyden önce ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk harsına, camiasına mensubiyetini iddia ederse bunun inanmak doğru olmaz" dediğinde, bunun azınlıklar üzerinde nasıl bir etki yarattığını tahmin etmek zor değil.

Türk Tarih Tezi-Güneş Dil Teorisi

Ama zorla ulus yaratma süreci durmamıştı. 1934 tarihli İskan Kanunu, halkı *Türk ırkından olanlar ve olmayanlar* diye ayırmakla kalmıyor, iskan esaslarını dil unsuruna bağlıyordu. Dilin Türkleşmesi açısından 1934 Soyadı Kanunu ise din, mezhep ve alt kimlik ayrımlarını gizleyerek tek bir kimlik oluşturmaya sürecinde önemli bir dönemece işaret eder. Bunu 1934-1936 arasında Rumca, Kürtçe ve Ermenice olan 843 yerleşim yerlerinin isimlerinin Türkleştirilmesi izledi. Türkçe'ye diğer dillere karşı üstün bir statü

sağlamak için Dil kongreleri ve Türk Dil Kurumu'nun çalışmalarıyla şekillenen sürecin zirvesini, "Brakisefal Türk ırkının Avrupa'dan Afrika'ya, hatta Amerika'ya kadar tüm uygarlıkların şekillenmesinde birinci derecede kuruculuk rolü üstlendiğini" iddia eden 1933 tarihli Türk Tarih Tezi¹² ile tüm kültür dillerinin kök dil olarak Türkçeden türemiş olduğunu iddia eden 1936 tarihli Güneş-Dil Teorisi oluşturdu. Anadolu'yu bir "ergitme potası" olarak tahayyül ederek, Anadolu'da yaşamış uygarlıkların bir bütün olarak gören ve sahiplenilen "Anadoluculuk" ile "Türk-İslam Sentezi" şeklinde iki mecrada gelişen Türk Tarih Tezi, yaratılmak istenen üst kimliğe "Türk" adı verilince ortaya çıkabilecek ihtilaflara bir cevap oluşturuyordu. Güneş Dil Teorisi ise hem Mustafa Kemal'in "40 yıllık Türk Yurdu" sözüyle anlamını bulan Anadolu'daki Türk varlığını meşrulaştırıyor hem de Batılılaşmanın getirdiği zenginleştirme ihtiyacı ile geçmişten ve Arap-Fars etkisinden kurtulma amacıyla yürütülen sadeleşme gereksinimi arasında kapana sıkışmış olan dil planlamacılarını rahatlatıyordu, çünkü "her sözcük zaten Türkçe'den türediği için" özel bir çabaya gerek kalmıyordu.¹³

Dildeki özleştirme ve sadeleşme hareketi Atatürk'ün ölümünden sonra hızını kesti ve 1945'te genişleyen politik özgürlük ortamında, Halide Edip, İsmail Habib Sevük, Burhan Apayadın, Zahir Güvemli, Nihat Sami Banarlı ve Nurettin Ergin gibi isimler mevcut dil politikalarına sert eleştiriler getirdiler. Ama yine de 1943 yılındaki II. Maarif Şurasında "anadil eğitimi" denildiğinde akla gelen sadece Türkçe eğitimdi...

Ve '60'lardan günümüze...

1965 yılı nüfus sayımına göre, anadillerinin Kürtçe olduğunu bildirenlerin oranı yüzde 15 idi.¹⁴ 1991'de DYP-SHP koalisyon hükümeti, SHP içindeki HEP'lilerin etkisiyle, Kürt adına doğrudan değinmeden "Türkiye'de kendi kültürel kimliklerini ifade etme ve geliştirme durumunda olması gereken farklı etnik grupların" varlığından söz ediyordu. 6 Kasım 1991'de, milletvekillerinin yemin töreni sırasında yaşananlar yedisi DEP'li, biri bağımsız, sekiz milletvekilinin ağır hapis cezalarına çarptırılmaları ile sonuçlandı. 1993'de SHP ve Tansu Çiller Kürtçe yayın ve eğitim konusunda olumlu düşündüğünü açıkladı.¹⁵ Cumhurbaşkanı Demirel ise, "terör halledilmedikçe kültürel konular tartışılmaz" diye noktayı koydu. Alparslan Türkeş Kürtlerin büyük çoğunluğunun Türk soyundan olduğunu söylerken, koruculuk sistemine büyük destek veren Kürt aşiretleri de bu politikaya uyum göstermişlerdi. (1994'de Alan aşireti reisi Hamo Meral, MHP'ye katılma töreninde Kürtçe olarak "biz saf Oğuz Türkleriyiz" demişti!)

Şubat 1999'da PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasından günümüze kadarki dönemde ise, AB'nin zorlamaları ile bazı olumlu gelişmeler olmakla birlikte, AB'ye uyum yasaları kapsamında Kürtçe yayına izin veren 2002

tarihli yasa ancak 24 Mart 2006'da hayata geçti. Üstelik radyoda günde 60 dakikayı, televizyonda 45 dakikayı, haftada dört saati aşmamak, belirli tip programların sunulması ve her programa anında çeviri ya da altyazı yazmak şartıyla kabul edildi. Geçen yıl, "toplumun bütün bireylerinin temel insan hakları ve özgürlükleri doğrultusunda demokratik, laik, bilimsel ve parasız eğitim görmesini, bireylerin anadillerinde öğrenim görmesini ve kültürlerini geliştirmesini" savunan Eğitim-Sen'in kapatılması isteğiyle açılan dava Eğitim-Sen aleyhine sonuçlandı... İşin ilginç yanı ise Eğitim-Sen'in herhangi bir ulusal, etnik, dilsel kimliğe atıfta bulunmaması, sadece "anadillerinde öğrenim görme" hakkından söz ettiği halde anadilde eğitim deyince akla neden Türkçe değil de başka dillerin (özellikle de Kürtçe'nin) geldiği idi. Ülkede İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Fransızca eğitim verildiğine, azınlıklar da Lozan Anlaşması ile kendi okullarında anadillerinde eğitim yaptıklarına göre, demek ki ortada anadili Türkçe olmayan ama azınlık ya da yabancı da olmayan birileri vardı ve bu birileri nedense yeterince vatandaş sayılmamakta, kendilerinden bir de "Türkçe konuşmaları, Türkçe eğitim yapmaları" (belki de Türkçe düşünceleri) talep edilmekteydi.

Geçtiğimiz Haziran'da, belediyecilik hizmetlerini Türkçe ve İngilizce'nin yanı sıra Kürtçe, Zazaca, Ermenice, Süryanice ve Arapça gibi yerel dillerde verme kararı alan Diyarbakır Sur Belediye Meclisi ve Belediye Başkanı Abdullah Demirbaş aleyhine İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan başvuru sonuçlandı ve Danıştay, Demirbaş'ın başkanlığının düşürülmesine ve belediye meclisinin feshine oy birliği ile karar verdi. Demirbaş hakkında Kürtçe bilgisayar yazılım sistemine destek verdiği için, 30 çiftin nikahını Türkçe'nin yanı sıra Kürtçe kıydığı için, Dünya Öğretmenler Günü nedeniyle bastırıldığı kitaplarda Türkçe ve Kürtçe kullandığı için, "Organ Bağışı Yaşam Bağışdır" kampanyasını Kürtçe ve Türkçe yaptığı için de soruşturmalar açılmıştı.

Türkiye "anadil" konusunda dünyadaki en muhafazakar ülkelerden biri olarak bu konudaki pek çok uluslararası anlaşmayı ya imzalamadı, ya da çekince koyarak imzaladı. Örneğin, azınlıklara demek kurma ve sınırlar ötesi ilişki kurma, kimliğini ifade etme, kendi dilini öğrenme ve o dilde eğitim görme gibi hakları tanıyan ancak bir bildirge olduğu için herhangi bir bağlayıcılığı olmayan BM Ulusal yada Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi'ne (1992) konsensüs yoluyla katıldı ama bir "yorum beyanı" ekledi. Aynı şekilde 1 Mart 1998'de yürürlüğe giren Bölgesel ya da Azınlık Dilleri Avrupa Şartı (1992) ile ulusal azınlıklara mensup bireylerin kendi dillerini öğrenme, bu dilde bilgi edinme, yayın yapma, eğitim kurumları açma, ad ve soyadı kullanma, gerçek ihtiyaç halinde yerel idari makamlarla ilişkilerini azınlık dilinde yürütme, bu dilde sokak adları kullanma, vs gibi hakları tanıyan Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleş-

mesi'ni de (1995) imzalamadı.

Sonuç olarak insan hakları ve özgürlükler konusunda büyük adımların atıldığı günümüzde bile, devletler hala azınlıkların kimliklerinin tanınmasından rahatsız oluyorlar. Dil bu bağlamda en çok hedef alınan unsur. Öte yandan Avrupa Konseyi ve AGİT'in anlaşma ve norm üreten tavsiye kararlarında hangi dilin azınlık dili hangi dilin lehçe ya da ağız olduğu konularında devletlerin hegemonik konumları yeterince sorgulanmamakta. Devletler, dil hakları sözleşmelerini imzalama ve onaylamakta özgürdür, yani çerçeve sözleşme zorla uygulanmıyor. Hatta sözleşmelerin maddelerini seçerek kendilerine uygun olanları imzalayabilir ya da onaylayabiliyorlar. Devletlerin sözleşmeleri ihlal ettikleri durumlarda ne olacağı da net değil. Bireysel başvuru yapılacak bir çözüm mercii yok. İçte ve dışta koşullar böyle iken, farklı dillerin özgürce konuşulacağı bir ülkeye kavuşmak için biraz daha beklemek gerektiği ortada...

Dipnotlar

- 1 Fevziye Abdullah Tansel, "Arap Harflerinin Islahı ve Değiştirilmeleri Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri, (1862-1884)", Türk Tarih Kurumu Belleten, C.XVII, s. 246.
- 2 İlber Ortaylı, "İlk Osmanlı Parlamentosu ve Osmanlı Milletlerinin Temsili", s. 169-170.
- 3 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Derleyen Hakkı Tank Us, C. I, s. 86, Y. Kadri Karaosmanoğlu, Zeytinadağı, s. 52; Ziya Enver Karal "Tanzimattan Sonra Türk Dili Sorunu", s. 317
- 4 Hüseyin Sadoğlu, Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 103-4.
- 6 Sadoğlu, s. 127-8.
- 7 A.g.y, "Millet ve Vatan", Türk Yurdu, C. VI, sayı 67, yıl 3, 28 Mayıs 1914, s. 302-303.
- 8 Hamdullah Suphi Tannöver, Dağ Yolu, C.2 s.161-2'den aktaran Hüseyin Sadoğlu, s. 205.
- 9 Ayten Sezer, Atatürk ve Yabancı Okullar (1923-1938), TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 31-3.
- 10 Justin McCharty, Müslümanlar ve Azınlıklar-Osmanlı Anadolu'sunda Nüfus ve İmparatorluğun Sonu, İnkılap Kitabevi Yayınları, 1998, s.163, 165.
- 11 Avram Galanti, Vatandaş Türkçe Konuş! Ya da Türkçe'nin Tamimi Meselesi, Hüsn-ü Tabiat Matbaası, İstanbul, 1928; Avner Levi, Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 89-90.
- 12 Etienne Copeaux, "Tarihte Darbe: Kemalist Tarih yazımının Doğuşu", Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2000, s. 15-53; Büşra Ersanlı, "Bir Aidiyet Fermanı: 'Türk Tarih Tezi'", Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, Milliyetçilik, C. 4, (Yay. Haz. Tanıl Bora), İstanbul, İletişim, 2003, s. 801-28.
- 13 Ragıp Özdem, "Üçüncü Dil Kurultayı Açılırken", Yeni Türk, C.4, s.45, Eylül 1936, s.471; Suavi Aydın, Modernleşme ve Milliyetçilik, Gündoğdu Yayınları, Ankara 1993, s.227.
- 14 Kirişçi&Winrow, s.113.
- 15 a.g.e., s.202-3.

tartışma

Din-Siyaset ilişkisi bağlamında

22 Temmuz seçimleri ve Kürtler

DOÇ. DR. AHMET İNAN

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğr. Üyesi

İlk çağlara doğru geriye gittiğimizde, bir çok temel hayati kurumun iç içe girmiş olduğunu görürüz. İnsanlar uygarlığı geliştirdikçe kurumlar da giderek ayrıışmıştır. Fakat din ile siyaset kurumu arasındaki sıkı ilişki günümüze kadar devam ede gelmiştir. İster egemenliğin emrinde olarak olsun, ister egemenliğe muhalif olarak olsun, din her zaman siyasetle, gündelik yaşamla ilişkisini sürdürmüştür.

22 Temmuz seçimlerinde Türkiye'deki Kürtlerin oylarının İslamcı AKP'ye kaymasında din faktörünün etkisinin olup olmadığını Kürt aydınları hala tartışmaktadır. Kanaatime göre Kürt oylarındaki kaymanın sadece tek bir sebebe irca edilmesi mümkün değildir. Olaya analitik bakmakta fayda var. Kuşkusuz din faktörünün de etkisi yok değildir. Ama bu etkinin oran ve orantısının uzmanları tarafından bilimsel metotlarla analiz edilmesi gerekiyor. Bunu en iyi yapacak olanlar, sosyoloji uzmanlarıdır. Sözgelimi Kürt illerinde, daha önce Kürt siyasi geleneğindeki parti/partilere oy vermiş, sonra da AKP'ye kaymış olan belli sayıda kişiler üzerinde analitik mahiyette anketler uygulanır ve bu anket verilerine dayanılarak yorumlar yapılabilirse, kuşkusuz bu, daha bilimsel ve isabetli olacaktır. Bölgede Kürt siyasi geleneğindeki parti/partilere hiç oy vermemiş olan seçmenler üzerinde bilimsel anlamda, tarafsız anketlere dayalı olarak uzmanlarınca yapılacak analizler de bu konuda bize fikirler verecektir. Aksi halde yapılacak yorumlar sübjektif kanaatlerimizi geçemeyecektir. Din-siyaset ilişkisinin son seçimlerde bölge üzerindeki et-

kisinin oranını bilimsel manada tespit etmeye imkan yok. Fakat bu, konuya ilişkin söylenebilecek hiçbir sözün olamayacağı anlamına da gelmez.

Kürt siyasetinin din karşısındaki tutumuna ilişkin görüşlerimi, henüz DTP teşekkül aşamasında iken Demokratik Toplum Hareketi'nin Diyarbakır'da yaptığı geniş katılımlı halk toplantısında gündeme getirmiştım.

Bu toplantıda, dinin sosyolojik bir zaruret olduğunu; Kürtlerin ekseriyetinin Müslüman olduğunu; bu olguları görmezden gelerek Kürtler adına siyaset yapmanın reel politığe uygun düşmeyeceğini mealen ifade etmişim. Bugün hala aynı görüşlerimi muhafaza etmekteyim ve Kürt siyasetinin başarı grafiğinin düşme eğimine geçmiş olmasının en önemli bir nedeninin, Kürt siyasetinin din konusunda yetersizliği ve eksikliği olduğunu hala düşünüyorum. Bir ulusun diline sahip çıkacaksınız, ama dinine yeterli ilgi ve ihtimamı göstermeyeceksiniz. Bu apaçık bir hatadır. Kürt siyasetinin bilhassa İslam dini konusundaki yetersizliği ve tutarsızlığının temelinde yatan faktör, kendini Kürt aydını olarak tanımlayanların çoğunlukla İslam dinine karşı bir pozisyon içinde konum almalarıdır.

Son yıllarda bu derin hatanın farkında olan Kürt aydınlarının önemli bir kesimi de bunu hata olarak kabul ve itiraf etmektedir. Ben şahsen inanan bir müslüman olarak, bireyin ate olmasının da bir hak olduğunu düşünüyorum. Bir ateistin ateist olmasına saygılı olmaktan başka bir çaremin olmadığını dü-

şünürüm, ama bir ateist aydınının da benim inançlarıma o denli saygılı olmasını beklerim.

Kürt aydını ve İslam

Kürt aydınının çoğunlukla kendini İslam dininin karşı tarafında konumlandırmış olmasının sebeplerini elbette ki anlıyorum. Zira tarihte ve günümüzde İslam adına yapıla gelen uygulamalar Kürtleri zayıflatmış, geriletmiş hatta sömürmüştür. Bu elbette ki acı veren bir durumdur. Muktedirlerin uyguladığı İslam, gerçekten de Kürtleri sömürge durumunda bırakmıştır. Bizatihi kendisi de bin yıllardan bu yana Müslümanlığı seçmiş olan Kürt ulusu. Araplar, Türkler ve Farslar olmak üzere çevresindeki üç İslam ulusu tarafından sömürülmüş, ana dilleri bile barbarca yasaklanabilmiştir. Kürtler, tarihte en çok İslam adına sömürülmüşlerdir ve bu gün de hala İslam üzerinden vurulmaktadır. Bu acı ve hazin tablo karşısında, Kürt aydınlarının bir çoğu, İslam adına yapılan bu zalimane uygulamalara karşı tavır alacağına, maalesef bizatihi İslam'ın kendisine karşı bir tavır alma refleksine girmiştir. Adına İslam hukuku denilen, ama çoğu zaman tarihteki mütegalibe muktedirlerce şekillendirilmiş olan hukuk sistemi, maalesef bir ulusa, baskı karşısında direnme hakkı vermemiş, aksine tağallübü (faşizmi) meşru görmüştür. Oysaki Kur'an'ın kendisi baskıya karşı direnme hakkını kabul etmiştir. (Bkz: 42/Şura:39) Çoğu zaman Kur'an'a rağmen gelişen tarihsel İslam, maalesef İslam'ın kendisi ile her zaman karıştırılmıştır. İşte çoğu Kürt aydını zihinsel olarak iğfal eden karışıklık da buradadır. Aynı zihinsel iğfal, İslamcı aydınların bir çoğunda da tersine var. Şöyle ki; İslamcı aydınların çoğu, tarihsel İslam uygulamalarını İslam'ın kendisi yerine ikame etmekte. İslamcı aydınların bir kısmı aptallığından bunu yapar; ama diğer bir kısmı hinliğinden ve şeytanlığından dolayı bunu yapar. Aptallığından yapanlar, zaten aptal; mazur görülebilir. Ama bile bile yapanlar, atalarının uyguladığı zulmü meşru gösterme amacını güderler. Zira onlar, atalarının İslam adına yaptıkları sömürünün mirasçılarıdır. Onun bunun ülkesine İslam adına girerek çapulayanların evladı (evlad-ı çapulanan), tarihsel İslam ile bizatihi İslam'ı ayırtırdığı anda, elindeki ekmeğin bile haram olduğu ortaya çıkar; üzerinde oturduğu toprağın gasp edilmiş olduğu ortaya çıkar. Bunun ortaya çıkmaması için eğer tarihsel İslam uygulamalarının hepsi toptan kutsanarak bizatihi İslamın kendisi yerine ikame edilmesi gerekiyorsa, bunu gözünü kırpmadan yapar. İşte İslamcı aydınların çoğunun

sahtekarlığı burada yatmaktadır. Bir defasında oğlum da alarak bir Cuma namazı için İstanbul'daki Fatih Camii'ne gittiğimde, minbere çıkan İmam-Hatibin, hutbede, atalarından birini, bir padişahı övmeye başladığını gördüm. Hutbe o padişahın ismiyle başladı, onun ismiyle sona erdi. Tabii böyle olunca, o padişahın uygulamalarının hepsi, cemaatin zihninde kutsal hale geliyor. Oysa ben, İmam-Hatibin o minberde İslam'ın kendisini anlatmasını beklerdim. Fakat o, İslam'ın kendisi yerine, bir padişahın uygulamasını anlattı ve onu tabulaştırdı. O padişahın, İslam'ın özüne muhalif bir çok uygulamalarını da biliyordum. İğrendim ve İslam'ın uygulamalarını değil, İslam'ın kendisini anlatacak İmam-Hatiplere ne kadar muhtaç olduğumuzu bir kez daha anladım. Bu, Anayasa'nın bir maddesini açıklamak yerine, yürütme erkinin uygulamalarını açıklamaya benzemektedir. Oysa yasama ayrıdır, yürütme ayrı... Bu anekdotu anlatmaktaki gayem, çoğu İslamcılarının ve din adamlarının, "bizatihi din" ile "uygulanan din" arasındaki ayırımın farkında olmadığını açığa çıkarmaktır. Kürt aydını da çoğu zaman bu ayırımın farkında değildir. Kürt aydını bu ayırımın farkında olmayınca çareyi kendisini dine karşı konumlandırmakta bulmakta; İslamcı aydın da bunun farkında olmadığında, tarihsel zulüm ve sömürüyü İslam diye gösterebilmektedir. Ya da bile bile, tarihsel zulmünü İslam ile aklamaya çabalamaktadır.

Sisteme İslamcı stepne

Çoğu Kürt aydınında İslam'ın kendisi ile tarihteki uygulamaları arasında ayırım yap(a)mamaktan kaynaklanan sendrom, Kürt siyasetinde derin bir boşluk oluşturmuştur. Tabiat boşluğu kabul etmediğine göre, bu boşluğun birileri tarafından doldurulması mukadderdi. Bu boşluğu doldurmaya bugünkü konjonktürde en yakın parti bu defa AKP olmuştur. Geçmişte bu boşluk, Milli Görüş çizgisindeki partiler tarafından doldurulmaktaydı. Ancak Milli Görüş çizgisinin askerler eliyle tasfiye edilerek onun yerine yine asker eliyle AKP'nin palazlandırılması, klasik İslamcılar yerine "Yenilikçi İslamcılar" öne çıkarmıştır. Öne çıkan İslamcı parti Kürt sorununda da parsayı kısmen kapabilmiştir.

Esasen sistem, Kürt Sorununu bastırmak adına her yonteme başvurmaktadır. Salt faşizm ile sorunun üstesinden gelemeyen sistem, bu defa yedeğine dini alarak Kürt sorununu bastırmayı tasarlamıştır. Son bir kaç iktidarın İslamcı karakterde olmasının asıl nedeni budur. Sistem yedeğine İslamcılarını alarak

kendine sürdürebilirlik kazandırmaktadır. Bir bakıma İslamcılar sistemin stepnesi durumundadır. Son iki iktidarda sistem bu stepne ile yoluna devam edebilmiştir. Zamanı gelirse asıl patlak tekerini şişirerek, onunla yoluna devam eder ve İslamcı stepneyi tekrar bagaja alabilir.

İnançlara eşit mesafede olmak

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, "Bizatihi İslam" ile "Tarihsel İslam"ın ayrıştırılmaması zemini üzerinde, zamanla hepten kendini İslam'a karşı konumlandırılan Kürt aydın tipleri çoğalmış ve Kürt siyaseti de bundan olumsuz etkilenmiş; modernizm de bunun tuzu biberi olmuştur.

Jön Türk'ler, zamanla İttihat-Terakki'ye dönüşmüşlerdi. İttihat-Terakki de adeta evrim geçirerek CHP'ye dönüşmüştü. CHP ise, tek parti döneminde tepeden inme metotlarla kendi halkının yani Türklerin dini ile oynamaya çalışmıştı. Ezanın Türkçeleştirilmesi, camilere sandalye konulması projeleri vs... Ama bu Türk halkı tarafından benimsenmedi ve DP iktidarı ile Türk halkı din konusunda kendi isteklerine büyük oranda yeniden kavuştu. Bundan çıkan sonuç, bir halkın kolay kolay dinini terk etmeyeceğidir. Şimdi buna benzer bir yaklaşımla adeta I. Cumhuriyetin jakoben bir yaklaşımla bir tür "Türk Dini" yaratmaya çalışması gibi, Kürt siyaseti de Kürtlerin dinini değiştirme gibi projeler ileri sürerse, bu Kürt halkı arasında tutmaz; akim kalır. Camileri, nitelikli tiyatro eserlerinin oynatılacağı mekanlar şeklinde yeniden dizayn etme projeleri ile I. Cumhuriyetçilerin dayatmacı projeleri, aynı kapıya çıkmaktadır. Oysa ki cami, cami olarak; cemevi, cemevi olarak; kilise, kilise olarak; havra da havra olarak, ... kalmalıdır.

Kürt siyasetinin, Kürtlerin bu günkü inanç haritasını çok iyi tesbit etmesi, Kürtlerin kaçta kaçının hangi dine ve mezhebe bağlı olduğunu iyi tesbit etmesi ve kendi halkının değerlerine saygılı olması kaçınılmazdır. Kürt halkının kendi arasında ulaştığı sentez ile oynamaktansa, bu sentezi olduğu gibi kabul eden bir siyasal yaklaşım, reel politığe daha uygundur. Bu, Kürtlerin içindeki bütün akımların bir çatı parti altında bir araya gelerek hep birlikte gelişmelerine imkan tanyacaktır. Haklar ve özgürlükler çatısı altında tüm inanç ve mezhepler bir araya gelebilir. Kürt siyaseti bir çatı olacaksa, önce kendi halkının inançlarına eşit mesafede yaklaşmalı; dahası da her birine kendi oranı doğrultusunda ağırlık verebilmelidir. ☀

EZ JU XEZALE BIYA

ez ju xezalê biya serê koyande
ca u mekanê mî
serê nê koyan bi
vazdêne şiyêne a serê
amêne u na serê
serê zinarê ra vindetê
matê vaşeyê mendêne
zerreyê qilaşê kemeri de se veciyo
çarê çino
ez gere biresi ê vaşi buri
zerê mî de heni verdêne ra
kırawi gına çimanê mî ra
histirê mî zê şiliye
ko u deşti bi çuçikê (milçike) payizi
fırr dayi şî

rojê,
dî asinê serdini
nayı peyê vile mî ra
asin zê gayê de bori qorra
zerreyê mî de çiyê vısiya
royê mî onciya goni mî de biyê zuya
canê mî bi serdın ez merda şiya
vanekê;merdena mî dımê aşmê nêvêciya
şewe biya dî letê şermayiya

ez ju xezala halê xo de biya
çimanê mî de deşti
helmê mî de tiji vêciyêne
wa heq pîrnikanê ê goniweranê
nêçirvanan ra biyaro
guna mî bîbo marê de siya
bıplısiyo vilê inan ra

mî vayı ra vaşt
teliyê kengeri ra
na merdena mî xo vira mêkerê
zerarê mî kamirê bi hela vacê
no hard u asmen
çimanê minê rındekan de şeqêtiya şî

ju omide mî mend
na nêheqiyê bero vatene
wa şanikande benoki bêro vatene
omide mî şimayê
insanê zê insanan

Akman Gedik

Bajar gunehê xwe bi tenêmayîna xwe dianî

AZAD RONAKBAR

Tu destê xwe bidî min ezê te bibime nav 'axa tofan û xezebê', hêlîna şaristaniyên herî kevn, ku di nav milên zîvîn ên dayikeke bi sebr û şewqet a ku ji berê vir ve rondikên çavên wê ziwa nebûne de ye... Digot lêwîk ji keçîk re, bi dengeke nerm û kûr, wekî ku bixwaze keçîk hişyar bike...

Hingura êvareke tîrmehê bû. Mirov yek bi yek û hêdî hêdî ji mal û kargehên xwe derdiketin kuçeyan, kuçeyên bajarê ku bi lezgîni ber bi windabûnê ve rê hildida. Êşa xedar a demê, bêçandîtî wekî vîrusekê ketibû nava xwîna di rehên vî bajarê de jî. Êşa xedar ku her û her belav dibû nefes li bajêr çikandibû, wisa xuya dikir ku bajar rewşa tê de ye pejirandibû.

Bêdengiya mirinê her û her belav dibû... Lê deng diviyabû, deng... sehkirin û denglêkirin diviyabû... sehkirina rabirdû û denglêkirina dahatûyê diviyabû...

Keçîk bi şeweyê ku lêwîk pêşniyarkirî neh-deh peyvên ji peyvên di pirtûk, rojname û kovarên ku her şev dixwend de rast dihat û wateya wan nizanibû di deftereke biçûk a taybet de rêz dikir û dûre diket pey wateyên wan û bi vî awayê hêdî hêdî tédigiha hûrbûnî û kûrbûniya zimanê xwe. Şeva borî bi vê şeweyê neh peyvên nû hîn bûbû û niha di kuçeyekê de di bin siya diwarekî kevirin de wekî her caran ev peyvên nû bi lêwîk re parve dikir; wateya wan, îfadeya wan, kûrbûna wan, sadebûna wan û tazibûna wan vedigot: Bîranîn... Peyam... Vîyan... Best... Vejîn... Mîsoger... Xwedawend... Dilsoz... Şêt...

- Tu ne tenê hezkiriyê min î, her wiha tu mamostayê min î jî; di her keliyên ku bi te re dibore de ez

tiştên nû hîn dibim û xwe bêhtir dinasim; ez kî me, jî ku hatime, bi ku ve diçim, daxwazên min çî ne, û dixwazim bigihîjime ber bi ku de... pirsên min yek bi yek tevî bersivên xwe dibin, digot keçîk bi çav û lêvên mişt bişirin, jî lawîk re...

- Delala min, dilbera hevpara evîna min, ne tenê tu, ez jî ji te pir tiştên giranbuha hîn dibim...

- Çawa yanî?

- Ez bi te re jiyandinê hîn dibim, bi eşq jiyandina têgehên xwe... bi her ramûsanên ji lêvên te yên sor ên hinguvîn birên hestan ên bêbînî vedibin di laşê min de, ji hênikahiya ku ji wan bîran belav dibe çak (baş) dibe birînên bi hezar saline...

- Çi tişteke ecêb û xweş, ez dibêjim ez ji te hîn dibim, tu dibêji ez ji te... Hingî em hem şagirt û hem jî mamostayên hev in...

Û ken... Kenê şeng ji çav û lêvên nazenîn, kenê dilê mişt bi eşq gêrê kuçeyan dibûya... û bi vî awayê vejiyabûn ji çend heyvan vir ve çend quncikên kuçeyên bajarê bi jan..

Bêhneke xweş sohbet, axaftin bi zareke reng bi eşq...

Û ger, nemaze li kuçeyên aram û vala dihesibin de; çî bigire li hemû kuncên asê de sekinibûn, geh bi hevaltiya peyvên evîni, geh bi bêdengiyekî sivik bi nêrinên revokî ji bo ku bikaribin gaziya dilên xwe birawestînin hewl dabûn. Piştî saetan, êdî roj diçû ava, tarî hêdî hêdî bajar dinixumand.

- Tu destê xwe bidî min ezê te bibime 'axa tofan û xezebê', hêlîna şaristaniyên herî kevn, ku di nav mi-

lên zîvîn ên dayikeke bi sebr û şewqet a ku ji berê vir ve rondikên çavên wê ziwa nebûne de ye...

Çar dest, li nav hev, li hev pêçayî...

Biryar...

Dê bidana pey reh û rêçên dîrokê...

- Vêga êdî dê axa tofan û xezebê bi me bide hînkin, êdî wext e, em her du dê bibine şagirtê wê mamos-teya qedim, li ser singa wê ya bi şewqat em ê bi jiyînê fêrbîn; berî her tiştî em ê rehên zimanê xwe, rehên zimanê şaristaniya ku tovên xwe deh hezar sal berê zayînê de çandiye binasin, dû re tahlî, azwerî, hesret, evîn, bawerî, şehwet, keser, kerb, kambaxiya têkçûnê, mizeferiya têkbirinê, ku li ser vê axê pêk hatine û hatine jiyandin bi jiyînê emê di kûrahiya dilê xwe bi tim tahzîbûna wan bibihîzin û tahma wan jî hîn bibin...

Lêwîk keçikê vexwend mala xwe, mala xwe ya sade ku ji du odeyên biçûk û ji salon û midbaxekê dihat pê. Odeyek ji bo xwendin û pêkanîna xebatên nivîsî bû, ku her daîm bi pirtûk, rojname, kaxiz û defteran tevlihev bû. Wekî her caran wexta keçik kete hundirê odê, pêşî ken, dû re bi qêrînê gazin:

- Wey lê, ev çi hal e dîsa! Wilo xuya dike ku şerê te yê bi pirtûk û defteran re dîsa nivçe maye. Tu çi merrivêki tevlihev î!

Ken, bi qêr, kenê her duyan di xaniyê hema hema vala dihesibî de olan da...

Pirtûk, kovar, rojname, defter û kaxez bi hev re dan hev. Dû re keçik ji bo ku dest û rûyê xwe şil bike berê xwe dabû şerşokê. Lêwîk piştî ku çend pirtûk, kaxez û pênuşên mayî li ser pirtûkxanê bi cih kirin wî jî berê xwe da odeya razanê. Du şev berê bi çend hevalên xwe re dilê xwe li şerabê rehet kiribûn û xênî jî serûbino kiribûn. Ka rewşa vê odê çawan bû?

Û odeya razanê; ku bi poster, fotograf, wêne û nivîsan -ku hin ji wan jî rojnameyan hatiye birîn- tije bû... wêne, cure bi cure, hin ên havên wêje û helbesta wekî tariya kûr a zimanê ku Gutiyan, Lûlûyan, Kasitan, Mitaniyan, Urartûyan, Medan, Sûbariyan û Kardûyan bi hezaran sal berê de axivîne... û hin ên helbestvanên hemdem di bin wêneyên bapîrên xwe de. Hin ên şervanan, yek yê şervanê jî çiyayên welatê wan ku çek li dest, rext li mil wekî çiyayekî bi heybet sekiniye û bi serbilindî nihêriye, yek ê şervanekî jî çiyayên aliyekî din ê dinê, gerilayekî bi nav û deng, dev û rûyê wî yê ronî de kenê dilşadiya serkeftinê, çaven wî de arê berxwedanê, porên wî yên dirêj de serî hildan... û poster, du lib ên helbestvanên mezin ên dema boriya nêzik... û fotograf, piraniya wan jî hawirdora bajêr hatine kişandin, dîmenên zarokan û xwezayê... fotografek: hilhatina ro yê, ji pişt çiyayê, li erdê berf dixuye, dîmenek jî zivistanê, di nav tariyê de zerahiyeke girover ronahiya xwe diçîne li hawir-

dor... li bin çend peyv: Ronî, hindikekî din ronî...

Dengê lêwîk...

Piştî demekê ji odeya razanê gazî li keçikê kir, ji şibakeya vê odeyê gol dixuya, gola ku hênikaheyek diçande dilê mirov, wexta keçik kete hundir lêwîk li ber şibakeyê li golê dinêriya, hingî keçik milên xwe li gewda wî aland, wî berê xwe da keçikê û got:

- Rengê golê jî dişibe çavên te, bes çavên te rengê xwe jî jiyânê girtine...

Şev veguhêrbû çemê lihevşabûnan, çemeke bêsebr û bi xuşînî... Ronahiya heyveronê ku şevê dişûşt di laşê tazî yê keçikê de diheliya... Bi ramûsanên lêven ricifok bêrî, birî, hesret û kesera mehan jî laşên hev dikişandin. Bi ramûsanên harbûnî diçandin laşên hev, bi ramûsanên hêminî (aramî) diçandin laşên hev...

Şev dibezîya, wext wînda bûbû, şev dibezîya, bi çavên girs ên dêvî... lê nedikariya pêşiyê jî wan bistîne; laşê wan êdî bûbû yek; her du dil bûbûn yek û bi gurmîniya ew dilê gewre viyana parçe parçebûnê tevî xwîna wan dibû û laşê wan zeft dikir...

Gaziya viyanan...

Dengê hilavêtina dil...

Jiyan...

Defdana zahfûnê...

Şewet...

Jiyan...

Mirin...

Jiyan...

Û êrişa tevîzînê...

Û west... westa bedenên, westayî û têt...

Hingî ro bi tîrêjên xwe yên ku mizgîniya jiyaneke nû û bextewariyê dida hilhat ew jî bi laşên xwe ên westiyayî di paşila hev de bi rehaweta xewê jî xwe çûn.

Dema hişyarbûn wext jî nivroyê zû de boribû, ro ber bi roavayê gêr dibû.

Rojeke cihê, bi temamî, cihê û nû... çav, ji çavan nêrinên cihê; kûrtir, nêztir...

Êvar... Xwe dan hev...

Şev, baran dibare, baraneke hûr, wekî ku rondikên şahiyê bin... dengê zelal, bêhna hênik...

Dotira rojê bi tîrêjên pêşîn ê rojê bi rê ketin, heva hênik bû, destê keçikê yê cemidî di destê lêwîk de, berê wan ber bi 'axa tofan û xezebê'...

Bajar gunehê xwe bi tenê mayîna xwe dianî.

Bi her gava ku diavêtin ji bajêr dûrtir diketin û bi her gaveke wan rondik ji çavên bajêr gêr dibûn, lê bi her rondikê birineke wê dihate girtin, şikestinên wê dicebirin; dilê wê yê ku bi êrişa salan a li ser hatibû ku bisekine vejyabû, li benda wan de ê bi gurmîni hila-vêta, divêya gel dengê wê sehbikira... ❀

azadronakbar@yahoo.com

Medet Dilek: Estetikten ve dünya görüşünden ödün verilmemeli

'Filiz halindeki Kürt sinemasını onurla yeşerteceğiz'

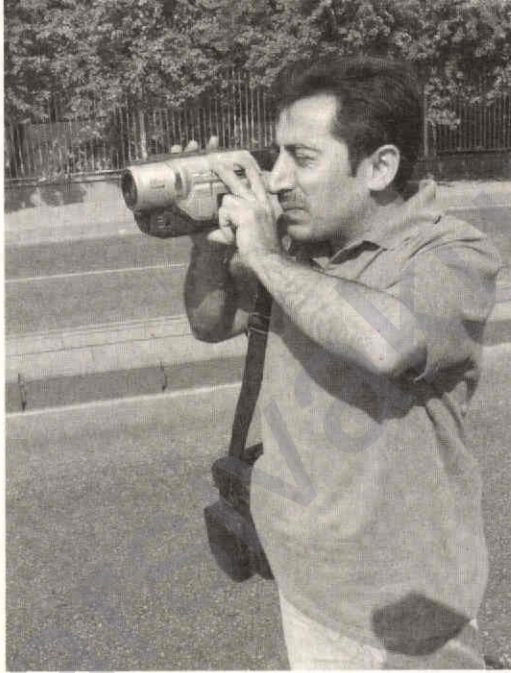
RÖPORTAJ: MÜGE TUZCUOĞLU

Sinema ile uğraşmak zordur. Üstüne üstlük bir de Kürtleri, politikayı, mücadeleyi yansıtmayı düşünmüşseniz, "vay halinize" dedirtebilir.

Medet Dilek, tüm olumsuz koşullara rağmen, hem kendi çocukluğunu hem de Kürt halkının yaşamını anlayıp, anlatmak üzere beyaz perdeye yönelmiş. Ankara'da sinema çalışmalarını yürüten Dilek ile Kürt sinemasını, Kürtlerin sinemasını, Kürtlerin anlatıldığı sinemayı konuştuk.

Bir 'Kürt sineması'ndan söz edilebilir mi? Varsa bunu nasıl tanımlıyorsunuz; Kürtlerin çektiği eserler mi, Kürtlerin konu alındığı eserler mi, Kürt coğrafyasını anlatan eserler mi..?

Sorunlu bir bölgede bulunan, dünya "efendilerinin" kol gezdiği bir bölgede (Ortadoğu) bulunan Kürt halkına ya da onun sinemacılarına "bir Kürt sineması var mıdır" diye sormak... Özgürlüğü elinden zorla alınmak istenen, hakları tanınmayan, dillerine, kültürlerine kavuşmaları engellenen bir halkın, bütün bunlara rağmen Kürt sinemasını yaratma çabası incelenmeye değerdir. Bu çabanın sonucunda kimi zaman Türkçe, kimi zaman Kürtçe filmler çıkıyor. Kürtçe olan filmler daha da çoğalacak. İşi biraz daha karmaşık hale getireyim; Kürt olmayan yönetmenler çıkacak, Kürtçe ya da kendi dilinde Kürtlerle ilgili filmler yapacaktır veya kimi Kürt yönetmenler çıkıp Kürt halkına ait olmayan bir öyküyü filmleştirecektir. Ya da yönetmenin de konusunun da, oyuncularının da,

film dilinin de bütünüyle Kürtlerle ilgili olan filmler yaratılacaktır. Bütün bu karmaşık 'dolaylımlar'ın hepsi de Kürt sinemasına zenginlik katacaktır. Bu kaos onun iyiliği içindir. Ama Kürt sinemasına daha fazla özgürlük, daha fazla destek ve daha fazla zaman verilmelidir ki berraklaşıp kimliğini bulabilsin.

Bahsettiğiniz engel ve zorlukları biraz daha somutlayabilir misiniz?

Kürt sinemasının karşılaştığı zorluklar, halkının görmüş olduğu zorluklarla eşdeğerdir. Nasıl Kürt halkı kendisini özgürce ifade etmede engellerle karşılaşlıyorsa,

sineması da aynen bu engellerle karşılaşmıştır. Dünyaya "efendileri" ve bölgenin anti-Kürt ittifakı içerisinde yer alan ülkeler Kürt halkına nasıl yaklaşmışsa sinemasına da o gözle yaklaşmışlardır. Kürt Sineması'nın oluşumunu, genişlemesini, gelişmesini engellemek için özel politikalar geliştirmişlerdir. Kürt halkını, onun tarihini anlattığı bir filmi Kürtçe çekmiyor oluşu ne büyük bir zulümdür yönetmene. Örneğin, Yılmaz Güney'in "Sürü" ve "Yol" filmi aslında Kürtçe çekmek istediğini biliyoruz...

Kürt sinemasının, Kürt sinemacısının sınırlarını aşmasını engellemek için yapılanlara daha yakın tarihten bir örnek vermek isterim. Kürt yönetmen Ravin Asaf'ın Kürtçe çekilmiş "San Günler" filmi 2003 tarihinde gerçekleştirilen İstanbul Film Festivali'nde, ele aldığı konu itibarıyla sakıncalı bulunmuştu...

Kürt Sinemasının özgürleşme süreci halen ta-

mamlanmamıştır. Tıpkı bu sinemanın sahibi olan halkının da özgürleşme sürecinin devam etmesi gibi. En baş nedenleri; siyasi, ekonomik nedenlerdir.

Kürt Sineması adına ortaya çıkarılan eserler çok fazla olmamasına rağmen hangileri bizlere, sinema salonlarına ulaşabilmiştir ki. Hangimiz "Nergis Neskeve", "Rawe Jinoke", "Karwaneki Bedeng", "Çek-Çek", "Em Her Tim Koçberin", "38" filmlerini izleyebildik? Bazılarını -eğer yasaklanmıyorlarsa- sadece film festivallerinde görme imkânı doğmaktadır. Ama ben daha başka bir şeyden bahsediyorum o da Kürt filmlerini izleme olanaklarının yaratılmasına dair bir politikanın geliştirilemediğidir. Daha "Kara Tahta" filminin Türkiye sinemalarına geliş tarihini hatırlayalım, 2001... Daha dün gibi değil mi, bu öyle bir uzun tarih değil. Ben Kürt sineması örneklerinin izleyiciye ulaşmamasını Kürt sinemasının karşılaşmış olduğu teknik zorluklar içerisinde değerlendirmekteyim... İlk filmini çektikten sonra kimi teknik yetersizlikten, ekonomik problemlerden dolayı bir daha film çekemeyecek Kürt yönetmenler olmuştur, olacaktır da... Evet, sinema pahalı bir iş. Eğer başka bir işte çalışmamış olsaydım, benim filmlerim de, belgesellerim de olmayacaktı. İşten kazandığımı sinemaya aktarmama rağmen halen büyük eksikler içerisinde, zorluklar içerisinde yüzdüğümü söylemeliyim...

Biraz da eksik ve yetersizlikler ile sizi ümitvar kılan olumlulukları konuşalım...

Kürt Sineması yeni bir sinemadır. Tabi ki yeni oluşunun bazı sıkıntılarını, yanlışlıklarını yaşayacaktır.

"Niteliği, tartışmayı bir kenara bırakalım, önceliğimiz, nasıl olursa olsun daha fazla Kürt filmi çekmek

olmalıdır, bir de bu film eğer Kürtçe ise gerisini düşünmeye gerek yoktur artık..." gibi anlayışlar daha filiz durumundaki Kürt sinemasını başından çürü-

Ariç'in "Kilamek ji Bo Beko" su katliamdan kaçan Kürtlerin öyküsünü anlatır. "Kara Tahta"da Samira Makmalbaf, "Jiyan"da Güney Kürdistanlı yönetmen Jano Rosebianı ya da İran'dan Bahman Chobadi üç filminde de Halepçe'ye göndermelerde bulunur. Irak-İran savaşı eksenindeki öyküler, Baas rejiminin olumsuz etkilediği hayatları konu edinmiştir filmler. Bilinen Kürt filmlerinin temalarına baktığımızda Kürt sinemasında özellikle sanat veya politik filmlerinin ağırlıkta olduğunu görüyoruz. Anlaşılır bir durumdur bu.

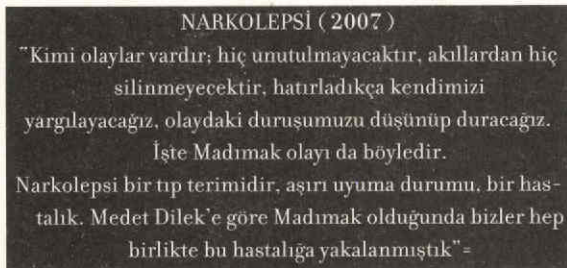
Dört taraftan da kuşatılmış, teslim alınmak istenilmiş, köleleştirilmekle yüz yüze bırakılan bir halkın sinemasının politikleşmesi kadar sağlıklı hiçbir şey yoktur bu hayatta.

Birçok kültürel hakkı tanınmayan Kürtlerin, sanatla ve özelde sinemayla uğraşmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bunu çok mu çok önemli buluyorum. Çünkü bu alanlarla uğraşmak fikrinsel gelişimi sağlarken, yaratımlar Kürtlere güven, cesaret kazandıracaktır. Sanat da mücadele alanlarından biridir ve boş bırakılması düşünülemez bile. Bu alanı boş bırakan halklar erken düşüp, erken yozlaşırlar.

Kürt halkı bu çok önemli olan kanal yolu ile dünyaya ulaşmak istiyor, dramını, sorunlarını onlara anlatmak istiyor.

Kimi ülkelerde, kimi film festivallerinde gösterilen, başarı kazanan filmler bu açıdan önemli bir rol üstlenmektedir. Büyük mücadeleler, acılar sonucunda kazanılmış sanattan,

tiyatrodan, müzikten, sinemadan tekrar geriye düşmek herhalde söz konusu olmasa gerek.

Kürt sineması bağlamında Yılmaz Güney'in rolü ve etkisi nedir?

Yılmaz Güney'in önemi çok büyüktür. Kürt sinemasına örnek diyebileceğimiz kimi çalışmalar ondan önce de yapılmıştı. Ama bu böyle olsa da o Kürt sinemasının genel karakterinin ortaya çıkmasında başrol oynamıştır. Kürt sinemasının ilk mihenk taşlarını Yılmaz Güney atmıştır. "*Seyit Han*", "*Endişe*", "*Sürü*", "*Yol*" filmleri Yeni Kürt Sineması'nın başlangıç noktaları olmuştur.

Yılmaz Erdoğan filmleri ise Kürt sinemasının örnekleri içerisine sokulamaz. Bunun nedeni filmlelerinde Kürtçeyi kullanmaması ya da bölgenin sorunlarını işlememiş oluşu değildir. Kürt sineması kulvarında bulunmamak onun bir yaşam tercihi olmuştur o kadar. Kürt oluşu bile bu gerçeği değiştiremez. Bu Gani Rüzgar Şavata filmleri için de geçerlidir. Aşiretçiliği yücelten film bölgede de yapılmış olsa, Kürtçe çekilmiş de olsa Kürt sinemasına dahil edilmemelidir. Kürtçe yapılmış bir "Kürt" filmi eğer geri ilişkileri övüyorsa, bu filmi Kürt sineması içine almamız doğru olmayacaktır. Çünkü yeni yeni filizlenen Kürt sineması ilkelerini önceden belirlemelidir.

Kürt olsun olmasın, birçok yönetmen Yılmaz Güney sinemasından etkilenmiştir. Kürt sinemacıları dört bir tarafa dağılmış olsalar da onları tartışmasız birleştiren bir konu vardır; Yılmaz Güney... Ki Güney'in benim üzerimdeki etkisi de bir başka öyküdür. Çocukluk dönemlerimde onun filmleri yasaklıydı. Ama bir arkadaşımın sayesinde videodan "*Yol*" filmi izleyebildim. Ve böylelikle onun filmleriyle, anlayışıyla tanışmış oldum. Aslında bu öyküyü başka yönetmenler de anlatır. Mesela Doğu Kürdistanlı yönetmen Cemil Rüstemi de Yılmaz Güney filmlerini, 1979'da İran yönetimi yasakladığında, gizlice keşfedip izlediğini söyler bir röportajında. Kimbilir daha kaç Kürt yönetmenin böyle öyküsü vardır...

GUAN-Dİ'NİN DÜĞÜNÜ (2005)

Mardin Kızıltepe'de Uğur - Ahmet Kaymaz biç kimseye güle güle diyemeden gittiler. Guan-Di Uzakdoğu mitolojisinde yer alan ve halkın lanetlediği bir savaş tanrısıdır. Bu belgesel filmde, bölgede kol gezen bu tanrıları teşhiri amaçlanmıştır.

Peki bir filmin Kürt sinemasını ifade edip etmediğinin nasıl anlaşılacağı konusuna geri dönersek...

Bu tartışma daha çok devam edecek. Tartışma ve tartışma sonuçlarının Kürt sinemasına kazandıracığı çok şeyler olacaktır. Tekrarlarsak; ilk olarak yaratıcılıktan, estetikten ödün vermemesi gerekiyor. Kürtçe'nin kullanımı hayati değerdedir ama kimi filmler vardır dili Türkçe olmuştur yine de. Kürt halkını, onun sorunlarını, dramlarını sağlıklı bir şekilde ortaya koymuştur. Zaten Kürtçe filmlerin yapılmasının yolunu açan bu Türkçe

filmler olmuştur. Ümit Elçi'nin "*Mem ü Zin*", Kazım Öz'ün "*Fotoğraf*", Yeşim Ustaoglu'nun "*Güneşe Yolculuk*" ve "*Büyük Adam Küçük Aşk*" gibi filmleri örnek gösterebiliriz.

Belgesel film çalışmaları da önemlidir. Belgeseller Kürt halkının hafızası niteliğindedir. Kürt sinemasının belgesel filmleri, bir kendini bulma ya da tarihle, resmi ideolojiyle yüzleşmenin arenası olmuştur. Yusuf Yeşilöz'ün "*Duvara Karşı Açlık - Dünyalar Arasında - Alevi Türküsü*" bir ayna niteliğindedir, kendimizi gördüğümüz ayna. Yine MKM Sinema Birimi'nin yaratımları olan belgesellerin Kürt sinemasına katkısı önemle anılmalıdır.

Somut yaşam pratiğiniz çalışmalarınıza ne ölçüde yansısı?

Ötekileştirilmek, dışlanılmak benim çocukluk dönemlerimin kimi kodları olmuşlardır. Köyden gelmiştik, Kürtçe konuşuyordum, Türkçe'yi bilmiyordum. Hatırladıkça içim acıyor.

Türkçe değil de Kürtçe konuştuğumdan dolayı annem babam beni bakkala ekmek almaya bile göndermemişlerdir. Kentte ilkokula başladığımda çok az Türkçe biliyordum, bir eziklik içerisindeydim. Arkadaşlarım sevdikleri yemekleri teker teker sayarken, ben orada suspusum.

Çünkü söyleyeceğim yemekleri onların yemediğini düşünüyordum, onlar başka biz başkayız psikolo-

jişiydi benim ki. Sinema ile ilgilenmeye başladığım dönemde, çocukluk dönemimde bana bunları yaşatanlarla hesaplaşmam gerektiğini anladım. Yapmış olduğum belgesel filmlerin bir kısmı da bu hesaplaşmanın ürünleridir. ✨

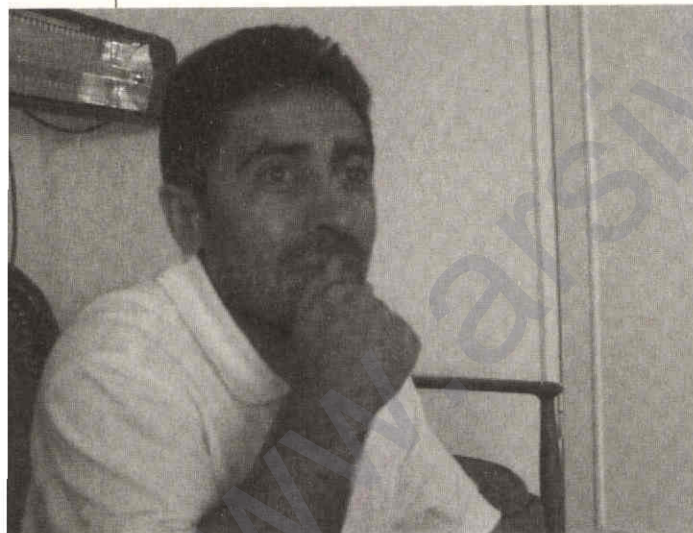
MEDET DİLEK kimdir?

Sivas İmranlı doğumlu, lise mezunudur. 1999-2000 tarihleri arasında kültür sanat dergisi Güneş Ülkesi'nin Yayın İşleri Müdürlüğünü yaptı.

2001'de Gazi Üniversitesi ile Büyükşehir Belediyesi'nin ortak projesi olan "TV Filmi ve Programcılığı" kursuna katıldı.

2001-2002 arasında Ankara Çağdaş Sanat Eğitim Merkezi'nde Sinema Tarihi üzerine kurs aldı. Sonradan bu Eğitim Merkezi'nin kısa film atölyesini kurdu.

2003-2004'te "Notasyon" adlı belgesel filmi çekti. Notasyon, 16. Ankara Uluslararası Film Festivali'nde amatör katogoride 3. oldu.

Guan-Di'nin Düğünü, ikinci belgesel film çalışmasıdır. Bu film Notasyon ile birlikte Sosyalizme Saygı Üçlemesi'nin birinci ve ikinci ayaklarıdır. Üçlemenin son ayağı ise bölge merkezli olarak çalışmaları süren Kadın Sorunu olacaktır.

Devam etmekte olan diğer bir film çalışması ise Milliyetçilik'tir.

2006 yılında başlayıp 2007'de bitirdiği ve Madımak olayını anlattığı "Narkolepsi" ise son çalışmasıdır ve Yılmaz Güney'e ithaf edilmiştir.

BÛK

1.
Şekirên sor di tûrên etaran de ma
taa mirinê bi ser serê bûkê de
reşandin
çivîkên hehecikan bêwext ji hêlman
firandin

bêbext in û gunehkar in!

2.
Bûk: Li welatê min bédengiya keviran
Bûk: Li welatê min ne keça tu
mirovan

3.
Belê, dê ye...ya li ber deriyê hewşê
ew kaniya xemê, ew diltenika zîzok
dê kor bibe...divê kor bibe!...

-Erê, pepûk ê!

4.
Ji kuştineke nûjen yên vedigerin
peyya 'rehm'ê
ma hina mirinê nayê şûştin ji destê
bûke?!

5.
-Bûkê:
Xezalên te dê êrişî çavên me bikin
pinpinîkên te dê bi ser axa dilên me
de biweşin
û musika me dê sirûdeke savdar be
em ê li dor goristanan dubare bikin!

Ger tu hatiye ber deriyê çûnê
ger tu rêwiye
neşikîne wê şûşê!

Nezîr Elmas

Stêrknasê kurd Ebû Henîfe Dînewerî

CEMİL OGUZ

Ew di sedsala 9'an de jiyaye. Hê wê demê berê xwe daye feraseta kurdî, ber bi kurdewariyê ve çûye. Zêde alimeki mezin bûye, lê serdestên wê demê ji ber vê kurdewariya wî nexwestiye nav û dengê wî derkeve pêş. Digel vê yekê ji wî berhemên baş nivîsandine, gelek berhem li dû xwe hiştine.

Navê wî Ebû Henîfe Dînewerî ye. Ew stêrknas e, yekem nivîskar e ku di pirtûka xwe "Pirtûka Flora" de ji bo nebatên Kurdistanê termên kurdî bikar aniye; di mala xwe ya stêrknasiyê de li ser stêrknasiyê xebitiye. Niha Weşanên Hivda pirtûka wî bi navê "Dîrola Îslamê" weşand û ew careke din derxist ser rûyê dinê, careke din em rabûn li ber jîrbûn, zanebûn, alimbûn û berhemên wî me serê xwe tewand.

Alimê kurd Ebû Henîfe Dînewerî tam nayê zanîn salên çendan de hatiye dinê û jiyana xwe ji dest daye lê tiştê ku lêkolîner li ser li hev dikin, ew di sala 820 ya zayînê de hatiye dinê û di 24'ê tirmeha 895'an de jiyana xwe ji dest daye. Dînewerî ku navê wî yê rastîn Ebû Henîfe Ehmed b. Davûd el Dînewerî ye li bajarekî Başûr, li Dînewerê hatiye dinê. Wî li Esfehana Îranê stêrknasî, matematîk û mekanîk

*Ebû Henîfe Dînewerî
yek ji alimê kurdan ku
bi stêrknasî re rabûye û
rûniştiye, gelek pirtûk
nivîsandine.
Di pirtûkên Dînewerî de
fikra kurdewari xwe
nişan dide.*

xwendiyê, li Kufe û Besraya Iraqê ji dersên filolojî û helbestê girtiye.

Alimê pêşeng ê kurdan

Heta niha zêde haya me jê nîn bû, ew gelek li pişt guh mabû. Her çiqas haya me jê nîn be jî ew hebû, bi nav û dengê xwe, bi berhemên xwe hebû. Alimiya wî heta niha hatibû. Li ser wî Hindekarê Zangoya Şaristaniyê û Zi-

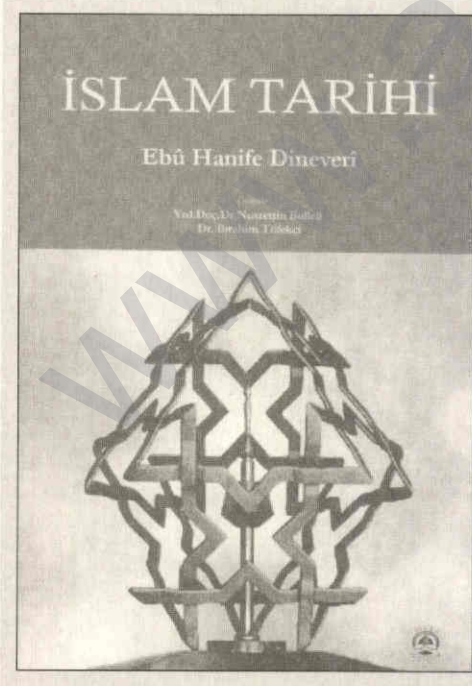
manên Rojhilat ên Nêz yê Zanîngeha Harwardê Mehrdad R. Izady wiha dibêje: "Di nav kurdên ku pêşketine de yê herî mikemel, li ser axê Îslamiyê heta wê demê alimê mezin ku derketiye Ebû Henîfe Ehmed Dînewerî ye"

Di dema xwe de bajarê Dînewer li ser Rêya Îpekê bûye, li ser rêya Rojhilat û Rojava xwedî ciheke stratejîk bûye. Ji ber vê yekê jî ji Dînewer gelek kesên alim ên wekî Ebû Henîfe Dînewerî derketine. Alimê kurd Dînewerî bi berhemên xwe yê ilmî û bi xebata xwe ya hûrbînî, di dema ku umetparêzî hebû, hê netewe nîn bûn de jî li ser kurdan xebitiye, bi navê "Ensab el-Ek-rad (Kalên Kurdan) berhemeke nivîsandiye.

Izady, ji bo Dînewerî dibêje ku ew xwedî zanîneke

Hin berhemên Ebû Henîfe Dînewerî:

- Kitab el-Cebr ve'l-Mukabele (Pirtûka Cebir),
- Kitab el-Nebat (Pirtûka Flora),
- Kitab el-Kusuf (Pirtûka li ser rojê),
- Kitab el-Redd ala Rasad el-Îsfahani (Pûçkirina Nêrinên Astro-nomiyê yê el-Îsfahani),
- Kitab el-Hisab (Pirtûka Hesabê),
- Bahs fi Hisab el-Hind (Analîza Hesaba Hindê),
- Kitab el-Cem ve'l-Tefrik (Pirtûka Arîtmîkê),
- Kitab el-Kible ve'l-Zeval (Pirtûka li ser Rewşa Stêrkan),
- Kitab el-Enva (Pirtûka li ser Hevayê),
- Islah el-Mantuk (Pêşxistina Mantîqê),
- Ahbar el-Tival (Dîroka Giştî),
- Kitab el-Kebir (Pirtûka Mezin a li ser dîroka zanistê),
- Kitab el-Fesaha (Pirtûka Retorîkan),
- Kitab el-Buldan (Pirtûka Erdnigariyê),
- Kitab el-Şiir ve'l-Şuara (Pirtûka Helbest û Helbestvanan),
- Ensab el-Ek-rad (Kalên Kurdan).

fireh bûye û wiha didomîne: "Wekî gelek hemdemên xwe, Ebû Henîfe ne li gor demek an komek, li gor hemû serdeman, û wisa miroveki ye ku aîdê hemû gelên dinyayê ye. Lê ji ber ku ew kurd bû û dema em li berhemên wî yên ku gihîştine roja îro dinêrin, em dibînin ku Ebû Henîfe bi nêrîneke kurdewarî li dinyayê nêriye. Ji ber vê yekê dema em li berhemên wî dinêrin, em yekem xebata wî ya li ser kurdan 'Ensab el-Ekrad'ê dibînin û ev yek me şaşwaz nake."

Li resedxaneya xwe gelek xebat kiriye

Dînewerî di nav jiyana xwe de şanênava xwe avêtiye bin gelek berhemên. Dînewerî ku alimeke pîralî bûye, ji pirtûka flora heta pirtûka li ser rojê, ji pirtûka hesabana heta li ser stêrkana, li ser dîrokê heta erdnîgariyê gelek berhem nivîsandine. Dînewerî her wiha li ser stêrknasiyê jî xebitiye û resedxaneya wî jî hebûye.

Di pêşeka pirtûkê de Izady li ser vê avahiyê jî Şîrazî gotin neqil kiriye. Li gor agahiyê, Şîrazî 50 sal piştî mirîna Dînewerî çûye Dînewer û li wir resedxaneya Ebû Henîfe Dînewerî ku şagirtên wî êdî bikar dianîn dîtîye û wiha gotiye: "Ev resedxaneya Ebû Henîfe Dînewerî heta 200 salan jî hatiye xebitandin û bi dagirkirina Moxolan a bajarê Dînewer re ev resedxane jî bela wela kirine." Izady dîsa li ser gotinên Şîrazî van gotinan zêde dike, "Şîrazî li pirtûkxaneya wê resedxaneyê yekem car rastî Pirtûka Hewayê hatiye, ew şîrove kiriye û wekî berhema herî baş bi nav kiriye."

Di Ansiklopediya Îslamê Cilda 2'yem de B. Lewin biyografiya Ebû Henîfe nivîsandîye û gotinên pesindar ji bo Dînewerî bikar anîye.

Di dema ku umetparêzî û erebparêzî serbest bûye de Dînewerî li ser kulîlk û nebatên kurdan "Pirtûka Flora" nivîsandîye û têde term û biwêjên kurdî bi kar anîye. Ev yek rewşa Dînewerî cihê dike, di demeke wisa de nêrîna wî ya kurdewarî nişan dide. Ji berhemên Dînewerî tenê "Dîroka Giştî (Ahbar el-Tival)" gihîştine roja îro û ev pirtûk niha jî Weşanên Hîvdâyê bi navê "Îslam Tarihi" (Dîroka Îslamê)" derket.

Pirtûka ku ji aliyê Yrd. Doç. Dr. Nusrettin Bolleli û Dr. İbrahim Tufekçi ve hatiye wergerandin qala ji serdemên wê demê dike. Pirtûk jî serdema Hz. Adem heta serdema Harûnê Reşîd û xelîfetiya Mihemmed el-Mu'tasim dîrokê pêşkêşî xwendevanan dike.

Weşanên Hîvda ku bi vê berhemê careke din Ebû Henîfe Dînewerî derxist rojevê, di dawîya pirtûkê de nexşeya Rojhilata Navîn ku Dînewerî li resedxaneya xwe amade kiribû jî pêşkêşî kiriye. ❀

TI QEY MERDA?

Koyê Qertalixî ra qaytê to kerd mi.
duşê to de Girê Boxa
pê to de Koyê Bîngolî vinete bî.
maya to, mezela pê to de berbe xaftil de
"ti kî kerda bêmîrad" va
"dergûşa mina qijkeke
ti kî visna heval û hogirî ra."
pîyê to, di gamî to ra dot mezela serdine
de zîba
"hey wax û hey" va
"na kî bîye
to na kî arde ma ser
xedar û xedar."
a şop
awî vînetî
roj bî serdin
her ca bî teng û tarî.
azmên de astarê berbay
pers kerd to ra kulîne
Ti qey merda?

Ali Beytaş

Jean Piaget¹ ve sosyal-psikolojinin penceresinden Newroz

DOĞU HEVAL

Newroz ya da "Nevruz"... Ne çok içerikle algılanıyor; "İsyan günü"... "Barış ve kardeşlik günü"... "Baharın başlangıcı"... "Terörün kökünün kazınması"yla kafayı bozmuşlara göre ise "provakasyonlara vesile olan gün"dür Newroz...

Hemen herkes için içerdiği Demirci Kawa miti ile politik çağrışımlar yapan Newroz'un ortaya çıkışını, Jean Piaget'in Sosyal Evrim Teorisi'nden hareketle, geleneksel toplumların sosyolojik yapılarını açıklamaya çalışan bakış açısından ele alıp inceleyeceğiz. Çocukların ve geleneksel toplumların dünyayı anlayıp kavramada benzer özellikler gösterdiğinden yola çıkan bu teori, modernleşmemiş toplum insanların tıpkı gelişmiş modern batı toplumlarındaki önişlemsel (präoperativ-Almanca) dönemdeki çocuklar gibi görsel, sembolik, sihirsel, animist² ve artifisialist³ şekilde düşündüklerine dayanıyor. Özellikle Newroz'un binlerce yıl öncesinde ortaya çıkışındaki Demirci Kawa miti ile ateşlerin yakılması ve ayrıca güneş kültü, sert kış şartlarından sonra baharın yeniden dirilmesi animist ve artifisialist benzer özellikler göstermesi bakımından önem taşıyor.

Bilişsel gelişim

İnsanın doğuşundan itibaren zeka gelişimini, dünyayı anlayıp kavramasını ve çevreye uyum sağlamasını açıklayan bir çok görüş ortaya atıldı. Bu görüşlerden en çok kabul göreni Jean Piaget'in teorisidir. Piaget'in gelişim psikolojisi; biyolojik, psikolojik ve felsefik temelleri olan, insanın doğuşundan gençliğine kadar dünyayı nasıl anlayıp kavradığını, hangi süreçlerden geçerek dört ayrı genel dönemde gelişimini sürdürdüğünü açıklar:

I- İlk dönem, bebeğin doğuşundan iki yaşına kadar olan "duyu devimsel" dönemi kapsar ve genel olarak çocukların reflekslerini nasıl kontrol ettiklerini ve geliştirdiklerini, objeleri asimilasyon ve accommodation yoluyla nasıl kavradıklarını, kendisi ve dış dünya arasında ilişkileri nasıl düzenlediklerini açıklar.

II- İkinci dönem, "işlem öncesi" olarak adlandırılır ve konumuz açısından en önemlisidir. Çocuğun

iki yaşından yedi yaşına kadar olan zaman dilimini içerir. Objeleri kelime ve resimlerle simgelemeyi öğrenir ve dili kullanmaya başlar. Bu dönemde çocuk yavaş yavaş görsel, sihirsel, sembolik, animist ve artifisialist düşünme özelliklerine sahip olur. Ayrıca bu dönemde bulunan bir çocuk, isimlerin 'şey'lerin içinde saklı olduklarını düşünür ve onun ayrılmaz bir parçası olarak görür. Bunun sonucu olarak düşünmenin aslında ağızda olduğunu ve sözle varlık kazandığına inanır. Piaget'in öğretisinden yola çıkanlar bu yüzden Türkçedeki gibi bir çok dilde "demek" ve "düşünmek" in aynı anlamda kullanıldığını iddia ederler.

III- Üçüncü dönem, yedi ile onbir yaş arası yaşanır ve "somut işlemler" olarak adlandırılır. Şimdiye kadar varlığını sürdüren ben merkezci düşünce tarzından vazgeçilir, görelilik kavranır. Nesnelere bazı özelliklerine göre çok yönlü gruplayıp organize edebilir.

IV- Ve soyut işlemler döneminde soyut hipotezler üzerine mantık yürütebilir, varsayıma dayanan, geleceğe yönelik ve ideolojik problemler ile ilgilenmeye başlar.

Animizm, Artifisializm ve geleneksel toplumlar

İki ve yedi yaş arasında bulunan çocuklar, Piaget'in sınıflandırdığı "işlem öncesi" dönemde animist düşünce tarzına sahip olurlar. Animist gelişim seviyesindeki çocuklar doğadaki şeyleri canlı sayarlar. Onlar için güneş, su, çakıl taşları, duvar vs. canlı ve şuurlu varlıklardır. Bu yüzden düşüp parçalanan bir taşın canının acıdığını düşünür, oyuncakları ile konuşur, isim takar ve mesela ağaca "pis ağaç" diyerek tekme atabilirler. Güneşin yürüdüklerinde kendilerini takip ettiğini, rüzgarın ağaçların dallarını sallamasından dolayı oluştuğunu vb. zannederler. Sadece görsellikten yola çıkarak düşündükleri için neden-sonuç ilişkileri kuramazlar ve bu yüzden herhangi bir suçun kötü bir tesadüften doğan bir olayla cezalandırılmış olduğuna inanırlar. Örneğin eğer bir evde yangın çık-

mışsa orada bulunan kötü bir kişiyi cezalandırmak için olduğuna inanırlar. Ve mantıksal temeli olmadığı halde olaylar arasında bağlantı kurarlar...

Arifisialist düşüncelerle çocuklar doğadaki şeylerin sadece canlı olduğunu düşünmekle kalmaz, bunun yanında insanlar veya tanrı tarafından belirli bir amaç için yaratıldığını düşünürler. Üç yaşından itibaren çocuklar çevresindeki şeylerin yaratılışına dair sorular sorar ve kendilerine göre cevaplar verirler. Belli evrelerden geçerek mantıklı olana ve gerçeğe ulaşırlar. İlk evrede yıldızlar ve diğer şeyler tanrı veya insanlar tarafından yaratılmışlardır, aynı zamanda canlıdırlar ve insanların ihtiyaçlarını giderirler. İkinci evrede şeylerin doğada bulunan diğer varlıklardan oluştuğunu düşünürler. Örneğin güneş, duman ve ateşten oluşmuştur ama yine yaratılışı insanlar tarafından değildir. Son evrede ise insani etkiler tamamen saf dışı bırakılır ve güneşin artık sadece ateşin ya da havanın yoğunlaşmasından oluştuğu düşünülür.

Arkaik toplumlarda yaşayan insanlar da "işlem öncesi" evresinde bulunan çocuklar gibi animist ve arifisialist düşünürler. Russell, kızilderili Zuni kabilesinde yaptığı bir araştırmada 12-18 yaş grubunda bulunan çocukların yüzde 47'sinin baltanın tamamen canlı olduğuna inandıklarını ortaya koymuştu. Zira bu kabiledaki yetişkin insanlar da genel anlamda animist düşünürler. Çoğu ilkel kabilelerde, insani özellikler gösterdiğinden yola çıkarak bitki ve hayvanlar insanlarla eş tutulmuş ve ilahi özellikler de eklenerek totemist bir dünya görüşüne sahip olunmuştur. Brezilya'daki Bororos kabilesi üyeleri kendilerini kutsallaştırdıkları kırmızı papağanla özdeşleştirmiş ve gerçekten bu kuş türüne ait olduklarına inanmışlardır.

Çocuklar doğadaki şeylerin, tıpkı Ortadoğu'daki tek tanrılı dinlerde olduğu gibi, insanların ihtiyaçlarını gidermesi için tanrı tarafından yaratıldığına ina-

nırlar. Aynı şekilde, Afrika'daki Mbundu kabilesinde, bir zanaatkar olarak tasavvur edilmiş olan tanrının doğadaki herşeyi kendileri için yarattığına inanılmaktadır. Güneş ışığı, bunun en açık ifadesidir örneğin. Çoğu arkaik toplumda güneş ve tanrı aynı isimle adlandırılmıştır.

Frazer, dünyadaki tüm arkaik toplumlarda doğadaki gelişimlerin ve güneşin hareketlerinin insani etkiler olmadan mümkün olmadığı düşüncesinin varlığını kanıtlamaya çalışmıştı. Ojebways adındaki kızilderili kabilesinde, güneş tutulmasında ucunda ateş bulunan oklar fırlatılır ve sönmüş güneş yeniden yakılır! Dünyanın bir çok yerinde yılın belli dönem-

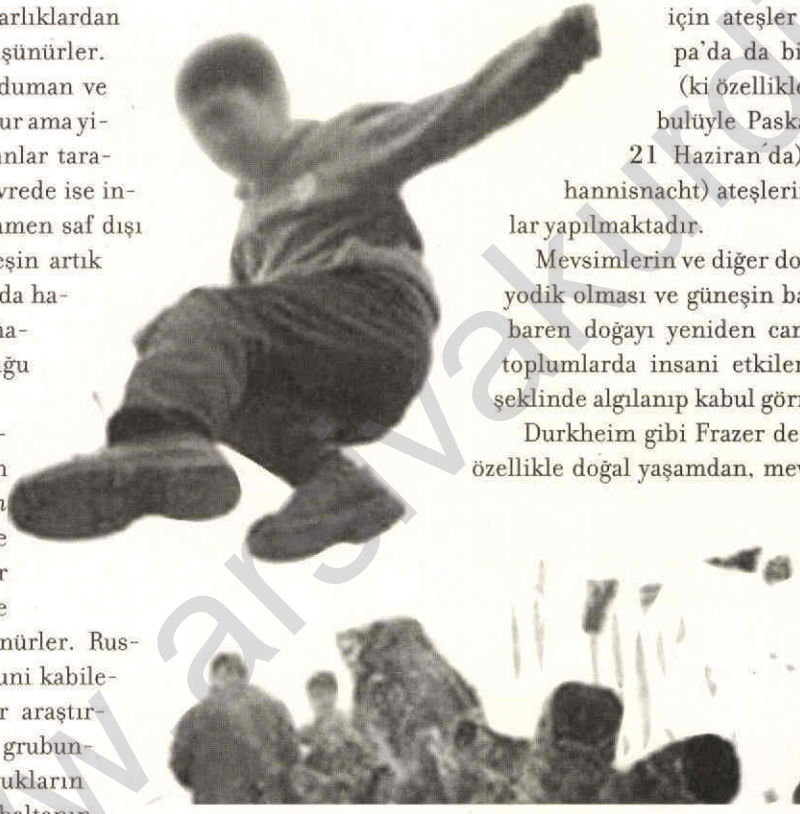
lerinde güneşe yardımcı olmak için ateşler yakılmıştır. Avrupa'da da binlerce yıldan beri, (ki özellikle hıristiyanlığın kabulüyle Paskalya ve çoğu zaman 21 Haziran'da), Almanya'da (Johannisnacht) ateşlerin yakıldığı bayramlar yapılmaktadır.

Mevsimlerin ve diğer doğa olaylarının periyodik olması ve güneşin bahar aylarından itibaren doğayı yeniden canlandırması, arkaik toplumlarda insani etkilere bağlı değişimler şeklinde algılanıp kabul görmüştür.

Durkheim gibi Frazer de dinlerin içeriğinin özellikle doğal yaşamdan, mevsimlerin belli aralıklarla gerçekleşmesinden ve bitkilerin canlanıp yeniden solmasından oluştuğunu öne sürmüşlerdi...

Frazer özellikle bu inanışın eski Akdeniz kül-

türündeki dinlerle ispatlamaya çalıştı: Osiris, Tamuz, Adonis, İsa ve diğer tanrıların doğanın ölümü ve yeniden canlanışını sembolize ettiklerini ileri sürdü. Örneğin İhtar eski Babilon'da doğanın kudretine hükmeden kadın bir tanrıyken, antik Yunan'da Adonis, Mısır'da Osiris yılın kış mevsimine denk gelen dönemlerinde yaşamlarını mezarda, yeraltında, karanlıkta vs. geçirdiklerine ve baharla birlikte yeniden canlandıklarına ya da güçlendiklerine inanılmıştı. Keza Durkheim ve Mbiti de sadece Akdeniz bölgesinde değil Afrika'da ve Avusturalya'da medeniyetten bin yıllarca habersiz yaşayan Aboriginez toplumunda da benzer şekilde inanışların olduğunu ortaya koymuş-

lardır. Çeşitli ritüellerle eski tanrının ölümünü gerçekleştiren insan, böylece doğal olaylara artifisializmin belirttiği şekilde direkt müdahale etmiş oluyor.

Kürtlere mekansal yakınlıkta bulunan Babiller'de 21 Mart yeni yılın başlangıcıydı. Kral Marduk ejder Tiamet'i öldürüp onun bedeninden yeryüzü ile gökyüzünü yaratmıştı. Yine böylece mitolojik bir anlatımla insanın cevap aradığı ve anlamlandıramadığı sorular mantık kazanmış oluyordu. Doğanın yeniden canlanıp hayat bulmasıyla yeni yılın çakışması bir çok arkaik toplumda sıkça rastlanır bir durumdur.

Durkheim, bu ritüeller içerisinde özellikle totem ve tanrılara insanların kurban olarak sunulmalarını özellikle vurgulamıştı. Tanrılara yemek üzere sunulan bu hediyeyle onların güçlendiklerine inanılmıştı. Böylece insanın doğa olaylarına direkt katılarak yönlendirdiği ve müdahale edebildiği inancı bir kez daha ortaya konmuş oluyor.

Sosyal-psikolojiye göre

Demirci Kawa mitolojisi

Öncelikle yaşanan coğrafyanın kültür üzerindeki önemli etkisini vurgulamak gerekiyor. Bugün Kürtlerin Ortadoğu'da yaşadığı coğrafya, yüksek dağları ve etkili karasal iklimiyle farklı bir kültürel yapılanmanın etkenlerinden biri olmuştur. Çok sert geçen kış şartlarından dolayı insanlar baharı ve doğanın canlanışını büyük bir özlemle beklemiş ve dolayısıyla diğer halklara nazaran heyecanla bekledikleri bu dönüme daha farklı anlamlar yüklemişlerdir.

Yukarıda kısaca değinildiği gibi, Hıristiyanlık ve diğer dinlerde gün ve gecenin eşitlendiği bir günde doğanın uyanışını sembolize eden bayramlar kutlanıyor ritüeller yapılıyor. Yani doğaya yaşam veren tanrıların yeniden uyandığı ve karanlığın ya da kışın kötü ruhlardan oluşan gücünün kırıldığı bir an seçiliyor. Kürtlerin eski dini olan Mazda inancında güneş ve ateş belki bu nedenlerden dolayı büyük bir önem taşıyor. Günümüzde de hala Alevi ve Ezidi Kürtler arasında güneşe ve ateşe saygı gösteriliyor ve güneşe bakılarak dualar ediliyor.

Kürtler, binlerce yıl öncesinde diğer Akdeniz kültürlerinde olduğu gibi, kendi toplumsal ve doğal yaşam şartlarına göre mitolojik tanrılar, kahramanlar, mitler üretmişler. Böylece doğayı anlamlandırmış, yaradılış sorununun cevabı bulunmuş, yaşanan mekana geliş nedeni açıklanmış. Akdeniz arkaik toplumlarındaki İştâr, Adonis gibi tanrıların yerine Kürt kültüründe Demirci Kawa efsanesi ortaya çıkmış. Ancak hemen vurgulamak gerekiyor ki, bu mi-

tolojinin de, Şahname'de anlatıldığı gibi, başka versiyonları da mevcuttur.

Bir anlatışa göre, Ahura Mazda'nın peygamberi olan Zerdüş ile kötülük tanrısı olan Ahriman arasında amansız bir savaş yaşanır. Ahriman kıskançlıktan çılgınlaşınca kendi zehrini Asur kralı Dehaq'ın beynine akıtır ve bu kral Asur ve Med halkına acılar çektirir. İnsanların kanını emen Dehaq'ın beynindeki zehir bir ura dönüşür ve ölümcül bir hastalığa yakalanır. Tek çaresi gençlerin beyinlerinin bu yaraya sürülmesidir. Zamanla çok sayıdaki genç öldürülür. Ancak askerler her seferinde gençlerden birini öldürmek yerine kimsenin bulamayacağı dağlara gönderir. Onun yerine koyun beyni götürürler. Dağlara kaçan gençler zamanla çoğalır ve Kürtler de bunlardan türerler. Hürmüz adındaki tanrı, Demirci Kawa'nın yüreğini umut ve sevgi ile doldurur ve ona kurtuluşun yolunu gösterir. Demirci Kawa birçok çocuğunu kurban verdikten sonra son çocuğunu kendisi saraya götürür ve önlüğünün altına sakladığı örsü ile Dehaq'ı öldürür. Ve halk isyan ederek ateşlerle sarayı işgal eder, her yerde ateşler yakılır.

Bir diğer anlatışa göre ise Dehaq'ın her iki omuzunda iki ayrı yılan vardır. Bunlar gençlerin beyinleriyle beslenirler ve ilkbaharın gelmesini engellerler. Armayel ve Garmayel adlı sarayda çalışan aşçılar da her seferinde gençlerden birini dağlara göndererek diğerini koyun beyniyle karıştırarak yılanlara verirler. Dağlardaki gençlere önderlik eden Demirci Kawa onları eğitir ve sonunda saraya saldırıp zalim Dehaq'ı öldürür ve ateşler yakılır. Böylece bahar gelmiş olur.

Her iki anlatım da sihir, abartı ve birçok mitolojide geçen olağanüstülükler içeriyor. Bu mitoloji sadece Newroz'u anlatmakla kalmıyor, aynı zamanda Kürtlerin yaratılış, daha doğrusu ortaya çıkışlarını da içeriyor. Tüm bitkilerin yeşerdiği bir zamanda kendilerinin yaratılışını da açıklıyor. Dehaq'ın zulmünden dağlara kaçan gençlerden oluşmaları aynı zamanda neden dağlarda yaşadıklarının cevabını da veriyor.

Kahramanın demirci olması ise iki açıdan önemli. Öncelikle demirci olduğu için mesleği gereği sürekli ateşle uğraşarak oluşu, ateşin ve onunla aynı özelliklere sahip olan güneşin önemini yeniden ortaya çıkarıyor.

Kral Dehaq genel itibarıyla diğer Akdeniz kültürlerindeki tanrılara benzeyen birkaç özelliğe sahip. Ancak diğer kültürlerden farklı olarak, doğaya yaşam gücü veren ve yeniden canlanacak olan bir tanrı olmayıp, sadece kışın acımasızlığını, kötülüğünü sembolize eden, insanüstü bir yaratık ya da zalim bir hü-

kümdar olarak kurgulanmıştır. Yakalandığı ölümcül hastalıktan kurtulması ya da omuzundaki yılanların beslenmesi için her gün iki gencin öldürülüp kanlarının yarasına sürülmesi yukarıda anlatılan görüşlere uyuyor. Burada kış ile ölüm arasında direkt bir bağlantı mevcut. Önceki bilgiler ışığında, bu ölümcül hastalığı, tüm doğayı öldüren soğuk havayı ve karanlığı çağrıştırıyor. Zaten ikinci versiyonda görüldüğü üzere, yılanlar baharın gelmesini engelliyorlar.

Mitolojide öldürülen gençler diğer kültürlerde olduğu gibi totem ve tanrıların memnun edilmesi için onlara sunulan kurbanlardır. Kötü güçlere sahip olan tanrıların kış mevsimiyle güçlerini göstermesi ve doğadaki hayatın ölmesi, onların gönlünü almak gerektiği fikrine götürmüştür. Aynı zamanda kış şartlarının kötü geçmesi, bitkilerin solması, ölümü çağrıştırmaktan olsa gerek gençlerin (doğanın) ölmesini temsil ediyor.

Diğer arkaik kültürlerde olduğu gibi kışı ve ölümü sembolize eden Dehaq ile baharı ve yaşamı temsil eden Demirci Kawa arasında bir savaş yaşanıyor. Yine diğer arkaik kültürlerde tanrıların öldürülmesinin doğanın yeniden canlanması için şart olması da Dehaq'ın ölmesini gerektiriyor. Bu yüzden mutlu sonla biten filmlerdeki gibi yıpranmış, yaşlanmış kötü karakter olayın kahramanı tarafından ortadan kaldırılıyor.

Demirci Kawa'nın, Ninova'da Dehaq'ı öldürdüğünde ateşler yakması ise (yukarıda başka kültürlerden örneklerini gördüğümüz üzere) canlı bir varlık olarak tasavvur edilen güneşin insani bir müdahaleyle yeniden canlanmasına yardımcı olunmasını çağrıştırıyor. Doğanın yeniden hayat bulması, kışın atlatılması, herşeyin yeniden canlanması yeniden insani bir müdahale ile gerçekleşiyor.

Newroz, zalime karşı bir başkaldırı olduğu için bazen "isyan günü", yeni bir yılın ya da doğanın yeniden canlanmasının başlangıcı olduğu için de -umutları canlandırmasından olsa gerek- bazen "barış ve kardeşlik" günü oluyor. Binlerce yıllık mitolojik tarihinde tanrılarla insanların kavgalarına karışan Newroz, günümüzde de politik bir mesele olmaya devam edeceğe benziyor... ❀

Dipnotlar

- 1 1896-1980 yılları arasında yaşamış olan İsviçreli psikolog
- 2 Doğadaki tüm varlıkların canlı ve hissetme yetisinin olması
- 3 Doğadaki şeylerin belirli bir amaç için insanlar veya tanrı tarafından yaratılması

GUL Û BILBIL

Yek bi yek,

stirî weşan ji gulê.

Wate nema bi nalîna bilbilê.

Ba xeyidî,

êdî hew bêhn bi xwe re anî

Gul, qerî

Lê, bilbil firiya

ber bi çolistanê ve.

Dilxwaz Herdem

Latini-Kurdî alfabe tartışmaları

XANAS DERMAN

Kürtler, Ortadoğu'nun yerli halklarından. Dilleri Kürtçedir. Aralarındaki inanç ve lehçe farkı anlaşmalarına engel değildir.

Tarihte Kürt coğrafyası; uzun veya kısa süreli istilalara, kırımlara maruz kalmış, bölünmüş, sürgünler yaşamış, farklı egemen dilleri öğrenmek ve kullanmak zorunda kalmış, özellikle de İslam Arap istilasıyla ülkesinin egemenliğini kaybetmiş, dinini değiştirmiş, ibadet kitapları, duaları hep Arapça olmuştur. Böylece Kürt kültürü, farklı kültürlerin egemenliğine karşı bir yandan direnirken, diğer yandan da onlarla yaşamaya, egemen kültürden etkilenmeye, değişmeye ve sonunda kısmen asimile olmaya başlamıştır. Binlerce yıllık süreyi kapsayan, bu süreç içinde tüm yasak ve asimilasyonlara, göçlere rağmen Kürtçe kadim bir dil olarak yaşaya gelmiştir.

Kürtler; tarihte, *Çivi, Med, Avesta, Masi Sureti, Arami, Pehlevi, Sır, Ermeni, Krili, Arabi, Farisi, Osmanî* ve *Latini* alfabeleri kullanmış, Kürtçe ve egemen dillerde eserler vermişlerdir.

Toplumdaki farklılıklar körüklenmiş, coğrafya ve halk bölünmüş, kutuplaştırılmıştır. İç rekabetler yaratılmış, derinleştirilmiş ve "öteki"leşene zarar verilmiştir. Sonuçta, egemen güçler için asimilasyon, inkâr ve imha ortak amaç ve yöntem olmuştur. Ama anlaşılmıştır ki Kürtçe kadim bir lisandır.

Bilindiği gibi kavim ve ulus olmanın yegâne şartı 'dil'dir. Her şey dilde saklı. Kültürel değerler, inanç, ibadet, maddi kültür unsurları, doğa, evren, rüya, hayal, ilim, fen, her ne varsa dil içindedir. Kavga, barış, keşif, iletişim, öfke ve sevgi her ne varsa dil ile oluşuyor, korunuyor, miras alınıp kullanılıyor ve devrediliyor. "Dil nefestir", onu solumalı ve yaşamalı...

Her dilin kendi özel sesleri, ses eklemleri vardır. Ayrıca diller arasında, mevcut seslerin yarısı ortak sesler olmaktadır. Özgün sesler, dili var ve farklı kılmaktadır. Lisan'ın ana unsuru ses'tir. Alfabenin amacı, özgün sesi, işaretlerle (gösteren) saptamak ve onu ortak kılmaktır. Bu özgün seslerin sayısınca harf olmakta ve her sese de bir işaret verilmeyip tasarruf yapılmaktadır.

'Ses'in oluşumu birçok faktöre bağlıdır: Kişinin ses organlarının anatomik ve işlevsel durumu etkili olmaktadır. Bunun yanında; sevgi, öfke, heyecan, üzüntü, hastalıklar, atmosfer, coğrafya, anne-baba-

nın ve aile çevresinin konuşma tarzları vb. seslendirmekte etkili olmaktadır.

Bir iletişim aracı olan dil, özgün bir konudur. "Önce söz vardı" ama yeterli olmadı, bunun kalıcı, tekrarlanır ve gelişip değişebilir olması da gerekli oldu. Böylece yazı zorunlu olarak keşfedildi. Ayrıca; şekil, resim ve işaretler oluşmakla birlikte "ses", "sesbirimi" esas oldu. Sözcük, bu özgün seslerden oluştu, anlam kazandı.

İşlevsel Genel Dilbilim adlı kitabında (Türkçesi: Berke Vardar, Birey ve Toplum Yayınevi; 1985, 191s.). André Martinet, dilbilimini, dilyetisini, sözcük eklemlemesini, örnek seslerin varlığını, sesbirim ve anlam birimini, lehçe ve ağızları, seslerin anatomik çıkış yerlerini ve bunların sınıflandırılmasını, dilde vurguyu, toplumsal ve dilsel değişmeyi anlatmaktadır:

- Her dilin örnek sesleri vardır.
- Her dilin kendine özgü bir eklemliliği vardır
- Dil kullanımlarının çeşitliliği:

Bilindiği gibi diller, konuşuldukları ülkenin tümünde de zorunlu olarak özdeşlik göstermezler. Bu durumda, dilin birçok lehçe içerdiği belirtilecek ve her betimlemenin hangi lehçenin söz konusu olduğunu açıklaması gerekecektir. (s.22)

- Vurgu ve İşlevleri:

Belli bir dilde vurgu her zaman sözcüğün birinci ya da sonuncu sesleminde bulunduğu, bu belirleme eksiksiz sayılır. (s.75).

- Dil'in karşısında 'Lehçe':

İtalya, Almanya ve başka Avrupa ülkeleriyle ilgili olarak kullanıldığında, lehçe terimi genellikle bir değer yargısı içerir. Kuşkusuz, bu yargı, "ağız" teriminin içerdiği yargı denli sert değildir. (s.133).

Kürtçe dil dünyasında, dil; fazlasıyla politize edilmiştir. Bilimsel gerçek / gerek yerine siyasi eğilimler öne çıkınca sonuca ulaşmak zor olmaktadır. Unutmamak gerekir ki; siyasi görüşler de, dil ile topluma / alıcıya ulaşmaktadır. Öyle ise dil herkesindir, gereklidir, zorunludur ve saha saydamdır. Tıpkı 'cam kâse' gibi, istediğini sunarsın. Ama önce kâse şart...

Kürt alfabesi, güne cevap veren, dili yazıya döken ve yazıda gerçek sesi / tadı veren, öğrenilmesi ve yazılması kolay, modern iletişim araçlarına uygun harf ve işaretlerden oluşmalıdır.

Bu gereklilik 1900'ların başından beri bilinmekte ve konu tartışılmaktadır. Hala alfabede "birlik" yok. Yetmez mi?

Kürt alfabesinde "birlik" yerine, "Ortak Kürtçe" öneren ve bunu "siyasal birlik"e endeksleyip, konuyu öteleyenler vardır. Evet, "Latini ve Arabî Kurdi alfabeleri birleştirip /tekleme, siyasal bütünlük ve irade gerektirmektedir. Bu da zamana ve zemine tabi...

Latini Kurdi alfabe, 1930'lardan beri Kürtler arasında kullanılan yaygın bir alfabedir. Ama bu alfabe de "yetmezlik"ler vardır. Bunu da çözmek şarttır.

Kürtçe alfabe çalışmalarını (20.yy) kısaca anımsamak yararlı olacaktır:

Kürt toplumu ve coğrafyası, Osmanlı ve Safevi İmparatorlukları arasında bölünmüş iken, her iki devletin Arabî alfabe kullanmaları nedeniyle, Kürtler Arabî alfabe ile Kürtçe yazdılar. Bilindiği gibi Arabî harflerin, sözcüğün başında, ortasında ve sonunda ayrı yazılımları vardır. Bu nedenle de 28 olan Arabî harf sayısı üç katına çıkmaktadır.

Farsça ve Kürtçe'de ki bazı sesler Arapça da bulunmadığı için yakın harflere işaretler konularak ihtiyaç giderilmeğe çalışılmıştır. Ama Kürtçe fonetik (yazıldığı gibi okunduğu, söylendiği gibi yazıldığı, ses-harf olduğu) için daima sorunlar yaşanmaktadır.

Bu dönemde hiç olmazsa Arap alfabeti üzerinde bir "birlik" vardı. Daha sonra buna, Kiril, Ermeni, Latin alfabeti eklendi. Yazidi Kürtlerin kullana geldikleri "sır alfabeti" bu din mensuplarıyla sınırlı / izole kaldı.

Arabî harflerle Kürtçe alfabe çalışmaları yapıldı: Salih Bedirxan, *Osmanî Kurdi Alfabe'siyle* (40 harf) *Roji Kurd, Hévi ve Yekbûn*'u yayınladı. Xelil Xeyali, *Elifbayê Kurdi*'yi hazırladı, eğitim yaptı.

Avdırrezeq Bedirxan (1913), İran-Xoy şehrinde Rusî (Krilî) Kurdi alfabe ile *Sovestskii Kurdistan*'ı yayınladı. Abdullah Cevdet Latini Kurdi alfabe Heciyeye Cindi Latini - Rusî - Fransı alfabe, Agop Garazyan Ermeni alfabeti ile Kürtçe yayınlar yaptılar.

Dil, lehçe, sesbirimi (fonem) hakkındaki bu genel giriş ve anımsatmadan sonra özelde Kürtçe alfabe hakkında konuşmak yararlı olacaktır.

Celadet Ali Bedirxan Alfabeti

Celadet Ali Bedirxan (1893-1951), E.W.Charles Noel ile yaptığı Doğu gezisinde (1919), Noel'in Kürtçe anlatılanları Latin alfabeti ile Kürtçe yazdığını gördü, kendisi de Osmanî harflerle Kürtçe yazıyordu. Daha sonra yazdıklarını doğru okumada Noel'in Latin alfabetiyle başarılı olduğunu gözlemledi. Bu durum, kendisinde bir uyanmağa neden oldu.

C.A.Bedirxan, Yunan + Rus harflerini de ekleyerek 36 harfli Latini Kurdi alfabe yaptı. Sonra Almanya'ya gidince Latini harflere eklediği Yunan ve Rus harflerini iptal etti (34 harf). Türkiye'nin Latin Alfabetine geçmesi (1928) ve bunu Fransızların yardımıyla yapmasından sonra başka harfleri de iptal ederek 27 harfli Latini Kurdi alfabe önerdi. Daha sonraki değişme ve gelişmelerle 31 harfli (8 ünlü, 23 ünsüz) Latini Kurdi Alfabe'de karar kıldı.

C.A.Bedirxan Fransız Roger Lescot ile Şam'da Kürt dili ve alfabeti üzerinde çalıştı. Sonuçları ve önerisini, çıkardığı *Hawar Kültür Sanat ve Edebiyat* dergisinde yayınladı. Kamuran Ali Bedirxan'da aynı paralelde çalıştı.

Hawar'ın ilk sayısı (12 Eylül 1932) Şam'da Arabî harflerle Kürtçe ve Latini harflerle Fransızca olarak 24-57 (son) sayıları da Latini Kurdi alfabe ile yayınladı (1934-1943).

C.A.Bedirxan, *Hawar*'da Kürt aydınlarını alfabe konusunu tartışmaya, katkı sunmaya ve sorunları birlikte tesbit ile çözüm aramağa davet etti. Nitekim bu arada derginin yazarı olan Osman Sabri'nin Latini alfabe olmayan Kürtçe sesler için harfler önerdiği ve bir tartışmanın yaşandığı bilinmektedir.

Latini harf seçiminde ve telaffuzunda Türkçe'nin örnek alındığı, Arapçada ve Kürtçe'de bulunan ٤ ٤ ٤ sesleri ile ikiz sesler olan ç p k t için arayış ve tartışmaların yaşandığı da bilinmektedir.

C.A.Bedirxan, Latini Kurdi Alfabe'sini tamamladıktan sonra bunu daha da mükemmel duruma getirmek için Kürtlere görev düştüğünü de bildirmiştir.

Celadet Ali Bedirxan'ın Latini Kurdi Alfabeti ve Rakamlar

Aa	Bb	Cc	Çç	Dd	Ee	Êê					
Ff	Gg	Hh	İi	İi	Jj	Kk					
Ll	Mm	Nn	Oo	Pp	Qq	Rr					
Ss Şş	Tt	Uu	Ûû	Vv	Ww	Xx					
Yy	Zz	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Görülüyor ki, Celadet Ali Bedirxan, bilimsel, katımcı, tartışmayı gerekli gören, önerilere açık ve bekleyen, sahada deneme yapan, derleyen, seçme yapan bir yöntemle çalışmaktadır. Kürtçe'nin seslerini, harflere dönüştürerek sözlü edebiyattan / kültürden yazılı kültüre geçmek gayretindedir. Kürt tarihinde, bu kapsam ve süreçte, bu etkinlik ve katılımda, yaygın kabul gören başka bir çalışma yoktur ve bir ilktir. Ne kadar saygı gösterilse azdır. En önemlisi de C.A.Bedirxan, bilimsel yöntemle yaptığı saptamaları sunmakta ve bunların bir dogma (ayet) olmadığına işaret etmektedir.

C.A.Bedirxan'ın bu miras ve isteğine rağmen, ba-

zıları mevcudun yeterli ve korunması gerektiğinde ısrarlı davranarak, Bedirxan'ın yapageldiği "tartışma ve katılım" yöntemini red etmektedir.

C.A.Bedirxan'ın Latini Kurdi Alfabetesi, bugün için kullanılan, yaygın alfabetedir. Ancak, Bedirxan'ın üzerinde durduğu ve çözüm denemeleri, Kürt dilinin bir özelliği olarak bu gün de tartışılmaktadır.

Latini Kurdi Alfabe Tartışmaları

Alfabe sorunu, bir dil ve kültür sorunudur. Bunu siyasi görüşlere hapsedmeden birlikte çözmek gereklidir. Tartışmaları şöylece özetlemek mümkündür:

1. Celadet Ali Bedirxan'ın Latini Kurdi alfabetesi yeterlidir. Değişiklik ve ilave yapmağa gerek yoktur. Bazı farklar varsa da bunlar önemsizdir (Z.Farqini, F.H.Sağınç, Cankurd, S.Veroj, S.Tan, A.Badıllı, A.Zerevan).

2. Kürtçede bazı sesler vardır ve bunlar ihmal edilmemelidir (Çğ, Öö Üü). Bu harfleri alfabeğe ilave etmek gereklidir (A.Varlı, Y.D.Zend, O Sabri).

3. Noktalı harfleri iptal etmeli ve bunların yerine Avrupa dillerinde olduğu gibi çift harf (AE, CH, KH, SH...) yazılmalıdır (M.Zeki, M.Muhemed, R.Yaman, H.Kartal, İ.Naso, İ.Genç).

4. Alfabedeki (İi İi)nin (Iı, İi) şeklinde yazılması isteyenler ile vurgulu ç p k t harflerini işaretlemek isteyenler vardır (A.Varlı, M.Ciwan, B.Rızgar, M.E.Bozarslan, D.Evdulfettah, A.Önal, A.Bali, O.Sabri, E.Cewo, F.Işık).

5. Kürtçede ve Arap alfabetesinde bulunan seslerinin yerine, işaretli harf konulmasını önerenler (H'h ɛ H'h' ɛ ɛ Çğ Xx).

6. Dr.Ömer Uluçay; "uzun yıllardır Latin harfleriyle yazdığım halde vurgusunu yapamadığım için okuyamadığım ve bu nedenle de soğumaya bırakarak her seferinde yeniden denediğim alfabe çalışmalarımı bir sonuca bağladım. Kitaplarda ve sözlüklerdeki sözcüklerin fonetik olarak yazılıp okunamadığını gördüm ve bu amaçla yeni bir düzenleme gerektiğine inandım. Uzun bir süreç içinde uygulamaya temrinleri yaptım ve bir çözüme ulaştığımı gördüm." demektedir.

Şimdi özet olarak Dr. Ömer Uluçay'ın Latini Kurdi Alfabe konusundaki görüşlerini tartışmaya açalım:

6.1. Celadet Ali Bedirxan'ın Latini Kurdi alfabe seçimi ve bunu oluştururken kullandığı bilimsel yöntem yerindedir ve Bedirxan bizi alfabeği geliştirmeğe davet etmektedir. Bu alfabe esas alınarak ve Türkiye'deki Kürt nüfus yoğunluğu ile Türkçe alfabeği bilmek durumu dikkate alınarak bir düzenleme yapılmıştır.

6.2. Latini Kurdi alfabedeki harfler, Türkçe alfabedeki gibi seslendirilmiştir. Bilinen Iı ve İi harfi, aynen alınmış ve bu konuda başka yazarlarla aynı görüşte olduğu anlaşılmıştır.

6.3. C.A.Bedirxan alfabetesinde bulunmayan Öö ve Üü ile Çğ harflerinin, Kürtçe'de varlığı dikkate alınmış ve Öö Üü harflerine alfabeğe yer verilmiştir (Gerçi bu sözcüklerin sayısının az olduğu bildirilmiş ve fakat harfin gereğine inanılmıştır).

6.4. Kürtçe'de uzun söylenen harflerin varlığı (Ââ Êê Îî Ûû) ve bunlar için en az üç harf kullanmak yerine, temel ses / harf üzerine telaffuzu gösteren (^) işareti yeterli görülmüştür.

6.5. Genizden söylenen ɛ ɛ ɛ harfleri için, () işaretinin asıl harf üzerine konulması yeterli görülmüştür (H'h' E'e' G'g' A'a' I'i').

6.6. Vurgulu / patlar olarak söylenen ikiz sesler için, başka yazarlarca da bildirilen görüşlere katılarak (') işareti koymaktadır (ç' p' k' t').

6.7. Kürtçede çift harfin varlığına (r l m n p ...) ve yazılmasının gerektiğine inanılmaktadır.

Bu duruma göre Dr. Ömer Uluçay'ın önerdiği Latini Kurdi Alfabe şöyle olmaktadır:

Latini Kurdi Alfabe Önerisi (Dr.Ömer Uluçay)						
Aa	Bb	Cc	Çç	Dd	Ee	Ff
Gg	Hh	Iı	İi	Jj	Kk	Ll
Mm	Nn	Oo	Öö	Pp	Qq	Rr
Ss	Şş	Tt	Uu	Üü	Vv	Ww
Xx	Yy	Zz	(^):uzun söylem ('):Genizden söylem	('):vurgulu/patlar söylem		
31 harf + 3 işaret → 44 ses						

Görülüyor ki, Latini Kurdi alfabenin önemli yapı sorunları vardır. Mevcut harflerin sayısını (arttıran, eksiltten) ikiz seslerin vurgusunu ve uzun okumanın işareti tartışma konusu yapılmaktadır.

Sonuç olarak; Kürtçe alfabe, harfler ve işaretler bakımından amaca uygun ve yeterli olmalı, farkı / anlamı göstermelidir. Bu amaçla, Celadet Bedirxan'ın Latini Kurdi alfabetesini, onun istek ve önerisine uygun olarak yeniden değerlendirmek, düzenlemek, birlik / bütünlük ve yeterlik oluşturmak, çağın elektronik aygıtlarını da gözeterek bağlayıcı bir karar almak için bir kurultaya gerek vardır.

Bu öneri, tüm Kürt aydınlarına, kurum ve kuruluşlarına bir çağrıdır. Şimdiye kadar yurt içinde ve dışında yapılmış bu amaçlı toplantıların varlığı ve yararı bilinmektedir. Ancak burada alınan kararlar kapsamlı ve bağlayıcı olmamıştır. Sadece bu konuda çalışma yapan kişileri tanıştırmış ve cesaretlendirmiştir. Öyle ise, Kürtçe Latini Alfabe Kurultayında buluşmak üzere... ✨

Jiyanek şikestî

YILDIZ ÇAKAR

Sermaya meha adarê li ber derî bû. Di sibatê de çend rojên germ ew xistibû nav hêviya biharê lê dizanibûn ku ji bo biharê hinek din sebir lazim e. Derî û pencereyên malê asêkirî bûn lê dîsa ji sermayê xwe dida hestiyên zarokan. Her sê zarokan xwe xistibûn bin cilikan û bi kab dilistin. Lê kêfxweşiya wan zêde nedomiya. Dayika wan Dara êriş bir ser lawê xwe yê herî mezin û got: "Sînan! Tu êdî zilam î. Bes xwe pîs bike. Bi zarokan re êdî kaban nelîze. Ez demança bavê te didim te lê tu bi kaban dilîzî. Gundî êdî qerfê xwe bi te û bi me dikin. Tu dê kengî wekî mêran bî û heyfa bavê xwe hilîni?"

Wê rojê dîsa textê Dara ne li hev bû. Şeva borî dîsa di xewna xwe de Temîr ditibû. Temîr zilamê wê bû. Wê bi xwe jê re digot Temo. Ew ê ku di zewaca xwe ya pênc salan de ji wî qet aciz nebûbû. Sê zarokên wan bûbûn. Sînan, Meryem û Nûhat.

.....

Temîr rojekî ji çolê venegeriya malê. Mêşinek wî ketibû nav cola ciranên wan. Ev di nava gundiyan de wekî bûyereke pîr mezin an jî wekî mijara namûsê dihat ditîn. Temîr û ew gundiyan çavsor li ser vê bûyere ketibûn qirika hev û dema Temîr xwestibû mêşîna xwe ji keriyên wan derxe, rastî êrişeke zilmdariyê hatibû. Li ser vê çavsoyê Temîr li wir li ber mêşîna xwe miribû. Temîr kesek bi tenê bû. Ji bavê xwe ew tenê bû. Ne xwişk û ne ji birayên wî hebûn, ji bili hevsera wî Dara û sê zarokên wî. Lê çiqas piştî wî qels bû jî, kesekî ku ji mafê xwe derbas bibe nebû. Çar kesên ku ji mirovahiyê par negirtibûn, li wir dawî li jiyana Temîr anîbûn. Çavê Temîr vekirî mabûn. Xwîneke reş li ber serê wî gol bûbû. Pêlava wî ya ku bi dehan pîne lê, her yek li aliyekî ve ketibû. Saqoyê wî yê kesk ji xwîne rengê xwe guherandibû. Laşê ku li erdê sê roj û sê şev mabû, êdî bêhn dida. Kesek ku xwedî vî laşê derkeve tunebû. Ji ber tirsaxeyê gund û zordarên gund jî serî li Yezdan rakiribûn. Dara sê roj û sê şevan li ser laşê Temîr ku êdî ber bi rizandinê ve diçû, kiribû hawar!

Her hawarek Dara, ewrên reş diafirand, her dilopek giriyên wê komên baranê dibarand û her ku destê xwe li singa xwe dixist bi hezaran êş diweşand. Sînan, Meryem û Nûhat jî bi çavek nefamkirî li diya xwe Dara mêze dikirin. Heta ku Temîr binax kirin û kevirê li ber serê Temîr danîn porên reş yê Dara bi carekê de bûbû wekî hiriyê. Sînan her ku diçû û dihat li porê dayika xwe mêze dikir. Qet fêm nedikir ku porên

reş çawa dibe ku bi carekê de spî bibe. Dara, deh sal li ber deriyê hewşê rûnişt. Ne got berf e û baran e û ne got havîn û gulistan e. Her rojek li lawê xwe Sînan mêze dikir û her carê bejn û bala Sînan dipiviya. Sînan ev mijar jî qet fêm nekiribû. Di dilê xwe de digot: "Gelo ji bo çi dayika min, min ji xwişk û birayê min, cihê dibîne." Her ku Sînan bi birayê xwe re dilist, Dara gelek aciz dibû û bela xwe bi Sînan dida. Her carê nifirên bapirên xwe ji bo kurê xwe Sînan qet textsir nedikir. Her carê stûyê Sînan bi van nifiran dihat qurmiçandin. Sînan jî bi birayê xwe re her cara ku fersend didit bi kaban dilist. Ger ku bizanibana dayika wan Dara wan bibîne wê çi bine serê wan. Ji ver bê yekê ji xwe re gelek qûlik û pûlik çêkiribûn.

Dayika Dara deh sal bûn ku heman xewn didit û her ku şiyar dibû dilê xwe bi xewna xwe ve xweş dikir. Her carê di xewna xwe de lawê wê Sînan heyfa bavê xwe digirt û dayika Dara wê rojê por û destê xwe hene dikir. Dema jî xew şiyar dibû pêşî li destê xwe mêze dikir ta ku heneya destê xwe bibîne. Lê ev deh sal bûn ku her li destê xwe mêze dikir, şikestine di dilê wê de ava dibû. Ji ber ku hê destê wê ne henekiribû. Lê wexta heneyê ji bo Dara êdî hatibû.

Sînan dîsa li rastê tune bû. Dara, li ber deriyê hewşê diçû û dihat. Li ber her deriyêke textî yê vî gundî du sê jinan kon vedabûn wekî ku bizanibin dê îro çi biqewime. Gelek dem bihurî bû. Lê kesî nedizani ku Sînan li ku ye. Dara êdî li ber derî gelek aciz bûbû ji bo ku aciziya xwe hinek li ser xwe rake berê xwe dabû eywanê û li wir pala xwe dabû balifek û çavê xwe ji bo heneyek sor dîsa dabû ser hev...

Deriyê hewşê yê text bi dengêkî xurt vebû. Sînan dîsa çûbû bi birayê xwe re kab listibû. Dara bi her du çavên xwe şimaqek li Sînan da. Destê Sînan girt û berê xwe da odeya zexîreyan. Sînan û dayika Dara li ber torbeyek genim sekîni. Sînan pêşî qet tiştê fêm nekir. Piştî ku Dayika wî Dara bi destan kete nava vê genimî wê çaxê Sînan fêm kir ku dem ev dem e û divê gotina Dayika wî were cih. Dara çeka Temîr kiribû nava vî genimî. Ev deh sal bûn Dara her car diçû û her du destê xwe dikir nava vî genimî û bi giriyên xwe yê şewat gotina xwe ya dawîn ji bo çeka Temîr vedigot. Sînan çeka di destê dayika xwe de bi tirsek wergirt. Dara û Sînan li çavê hev nihêrin. Kêliyê derbas bûbû. Dayikê pêşî her du destê Sînan maçî kir. Piştî re Sînan ber bi singa xwe ve kişand. Êdî her tişt zelal bû-

bû. Piştî Temîr wê Sinan jî êdî nîn ba. Dilê dayikê şewitî. Lê soz carek tê dayîn. Ev jî mijarek namûsê bû. Êdî vegera vê riyê tunebû. Sinan bi çeka destê xwe berê xwe da hewşê. Dayika wî,

- Ezê niha destên xwe hene bikim. Li benda dengê xwîné me ha!!! Sinan!

Sinan qet deng nekir. Serê xwe kir ber xwe û ji deriyê textî derket. Dara, ji aliyekî ve kêxweş bû lê ji aliyekî ve agir bi dilê wî ketibû. Nedizani êdî çi bike. Dara berê xwe da odeyê û heneya ku ev çend sal in di sandoqa bûkaniyê de veşartibû, derxist. Dest pê kir henê stira û piştê her du destê xwe kir nav henê û destê xwe hene kir. Careke din hene kir, dîsa hene kir...

Hê henekirina destan li gor dilê wê tamam nebûbû ku ji derve dengê çekan hat. Dara bi destê xwe yê henekirî bazda. Derket ber derî, lê tu tişt tune bû vê carê berê xwe da qada gund, li wir jî tu tişt tunebû; berê xwe da newala gund. Bi lingên pêxwas û bi destên henekirî ku hê ziwa nebûbûn Dara baz dida. Lê nedizani ew deng ji ku ve hat. Bêhn lê çikiya bû ku bi carekê de dit ku li ber lingên wê xwînek sor diherike. Hi-

wê. Li her du destên xwe nihêrt. Ji devla heneya sor ya bi rik, bi heyfgirtin xwînek sor sis dikir. Dara her du destê xwe vê carê li rûyê xwe da. Bi her du destan Sinan girt, heta jê hebû qîrî:

- Sinanoooo!!! Rabe ser xwe!! Sinannnoooo! Rabe ser xwe. Dara qurbana te be Sinanoooo!!!

Agirê dilê wê li Dara dorpeçkiribû. Wekî ku Dara di dojhê de be dişewitî. Niha bûbû kujerê lawê xwe. Vegera rê êdî tunebû. Dara careke din hêviyên xwe winda kiribû.

...

...

- Dayê! Dayê! Şşşiiii Dayê rabe Sinan hat!

Û Dara carekê ve ji xew hol bû. Pêşî li destê xwe nihêrt. Sinan li ber deriyê textî sekinandibû. Hê nûh hatibû mal û dizanibû ku dayika wê gelek hêrs bûye. Serê xwe ji tirsê bera ber xwe da bû. Dara li derdora xwe nihêrt. Careke din li destê xwe nihêrt. Li Sinan nihêrt. Her sê zarok jî li dayika xwe Dara mêze dikirin ta ku fêm kirin ku tiştek ku ne di rê de heye. Dara ji cihê xwe hol bû û her du destê xwe li stûyê Si-

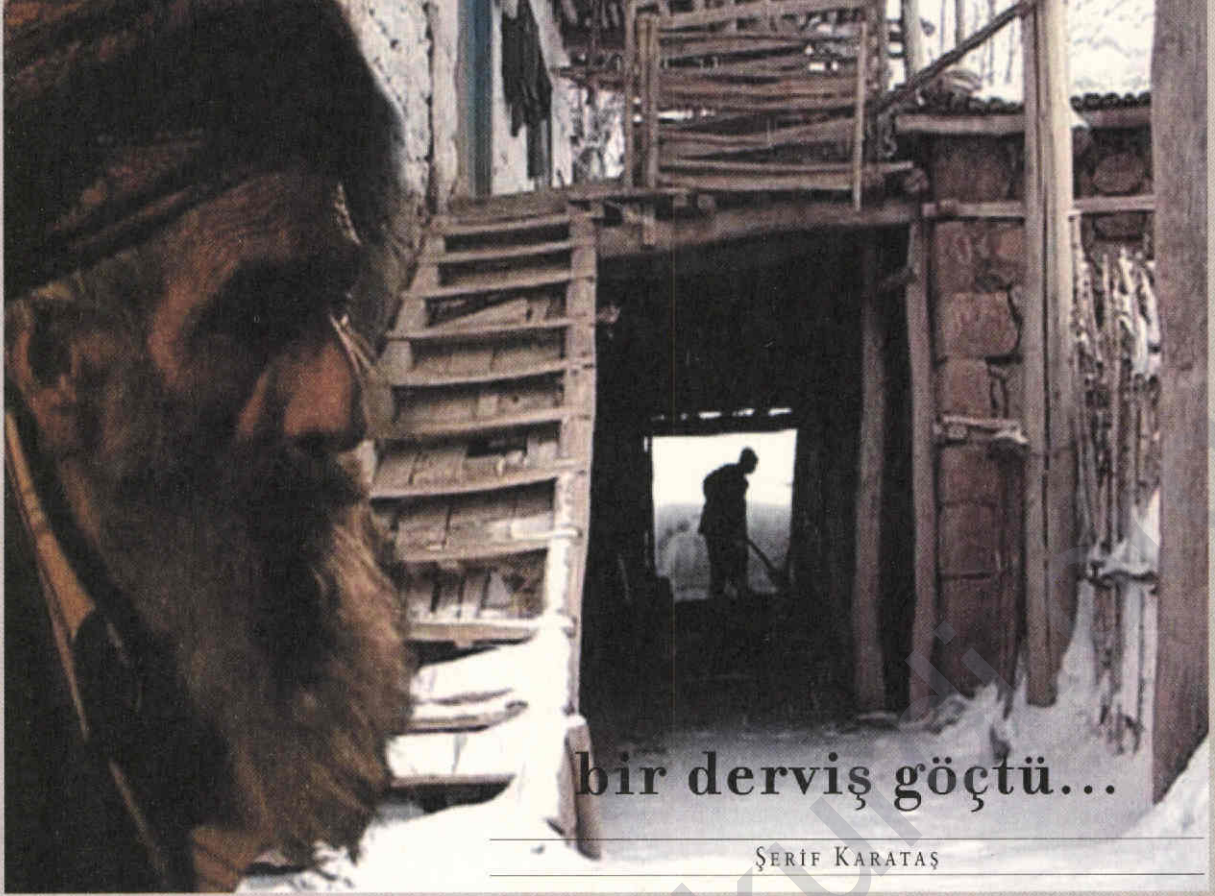

nek sekinî, li xwîna ku li ber lingên wê ve dihat nihêrt. Agir bi qezeba wê ket. Çiqas hêza wê hebû kir hewar û berê xwe da şopa xwîné. Çû û çû... Dawî hêsi-rên wê wekî baranê ji çavên wê hat, hêdika xwe li ser laşê bê gihan yê Sinan ve xwar kir û destê xwe yê henekirî li rûyê lawê xwe da. Hene bûbû xwîn, rûyê Sinan di nava xwîné de mabû. Dara êdî nedikari hawar ji bikira. Wekî Temîr êdî Sinan jî tune bû.

Dê piştî çend sal şûn de dê birayê biçûk jî tunebûya, belkî xwişka biçûk jî... Dara bêgihan mabû wekî Sinan. Li zarokatiya wî fikirî, neheqiyên ku li wî kiribû. Wekî Sinan ew jî miribû, mirinek ku kujerê wê ji

nan pêça. Wekî zarokeke heft salî Dara kir ûrîn. Giriya û giriya... Sinan û xwişk û birayê biçûk bi çavekî nefamkirinî li dayika xwe nihêrtin. Ew roj Dara fêm kiribû ku êdî ji bo kuştinê kesek di mala wê de tune-ye. Bi çavê xwe yê şil berê xwe da odeya zexirayan. Destê xwe kir nav tûrika genim. Çeka Temîr kir destê xwe û berê xwe da hewşê. Çû bin darek kola û çeka Temîr wekî Temîr bin ax kir. Heneya ku di sandoqê de êdî riziyabû bi ser çeka binaxkirî de weşand.

Dara, serê xwe da ser sê kulilkên dilê xwe û deriyê dilê xwe ji kuştinê re heta dawîn girt. Û tu car jî venekir... ☀

bir derviş göçtü...

ŞERİF KARATAŞ

"thomire xo gureto deste xo wenda wayire xo dano..."

Munzur'un doğduğu gözelerin yurdu Ovacık'ta yaşıyordu en son... Nice acılara tanıklık etti bir asırlık ömründe... Ve çoğu zaman acıları dile getirdi deyişlerinde. Çünkü onun coğrafyası acılarla yoğrulmuştu. Deyişlerini besleyen Munzur, tarihinin bir döneminde kızıl akmıştı. Çocuklarını sürgüne gönderdi, açlıklarını yoksulluklarını gördü bu topraklar. Firik Dede işte bu acıları ve yoksullukları deyişlere döktü: İnsan ı Kamil'in ahlakından, yaşam felsefesinden ve dilinden...

Sözlü edebiyatın son temsilcisi Firik Dede (Seyfi Dede) bir temmuz sıcağında aramızdan ayrıldı. Ayın 10'uydu o gün...

Onun hayatında baskınlar, postal sesleri, kayıplar eksik olmadı. Gözelerden sadece Munzur değil coğrafyanın yüz yıllık hafızası da doğmuştu ve o sesin sahibi görmüş geçirmiş, yorgun düşmüş kalbinin yetmezliğinden yaşama veda etti.

Derviş Cemal pirlilerinden olan Firik Dede, Hozat'ın Karaca köyünde doğmuştu. 1975 yılında Ovacık'a yerleşti. Erzincan'da bulunan Türk Alevilerinin yanında dini eğitim aldı. Hem Türkçe hem de Kürtçenin Zazaca lehçesini kullanıyordu. Etno Müzik'ten çıkan Sarraf isimli VCD albümünde Aşık Virani'nin *Canım Efendim* adlı deyişini seslendirdi. Firik Dede'nin yaşamını konu alan İnsan - ı Kamil adlı belgesel çalışması da Buket Aydın tarafından yapıldı.

Firik Dede'nin kendi yaşadıkları halkının çektiği acılardan farklı değildi.

12 Eylül darbesinden bir yıl sonra öğretmen okulunda okuyan oğlu Behzat tatilini geçirmek için baba evine döner. Bir gün asker, evlerinin kapısını çalar; 'yol gösterme' gerekçesiyle Behzatı yanlarına alırlar. Firik Dede'nin büyük oğlu Ekber de kardeşini yalnız bırakmaz. Onunla beraber gider. Kardeşinin başına bir şeyler gelmesinden endişelenmektedir. Nitekim ormanda ikisini de ağaca bağlayıp sorgulamaya başlarlar. Ekber'in gözleri ve elleri bağıdır. Gözlerindeki bağ bir ara gevşeyince kardeşine yapılan korkunç işkenceye tanık olur. 'Kulaksız' lakabıyla bilenen yüzbaşı, ateşte kızdırdığı bir kasatura ile Behzat'ın yüzünü çizmektedir.

Çılgık çılgıktır Behzat. Çılgıklara yanık et kokuları karışır. Ekber bayılır. Binbaşı, askere vur emri verir. Asker ateş etmez. Binbaşı tek el ateş eder ve vurur Behzat'ı...

Ve Firik Dede acıların en büyüğünü yaşar ondan sonra. İçine kapanır. Bütün acılarını üç telli curasıyla anlatır.

O, acıları, suskunluğu ve oğlunu yitirdikten sonra hiç kesmediği sakallarıyla hep anılacak. Geride bıraktığı bilge deyişleri ile halkının gönlünde hep yaşayacak... Aşık Virani'nin sözlerini yazdığı ve müziğini Firik Dede'nin yaptığı *Canım Efendim* deyişinin son dörtlüğü şöyleydi:

"Seni sevenlerin can içinde canısın\ Aşıklar katredir sen ummanısın\ Gönül bir gemidir sen dümenisin\ Yelken açmak ister bu dervişlerin..." ❀

Bir roman, Kutsa Beni Ultima

EYLEM YILDIZER

İnsan eski geleneklerinden, alışkanlıklarından ve inançlarından çok zor vazgeçiyor. Hele de bu gelenek, inanç ve alışkanlıklar toplumsal yapıya sinmişse, o topluma yeni bir inanç ve kültürel gelenekleri kabul ettirmenin tek yolu, yine toplumsal yapıdan geçiyor. Yeni alışkanlıkları toplumsal yapıya dahil etmek için, önce insanların bir araya gelecekları yeni mekânlar kurular; yeni alışkanlık ve kültürel davranışlar buralarda cisimlenir en çok, yeni giyim ve alışveriş biçimleri, eğlence araçları özellikle gençlerin bu "yeni" duruma ayak uydurmasını sağlar. Zaten yeni olanı önce onlar benimser, sonra

bu yeni durum hayatın olmazsa olmaz gerekliliği gibi görülmeye başlanır. Buna ayak uyduramayan her şey ve her kişi geri, eskimiş ve umutsuzca kendi haline bırakılmış gibidir. Eskide kalan kültürel davranış ve alışkanlıklar da özellikle yaşlıların çabalarıyla biraz olsun ayakta durmayı becerebiliyorsa bile en fazla nostaljik bir unsur olarak varlığını sürdürür. Kendi kültür değerlerini yaşatma çabasındaki toplumların yaşadığı çatışma, eski ile yeni arasındaki çatışma gibi görülür ama esas olan "yeni"nin nereden geldiğidir. "Yeni", bizzat o toplum tarafından üretilmiş değilse, ortaya çıkan çatışmaya yeni ile eski arasındaki çatışma demek pek mümkün olmuyor.

Chicanolar...

1950'lerden beri Chicano olarak bilinen Meksikalı Amerikalıların kültürel özgünlüklerini sürdürme mücadelesi de yeni ile eskinin savaşından çok, baskın olan kültür ile azınlık kültürü arasındaki çatışmadan kaynaklanır. 1848'de sona eren Meksika-

RUDOLFO ANAYA KUTSA BENİ, ULTIMA

İNGİLİZCE ABLUDAN ÇEVİREN
AYŞE YÜKSEL

Amerika savaşında Meksika'dan ele geçirilen güneybatı eyaletlerde yaşayan Meksikalı-Amerikalıların oluşturduğu Chicanoların kültürü esas olarak sözlü anlatı geleneğine yaslanır. Özellikle 1960'lı yıllardan sonra daha çok Chicanoların yaşadığı sorunları; beyazların ayrımcılığını, kadın sorunlarını, topraktan koparılmanın acısını ve deniz hasretini konu alan eserler, Chicano edebiyatının ana damarını oluşturuyor. Özellikle duvar resimleri ve bağıra bağıra okunan şiirler geleneksel Chicano kültürünün vazgeçilmez parçaları. 1980'den sonraki eserler ise daha çok Amerikan toplumunun çok-

kültürlü yapısı üzerinde duruyor. Zaten son yıllarda Chicano edebiyatı, Amerikan kültürünün içinde azınlık kültürü olarak görülüyor, yani Amerikan kültürünün bir parçası haline gelmiş, fakat kendi özgünlüğünü yine de yitirmemiş bir kültür. Chicano edebiyatında göçmenliğin ve yeni bir kültüre adapte olmak ve eski büyük Meksika'yı unutmak zorunda kalmanın etkisi büyük. Tabii bir de Meksikalılığın kökenlerindeki başka açmazları unutmamak gerek.

Chicano edebiyatının güçlü soluğu

Chicano edebiyatının en önemli isimlerinden Rudolfo Anaya'nın Kutsa Beni Ultima adlı kitabı, hem yeni kültürün Chicanolar üzerindeki etkisini hem de Meksika kültürünün Pagan dini ve Hristiyan-

lık arasındaki sıkışmışlığını ele alıyor. Toprağın ve göklerin pagan tanrılarını terk ederek Katolik Kilisesi'nin tanrısına inanmaya başlayan Chicanoların, bu iki inanın arasında yaşadığı çelişkiyi, altı yaşındaki bir çocuğun boyunu aşan

Tarım işçiliğini ve Chicanosların toprağa bağlılığını anlatan bir duvar resmi

keşifleri, rüyaları ve deneyimleri üzerinden anlatıyor. Üstelik de İngilizce ve İspanyolca arasında neredeyse yeni bir dil üretmek (Spanglish) zorunda kalan Chicanosların kendi dilsel ve kültürel özelliklerini koruma derdini de arka planda sezdirmeden vererek.

Altı yaşındaki Antonio Márez'in hayatına, hastaları gücüyle ve şifalı otlarla iyileştirdiğine inanılan Ultima girdiğinde, o zaten büyümek ve bir kültüre ait olmak konusunda içine düştüğü ikileme uğraşmaktadır. Annesinden aldığı Luna kültürü, Ay'ın kendilerine yol göstereceğine inanan çiftçilerin kültürü-

dür, toprağa sıkı sıkıya bağlı, Hristiyan inancını tümüyle kabul etmiş ve insana çok daha güvenilir bir gelecek vaat eden kültür. Babasından aldığı Márez (márez İspanyolca deniz kelimesinden türetilmiştir) kanı ise ona keşfedilmemiş yeni topraklara gitmek, atının üstünde özgürce dolaşmak tutkusunu körükler. Toprak ile deniz insanların kültürü arasında kalan Antonio, Ultima'nın gelişi ile dertlerinin çözüleceğini umar. Ama bu kez karşısına başka bir ikilem çıkar; Katolik tanrısına mı inanacaktır yoksa insanın ve doğanın gücünü ön planda tutan pagan tanrılarına mı? İnsanları şifalı bitkiler

ile tedavi eden Ultima, Katoliklerin dediği gibi bir cadı ise eğer, neden iyilik doludur? Peki ya Katolik tanrısı her şeyi görüyor ve biliyorsa neden dünyada kötülüklerin olmasına izin veriyor? Altı yaşındaki bir çocuk için çözümü oldukça zor sorunlardır bunlar ve yaşam ona tercih yapması için pek fazla zaman tanımamaktadır. Annesi Antonio'yu bir rahip yapmakta çok ısrarcıdır, çünkü ondan büyük üç oğlu da askeredir, üstelik döndüklerinde damarlarındaki Luna kanına mı yoksa Márez kanına mı boyun eğecekleri

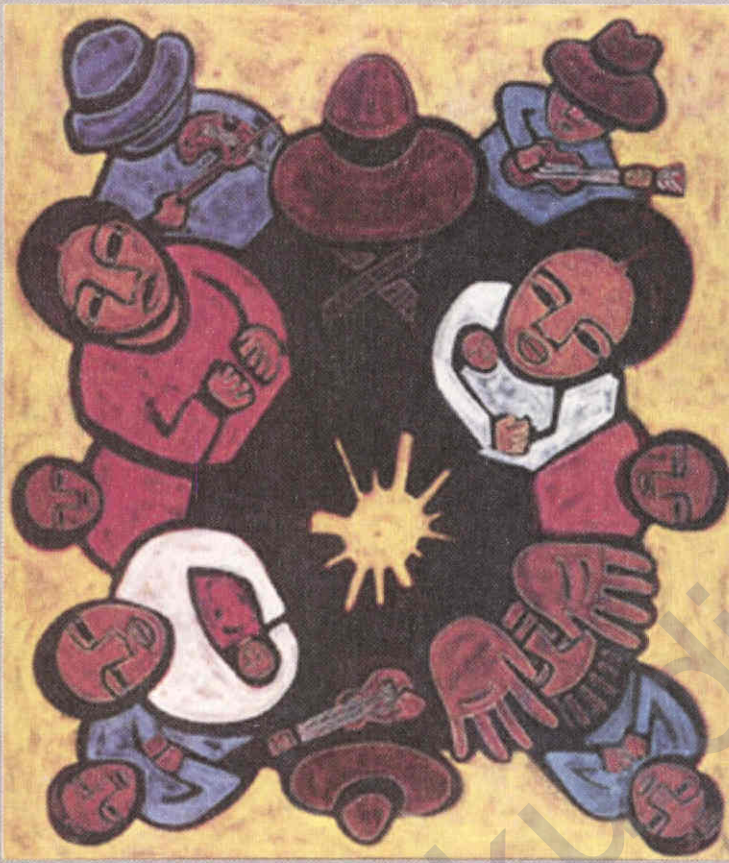
Chicanos duvar resimlerinde kültürel simgelerine ve aileye çok önem veriyorlar.

belli değildir. Bunun yanında, Antonio'nun rahip olması demek, hem yerleştiği topraktan bir daha ayrılmayacağı, hem de Hristiyan inancına ölene dek bağlı kalacağı anlamına gelir.

Ultima'nın şifa dağıtan elleri çok büyük saygı görmesinin yanı sıra çok düşmanı olmasına da neden olur. Ultima'nın cadı olduğunu iddia ederek, ellerinde haçlarla Marezlerin kapısına dayananları görmek Antonio'nun zihnini iyice karıştırır. Bunun üstüne bir de

okul arkadaşı olan Cico'nun altın sazandan söz etmesi eklenince Antonio'nun yaşamı ve düş dünyası çok daha fazla renklenir. Altın sazın bir tanrıdır ve ona inanamamakta ısrar eden insanları, yaşadığı nehrin suları altında bırakacak ve yepyeni bir uygarlığın doğmasını sağlayacaktır. Altın sazın büyüleyicidir, insanlara hele de altı yaşında bir çocuğa görünmekte bir sakınca görmez. Onu hissetmek için ağzınızın içine şaraba batırılmış bir ekmek parçası atmanıza lüzum yoktur; dokunabirisiniz, Katolik kilisesinin tanrısı gibi bir evi yoktur; tüm sular, nehir kenarları, gökyüzü onundur, karanlıklarda onu aramak zorunda kalmazsınız; ısıltısı gözünüzü alır. Peki ya tanrının bağışlayıcılığı? Altın sazın insanları evleriyle birlikte sular altında bırakacak, Katolik kilisesinin tanrısı ondan daha mı bağışlayıcı? Öyleyse neden cehennem var, neden tüm ruhlar bağışlanmıyor, neden kötülüğün cezasını bu dünyada çekmiyoruz?

Antonio'nun yaşamı, geleceğine dair gördüğü düşlerle, inançlar ve kültürler arasında yaşadığı çelişkiyle doldukça, o büyüdüğünü fark eder. Fakat büyümek sorumluluk almak demektir, bir rahip olup annesini mutlu etmek, babasına toprak işlerinde yardımcı olarak şehre giden ağabeylerinin eksigini telafi etmek ve tüm bunlar için okula ve kiliseye gitmek demektir. Kilise ve okul onun kafasındaki sorulara yanıt veremez ama yeni sorular sormasını sağlar.

Chicano kültüründe toprak kadar güneş ve ayın da önemli bir yeri var.

Ultima'nın yanında olmak ve aradığı cevaplar için sabretmeyi öğrenmek Antonio'ya bu süreçte en büyük öğretmen olur.

İnanç ve dil...

Rudolfo Anaya, kendi yaşamından da esinlenerek yazdığı romanda kültür ve aidiyet sorunları iki katmanlı olarak çıkıyor karşımıza: Birinci katman inanç, ikincisiyse arka plandaki dildir. İlginç bir nokta, bu iki katmanın birlikteliğini ortaya koyması bakımından önemli: Antonio'nun

annesi, Katolik tanrısına dua ederken İspanyolca konuşuyor. Sonradan edinilen dil ve sonradan edinilen din, Chicanosların yaşamında yer değiştirerek varlıklarını sürdürüyor. Pagan tanrılarını terketseler de her Chicano'yu kendi toprağına ve halkına bağlayan bir şeyler var. Anaya'nın romanında bu bağlılığın en güçlü temsili Ultima'da somutlanıyor: Antonio'yu pagan geçmişine ve halkına bağlayan şey, Ultima'nın bilgeliğindeki güç. Ultima, aynı zamanda pagan kültürünün anaerkil yanını da simgeliyor. İki farklı kültürün, iki farklı inancın arasında kalmanın bireysel ve toplumsal sancuları, Anaya'nın romanında hem akıl hem de yürek süzgecinden geçirilerek sorgulanıyor.

Kutsa Beni Ultima, tek tanrılı dinlerin en büyük çelişmesini; bu dünyanın dışında bir yerlerde, cezamızı çekeceğimiz ya da ödüllendirileceğimiz bir öbür dünya inancını sorgulatabilmesi, üstelik de bu sorgulamayı kültürel bağlamlar içinde sürdürebilmesi açısından son derece modern bir roman. Bu sorgulamayı yaparken, dil ve kültür sorunlarını elden bırakmayan ve Chicanosların sözlü kültür geleneğini de sürdürmeyi başaran Anaya, kültürün toplumu bir arada tutma özelliğine de dikkat çekiyor. Chicano kültürünü tanımak ya da Amerikan toplumunun çokkültürlü yapısını anlamak için de okunabilir bu roman, ama en çok da geleneksel kültürün bir halkın varlığını sürdürmesindeki etkisini anlamak için okunmalı. ✨

Stranên Bijartî

Ayşe Şan

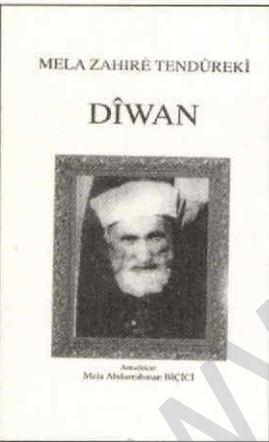
Kom Mûzik

Di nav muzikarên kurd de xwedî ciheke girîng e Eyşe Şan. Eyşe Şan hê di zarokatiyê de di dîwana bavê xwe de guhdariya stranên kurdi dike.

Dema digihîje salên xwe yê 20'î edî ew dibêje lê di dîwana jinan e û dengê wê belav dibe.

Di Radyoya Bexdayê de distrê, bi Mihemed Arifê Cizrawî, bi Îsa Berwarî re derdikeve şevan, konseran dide, albuma tomar dike... Û di encamê de bi dehan stranên gelêri ji dengê wê bilav dibin digel hin stranên wê bixwe. Niha Kom Muzikê ji wan stranên destegulek hilbijart û di bin navê "Stranên Bijartî" de tomar kir.

Albuma Eyşe Şan ku bi navê "Stranên Bijartî" hatiye amade kirin de stranên gelêri yê wekî "Bavê Seyro", "Kirasê te meles e", "Bêrîvana Malxerab", "Mamo", "Saliho Kurmam", "Zerî Heyran", "Were keçê nav zebeşan", "Lawikê Metîni", "Xezal Xezal", "Ay Dil", "Hawar Bavo" û stranên wê "Heywax Dayê", "Esmere wêre/ Neyleyim" (Kurdî-Tirkî) û "Sallana sallana" (Kurdî-Tirkî) cih digirin.

Dîwan

Mela Zahirê Tendûrekî

Amadekar:

Mela Abdurrahman Biçîci

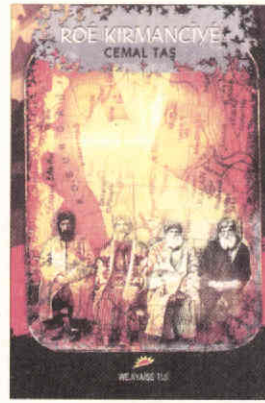
Wêşanxaneyê Nûbihar

Muellifê Dîwanê Mela Zahirê Tendûrekî di nava salên 1882-1966'an de jiyaye û Dîwana xwe jî di sala 1922'yê ye temam kiriye...

Dîwana Mela Zahir ji bilî xezel û qesîdeyên kurdi, bi

erebî û farisî du beşên din jî hene ku, di Dîwanê de beşa kurdi hem bi herfên Erebi hem jî yê Latîni hatiye çêkirin.

Di Dîwana Mela Zahirê Tendûrekî de 66 xezelên Kurdi, 17 xezelên Erebi û 22 jî xezelên Farisî hene. Mijara Dîwana Mela Zahir pîranî li ser Şeyh Ziyauddin (Hezret) e ku di her beyt û rîzika wê Dîwanê de tesewuf û menewîyeta Îslamê heye. Her wisa jî ber ku gelek mefhûmên tesewufî di Dîwanê de cih digirt di paşîya Dîwanê de ferhengokek hatiye çêkirin...

Roê Kirmanciyê

Cemal Taş

Tij Yayınları

Kirmanckiyê kalemê alnîmîş kitapta, yaşlı bir tanığın anlatımlarından yola çıkarak, Dersim'den kesitler anlatılıyor. 1938 direniş süreci bir kez daha hatırlatılıyor. Renkli resim ve fotoğraflarla da desteklenen

kitap, dipnotlarla da önemli bilgiler sunuyor.

Kawa Davası Savunması ve Kürtlerde Siyasi Savunma Geleneği

Cemil Gündoğan

Vate Yayınları

Çalışma iki bölümden oluşuyor: Savunma ve Sunuş.

Savunma, 1970'lerdeki Kürt hareketini daha yakından anlamak isteyenlerin incelemesini bekleyen tarihsel bir metin. Kürtlerde siyasi savunma geleneğinin ele alındığı Sunuş ise, Osmanlılardan 1984 yılına kadar yapılan yargılamaları ve bu yargılamalar esnasında sanıkların takındığı tavırlarla yaptıkları savunmaları karşılaştırmalı olarak ele alan bir inceleme.

Azerbaycan Kürtleri

A. B. Buşkin,

Çeviri: Hejarê Şamil

Peri Yayınları

1931'de sosyalist Azerbaycan'da yaşayan Kürtlerin "kültürel sorunlarını öğrenmek amacıyla" araştırma yapmak için bölgeye (Laçin, Kelbecer, Nahçıvan) gönderilen heyetin iki ay boyunca yaptığı araştırma sonucunda hazırladığı ve Azerice yayımlanan rapor Türkçeye çevrildi. Azerbaycan Kürtlerinin durumunu gözler önüne seren kitap Peri Yayınlarından çıktı.

S
R
I
P
E
Ç
A
X

Dengbêjê di wênayê de Dîmengir	Têkildarî şexs, şexsî Notayek	Listikvarê baleyê Rê nişani gemiyan dide	Tevgera hewayê Xendina tîpekê	Helbest- vanekî kurd
		2		
Namilke Yezdanek misrî				Navekî çiyayê Agirî 4
	Di felsefeyê de raman Rêveberî		Rengek Peyva telefonê	
Organek mirovan Elem, êş		Listikek kompîtorî Bi tirkî dest		
			Notayek Tîpa du Şyê	Kar, emel
Dijbera şîrin Dijbera birçî			Nivîskarek	
			Cihê genim hêrandinê Xweşka mezin	
Xwendina tîpeke kurdî Dijbera 'erê'	1			5 Notayek
	Di alfabeya kurdî de tîpek		Aqar	Bi reqemê romî 50 Helbesta çoşdar
Qenc, baş Kêra ne tûj		Kurteya erbiyûmê Bi zarokî 'qurbanê'	Beyreq Bi tirkî nav, ism	A L A
	Kesê ji Iraqê Nêrin		A	Hêsan, rihet
Bersiv Cureyek xwînê Cefa		Împaratorekî Persan Teyrek	D	
			3 Taya ji hiriye Notayek	
'... û lat' Avûkat				Xwarineke pêz
				Kurteya Azotê

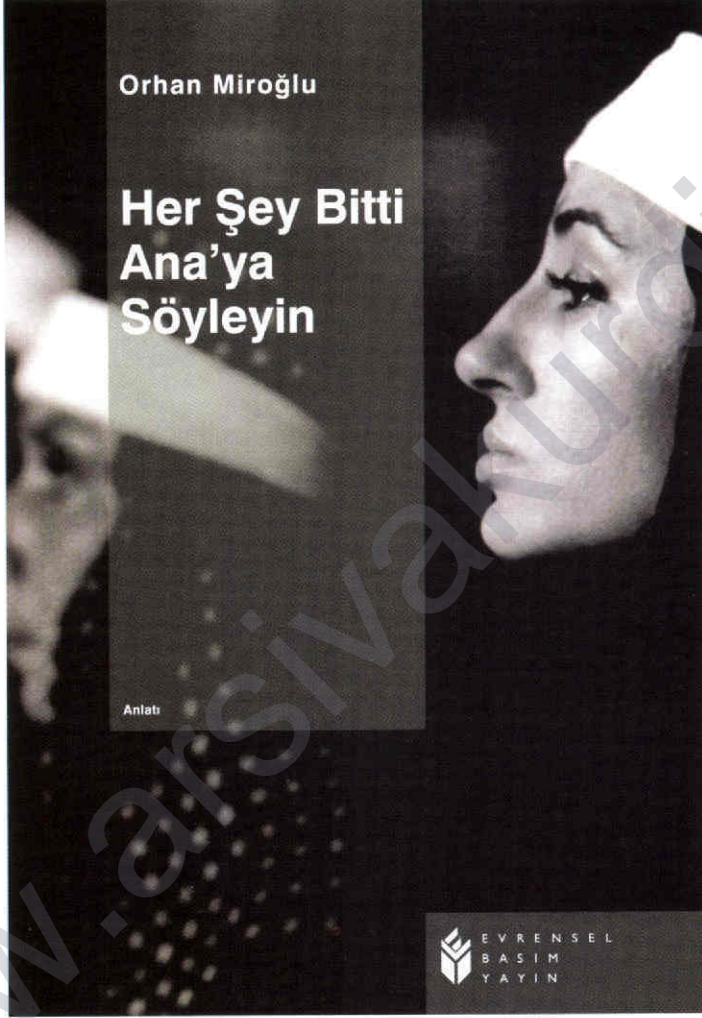
Amadekar: Dawud Rêbiwar
E-mail: rebiwar@gmail.com

PEYVA
VEŞARÎ

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Yeryüzünün acı çeken ve
yas tutan bütün kadınlarına...

Kitapçılarda

336 sf., 13 YTL

... 'geçmişle hesaplaşmak' gereklidir dendiğinde, yüzyıllar öncesinden söz edilmiyor. Geçmişle hesaplaşmak demek hâlâ insanlar üzerinde yaraları kalan, acıları hissedilen konuların, yaşanmışlıkların konuşarak ve yazarak aktarımı demek. Çünkü bu acılar hayat kalitesini yükseltmeyi engelleyen acılar, bizler ise pek tabii hayat kalitemizi yükseltmek istiyoruz. Anaların, kadınların anlatıları karşılığını da bulmalı; diyalog yoluyla, savaşız, kansız, yarasız, onur kırmazız...

EVRENSEL BASIM YAYIN

KAMER HATUN MAH. ALHATUN SK. NO: 27 BEYOĞLU İSTANBUL

T: (+90) 212 361 09 07 (PBX) F: (+90) 212 361 09 04 E: bilgi@evrenselbasim.com

Halil İncesu

ISSN 1305-4775-16

9 771305 477514